

CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDE TABİAT

Dilek ÇAKIR

Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Burak ARMAĞAN

AĞRI-2024

(Her hakkı saklıdır)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Dilek ÇAKIR

CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDE TABİAT
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. Burak ARMAĞAN

AĞRI-2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Cengiz Dağcı’nın Eserlerinde Tabiat” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

25/07/2024

Dilek ÇAKIR

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY FORMU

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Burak ARMAĞAN danışmanlığında, Dilek ÇAKIR tarafından hazırlanan bu çalışma 25/07/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Akif ARSLAN

İmza:

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Fatih UYAR

İmza:

Üye: Doç. Dr. Burak ARMAĞAN

İmza:

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulunun / ... /2024 tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. İbrahim HAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ CENGİZ DAĞCI’NIN ESERLERİNDE TABİAT

Dilek ÇAKIR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burak ARMAĞAN

Bu çalışmada, ömrünün savaşa kadar olan yirmi bir yılını Kırım topraklarında geçirmiş olan Kırım Tatarı Cengiz Dağcı’nın tabiata bakış açısı, eserlerinde doğaya yer veriş şekli, işgal ve baskı altındaki Kırım halkı için tabiatın önemi ve yazar tarafından imgeleniş biçimi belirlenmeye çalışılmış, bu yapılırken modernizm, romantizm, ekoeleştiri gibi düşünce yönelimleri üzerinde durulmuş, özellikle Türk mitolojisinin anlam derinliğinden yararlanılmıştır.

Birinci bölüm olan “Giriş” kısmında araştırmanın amacı, konusu, önemi ve kaynakları hakkındaki bilgiler ile Kırım tarihine genel bir bakışa yer verilmiştir. İkinci bölümde Cengiz Dağcı’nın özel ve sanat hayatına, eserleri ile hayatı arasındaki benzerliklere; üçüncü bölümde Cengiz Dağcı’nın ana vakaları belirlenen eserlerine; dördüncü bölümde Cengiz Dağcı’nın eserlerindeki tabiat unsurlarının incelendiği çalışmaya, son bölümde ise inceleme sonucu ulaşılan çıkarımlara yer verilir.

Çocukluğunu, insan hayatına tabiatın yön verdiği Kızıltaş köyünde geçiren yazarın sanatına ilham olan yine Kırım’ın doğasıdır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Dağcı, tabiat, roman

ABSTRACT

YÜKSEK LİSANS TEZİ CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDE TABİAT

Dilek ÇAKIR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burak ARMAĞAN

In this study, the perspective of Cengiz Dağcı, a Crimean Tatar who spent twenty-one years of his life until the war in Crimea, on nature, the way he includes nature in his works, the importance of nature for the Crimean people under occupation and oppression and the way it is imagined by the author have been tried to be determined, and while doing this trends such as modernism, romanticism and ecocriticism were emphasized and especially the depth of meaning of Turkish mythology was benefited from.

In the first chapter, "Introduction", the purpose, subject, importance and sources of the research are explained and an overview of the history of Crimea is given. In the second part, Cengiz Dağcı's private and artistic life, the similarities between his works and his life; in the third part, Cengiz Dağcı's works whose main cases are determined; in the fourth part, the study in which the elements of nature in Cengiz Dağcı's works are analyzed, and in the last part, the conclusions reached as a result of the analysis are mentioned.

Having spent his childhood in the village of Kyzyltash, where nature shapes human life, the author's art is inspired by the nature of Crimea.

Keywords: Cengiz Dağcı, nature, novel

ÖN SÖZ

Cengiz Dağcı Kırım halkının yaşayış tarzını, Kırım topraklarını, savaş yıllarında Kırım halkının maruz kaldığı soykırımı ve sürgünleri yetkin kalemiyle öyküleştiren; tüm eserleri ile Kırım'ın sesi olan evrensel bir şahsiyettir.

Tabiatın insan hayatına yön verdiği Kızıltaş köyünde çocukluğunu geçiren Cengiz Dağcı için doğa, yaşamın kendisidir. İnsan yapısına benzer bir döngüye sahip olan ve toplumların yapılanışında, hayatlarını idame ettirایشlerinde temel etken olan Kırım tabiatı, Cengiz Dağcı'nın eserlerinde sıradan bir motif değildir. Onun eserlerinde doğa; insanların ruhuna ve dimağına etki eden, yine kişilerin ruh hallerine göre anlam kazanan, olayların işleyişinde öngörü oluşturan ve vakalara anlam yükleyen, zaman kavramını kalıp ifadelerden çıkarıp olağan işleyişinde ele alınmasını sağlayan temel yapı taşıdır.

Türk dünyasının önemli yazarlarından olan, Kırım'ın sesi vasfıyla nitelendirilen yazar Cengiz Dağcı ile ilgili çalışmalar tarandığında, eserlerindeki “tabiat” unsurunun incelenmediğı görölmüşür. Türk ve dünya edebiyatına Kırım'ın coğrafyasını, sosyo-kültürel yapısını tanıtan bu eserlerde temel unsur olan doğanın olay, zaman ve insan üzerindeki tesiri incelenerek eserlerin daha iyi anlaşılması, tabiat imgeleri altında saklanan gerçeklerin açığa çıkarılması, Kırım doğasının insanların hayatlarındaki yerinin kavranması amaçlanmıştır.

Çalışmanın araştırma konusunun tesbitinden sonuçlanmasına kadar bilgi ve deneyimleriyle yolumuzu aydınlatan, akademik gelişimimizi inşa eden, hoşgörölü tavrı ve desteğıyle tez yazma sürecimizi aktif ve yaşanılabilir hale getiren danışman hocam Doç. Dr. Burak Armağan'a; hayatımın her alanında yanımda olan, aldığım kararları destekleyen ve tez sürecimde de hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan sevgili eşim Cihat Çakır'a; çalışmamın en önemli süreçlerinde varlıklarıyla bana güç veren, umut olan annem Hayriye Şimşek ve babam Rafet Şimşek'e; son olarak yoğun çalışma dönemlerimde yolumu sabırla gözleyen minik evlatlarım Ahmet Orçun ve Saliha Betöl'e en minnettar teşekkürlerimi sunarım.

Ağrı – 2024

Dilek ÇAKIR

KISALTMALAR

AN	: Anneme Mektuplar
BDAB	: Badem
BGB	: Benim Gibi Biri
BGBY	: Biz Beraber Geçtik Bu Yolu
BJMY	: Bay John Marple’ın Son Yolculuğu
Bkz.	: Bakınız
BMBK	: Bay Markus Burton’un Köpeği
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D	: Dönüş
GT	: Genç Temuçin
Haz.	: Yayına hazırlayan
İS	: İhtiyar Savaşçı
KSSC	: Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KTMH	: Kırım Tatar Milli Hareketi
KY	: Korkunç Yıllar
MSSC	: Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
NEP	: Yeni Ekonomik Politika
Oİ	: Onlar da İnsandı
OMO	: Oy, Markus, Oy!
OTB	: O Topraklar Bizimdi
ÖKG	: Ölüm ve Korku Günleri
RAKA	: Rüyalarda Ana ve Küçük Alimcan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ÜS	: Üşüyen Sokak
Y	: Yoldaşlar
Yay.	: Yayınları, yayınevi
YKA	: Yurdunu Kaybeden Adam

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
KISALTMALAR	iv
İÇİNDEKİLER	v

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Metodu, Önemi	1
2. Araştırmanın Kaynakları.....	2
3. Kırım Tarihine Genel Bir Bakış.....	3

İKİNCİ BÖLÜM

2. CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI	8
2.1. Yaşam Serüveni	8
2.2. Sanat Anlayışı	12
2.3. Hayat-Eser İlişkisi	14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİ.....	18
3.1. Korkunç Yıllar (1956)	18
3.2. Yurdunu Kaybeden Adam (1957)	19
3.3. Onlar da İnsandı (1958).....	21
3.4. O Topraklar Bizimdi (1966)	24
3.5. Ölüm ve Korku Günleri (1962)	25
3.6. Dönüş (1968).....	26
3.7. Genç Temuçin (1969)	27
3.8. Badem Dalına Asılı Bebekler (1970)	29

3.9.	Üşüyen Sokak (1972)	30
3.10.	Anneme Mektuplar (1988).....	31
3.11.	Benim Gibi Biri (1988)	33
3.12.	Yoldaşlar (1991)	33
3.13.	Biz Beraber Geçtik Bu Yolu (1996)	34
3.14.	Bay Markus Burton'nun Köpeği (1998)	35
3.15.	Bay John Marple'ın Son Yolculuğu (1998).....	36
3.16.	Oy Markus Oy! (2000)	36
3.17.	Rüyalarda Ana ve Küçük Alimcan (2001)	36
3.18.	İhtiyar Savaşçı (2005)	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDE TABİAT	38
4.1. Tabiat ve İnsan	39
4.2. Tabiat ve Zaman.....	61
4.3. Tabiat ve Olay.....	73

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ	108
KAYNAKÇA	110

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Metodu, Önemi

Cengiz Dağcı, çocukluk dönemini Karadeniz’e kıyısı olan, mavinin ve yeşilin uyumuyla, topraklarının bereketiyle hayatı yaşanılabilir kılan, insan fitratına imtizaçlı Kızıldaş köyünde geçirir. Bu bağlamda eserleri incelendiğinde, tabiatın bir motif, tasvir unsuru olmaktan öte bir amaçla kullandığı görülür. Eserleri daha iyi anlamlandırabilmek, Kırım’ı ve Kırım halkını anlayabilmek adına eserdeki tabiat unsurlarının incelenmesiyle eksik kalmış bir konu tamamlanacaktır.

Beş bölümden oluşan çalışmanın ikinci bölümünde Cengiz Dağcı’nın Kızıldaş’taki çocukluk yıllarından başlanarak savaşa uzanan ve esaret sonrası Londra’da biten hayat serüvenine yer verilmiştir. Aynı zamanda sanat anlayışı ve yazarlık serüveni üzerinde durulmuştur. Eserleri hayatından kesitler taşıyan yazarın yapıtları ile hatıraları arasında bağlantı kurularak, hem yazarın hem de eserlerin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Cengiz Dağcı’nın eserlerinin ana çizgileriyle vaka örgüleri verilmiştir. Eserlere dair genel bilgilere de yer verilen bu bölümde yapıtların kısa ve öz bir şekilde tanıtılması amaçlanmıştır. Dördüncü bölümde, eserlerdeki tabiat unsurlarını ihtiva eden bölümler –tekrara düşmekten kaçınılarak- alıntılanmış, doğa kavramları altında yatan imge, mesaj ve anlamlar irdelenmiştir. Bu yapılırken modernizm, romantizm, ekoeleştirici gibi düşünce yönelimleri üzerinde durulmuş, özellikle Türk mitolojisinin anlam derinliğinden yararlanılmıştır.

Tabiat, insan hayatını inşa eden en etkili unsurdur. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in oğullarından¹ günümüze, yaşadığımız çağdaki teknolojik gelişmelere de doğa rol model oluşmuştur. *Badem Dalına Asılı Bebekler*’deki çocuk karakter Haluk’un ölen annesinin geri gelebileceğini düşünmesi, bahçedeki badem ağacının her kış sonrası çiçek açmasındandır. Bu vb. birçok sebeple insan tabiata bağlıdır ve

¹ “Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermesi için yeri eşeleyip bir karga gönderdi. Katil bunu görünce ‘Yazıklar olsun bana! Şu kargadan daha bilgisiz, daha mı acizim ki kardeşimin cesedini nasıl ortadan kaldıracığımı bilemedim’ diye dövündü ve pişmanlığa düşenlerden oldu” (5 Mâide: 31).

bağımsız düşünülemez. Bunu deneyimleyen Cengiz Dağcı, tabiatı, insan hayatına yön veren, yeri geldiğinde insan tarafından çeşitli anlamlar yüklenen üçüncü kişi olarak kullanır.

Türk edebiyatında tabiat, sözlü eser döneminden bugüne varlığını hissettirir. Nitekim doğa insanoğlu için ilham kaynağıdır. Tasavvuf edebiyatında hayranlık uyandıran ve kişiyi tefekküre yönlendiren bir unsur olan tabiat, Tanzimat sonrası kaçılacak, duyguları saklayacak alan, imge olarak görülür. Modernizmle birlikte insanlar hem kendi doğalarından hem de tabiattan uzaklaşmış, bireyselliğe itilmiştir. Geleneklerin önemini yitirdiği, aile yapısı ve akraba ilişkilerinin yerini bireyselliliğe bıraktığı (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016: 36), sevgiden yoksun ve bıkkın bir toplum yapısı oluşur. Bu nedenle Cengiz Dağcı Kızıltaş'tan ayrıldıktan sonra hayat dinamiğini yitirdiğini dile getirir. Öyleki, kalan hayatı ekseriyetle beton duvarlar arasında, sürgünlerde geçecek ve yapılaşmanın yoğun olduğu Londra'da son bulacaktır.

Cengiz Dağcı, Çarlık Rusya'nın yıkıldığı, Sovyet Rusya'nın kurulduğu bir dönemde yaşamış yazar olarak eserlerine Kırım'da meydana gelen değişimleri yansıtır. Ruslar tarafından köylerde yapılan yollar esnasında bağ ve bahçelere, ağaçlara hunharca zarar verilmesi bunlardan bazılarıdır. Savaş sebebiyle insanların topraklarından koparılmasıyla üretimin sekteye uğraması, kıtlık yaşanması, sürgünlerle soğuk iklimlere sürüklenen Kırım köylüleri, insan eliyle tabiatla olan bağların koparılmaya çalışıldığını gösterir. Nitekim geçimini topraktan sağlayan insan üretir ve kendine yeter. Temelleri atılan kapitalist sistem bunu istememekte, insanı üretmeden tüketen unsur haline getirmeye çalışmaktadır. Bütün bunlar ışığında Cengiz Dağcı'nın tabiata bakışını, eserlerinde geniş yer verişini ruhsal bir tutku olarak değerlendirmemek gerekir.

2. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın en başında YÖK'teki Cengiz Dağcı üzerine yapılmış olan tezler tarandı. Sonrasında N. Kübra ERBAY'ın *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat* konulu yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Burcu DEMİR'in *Kırımlı Yazar Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserlerindeki İslami Motifler* adlı yayımlanmış yüksek lisans tezi ve benzer konuda yapılan çalışmalar incelenerek yol haritası çizildi.

Hayatı hakkında hatıraları röportajları sayesinde detaylı bilgi edinilen Cengiz Dağcı'nın hayatı incelenmiş, eserleri bu çerçevede bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tabiatın kullanımını yerinde tesbit edebilmek ve olağan şelikde yorumlayabilmek adına, yazarın doğayla olan bağı incelenmiştir. Yazarın *Hatıralarda Cengiz Dağcı* ve *Yansılar 1-4* serisi, bu noktada yol gösterici bilgileri ihtiva etmektedir. Ayrıca İsa KOCAKAPLAN'ın *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı* eseri ile İbrahim ŞAHİN'in yayımlanmamış doktora tezi *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*, Dağcı'nın hayatını derinlemesine anlamamız adına katkıda bulunmuştur.

Üçüncü bölümde, yazarın yapıtları tanıtılırken tamamen eserlere bağlı kalınmış, yapıt içerikleri en kısa ve öz şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, Cengiz Dağcı'nın eserlerinde tabiat unsurunu incelerken imgeleri her yönüyle anlamlandırabilmek adına mitoloji araştırmaları yapılmış ve Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL'in iki ciltlik *Türk Mitolojisi* adlı kitabı temel kaynak alınarak birçok mitoloji kitabı taranmış, tabiatın eski çağlardan bu yana insan yaşamındaki vasfı irdelenmiştir. Aynı zamanda, savaşla ve sürgünlerle doğada meydana gelen değişimlere de değinen eserlere, ekoeleştirel bir yaklaşım sağlayabilmek için ekoeleştiri konulu makale ve kitaplar taranmıştır. Bununla birlikte makine ve fabrikalaşmayla topraktan kopuşun başladığı, bir takım insanın köyü ve köylüyü “medeniyetsiz, kültürsüz” ifadesiyle yaftaladığı gerçeğinden ötürü “modernizm” akımı üzerinde durulmuştur.

Yapılan inceleme çalışmalarında yollar sürekli Kırım'ın bağına, bahçesine, bulutuna, güneşine, denizine vb. yerlerine varmakta; bu öğelerin insan tabiatıyla kurduğu etkileşim irdelenmektedir. Roman karakterlerinin gözünden tanıdığımız ve aynı zamanda karakterleri anlamlandırmada yardımcı unsur olan bu öğeleri doğru bir şekilde anlamlandırmak adına Kırım şartlarını ve tarihi serüveni bilmek gerekmektedir.

3. Kırım Tarihine Genel Bir Bakış

Türk dünyası ve Türkiye tarihi için önemli bir yeri olan Kırım'ın Türk tarihi M.Ö. 8. Yy. da Orta Asya'da, Tanrı dağlarının orta yöresinde doğan ilk büyük Türk imparatorluğuna, Şu-Saka devletine bağlanır. Bulunduğu coğrafi konumun cazibesi, ticaret yollarında statüsü vb. sebeplerle sürekli işgale maruz kalan Kırım toprakları,

Osmanlı'nın 1475 Kırım Seferi ile yeni hamisine kavuşur. Artık o, Osmanlı'nın eski ticaret yollarını korumakla yükümlü, askeri komiserlik görevi üstlenen, Osmanlı'ya bağlı bir hanlıktır (Türk Ansiklopedisi, 1975: 52-54). Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı kaybettiği ve o topraklarda acının başlayacağı 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasına kadar devam edecektir. Osmanlı, Kırım Hanlığı'nı yeniden diriltmek isteyecek ancak 1787'de Ruslarla girilen savaşta yenilecek, 1792 Yaş Antlaşması ile Kırım'ın Rusya'ya ilhakını resmen tanıyacaktır (Dictionnaire, 1993-94: 1367). Bu anlaşma, Osmanlı Devleti ile Kırım arasındaki bağı geri bağlanmamak üzere koparır. Kırım Türkleri, Rus yönetiminin ırkçı politikaları gölgesinde nice can kayıpları verecek, topraklarını tamamen kaybetme noktasına gelecektir.

1783'te Çarlık yönetimi tarafından kanlı bir sürgün ve 30.000 Kırımlının öldürülmesiyle halk sindirilir. Ardından Kırım'ın, Çarlık rejimine bağlı bir eyalet olduğu ilan edilir. Yarımada'nın adı "Tavrida" olarak değiştirilir. Bölgeyi hızla Ruslaştırma politikası güden yönetim, Kırımlı Türk ve müslümanları, Türkiye'ye ve Rusya'nın içlerine göç etmeye zorlar. (Türk Ansiklopedisi, 1975: 54). Bu politika, Çarlık rejiminin yıkılmasıyla başa geçen Sovyet yönetimi tarafından da uygulanır.

1917'de Çarlık rejiminin yıkılışı ile umutlanan Kırımlılar, Milli Kurultay kurarak, topraklardaki Türk ve müslümanların hamisi statüsünde Kırım kültürünü canlandırma çalışmalarına girişir. Bu kurum 1921'e kadar defalarca kapatılır. Sonrasında Bolşevikler Kırım Türklerini kendilerine ısındırmak için mahalli isteklerine onay vererek yarımada'yı Muhtar Sovyet Cumhuriyeti haline getirir. Çoğunluğu Türklerden oluşan bir yönetim kurulur, Türkçe eğitime izin verilir, topraklar sahiplerine dağıtılır ve Çarlık döneminde topraklarından sürülenlerin geri dönmesine izin verilir. Bu dönemde çağdaş kuruluşlar kurulur, dini yaşantı düzenlenir, eğitim yaygınlaşır ve sanatçılar yetişir ve nihayetinde topraklardaki Türk kültürü yeniden canlanır. Bunun yanında Kırımlılar 1921-1922 yıllarındaki büyük kıtlıkta 100.000 civarında insan kaybı yaşar. Stalin'in yönetime gelmesi sonrası, yürütülen mahallileşme politikası durdurulur. 1928'de uygulanan yok etme politikası ile Kırım Tatarlarının çalışmaları kesilir ve 3.500 kadar aydın öldürülür. Kırım Türkleri yönetimden atılır, büyük toprak sahipleri Ural bölgesine sürülür. Topraklarına kolektifleştirme ile el konulan halk ayaklansa da acımasızca imha edilmiştir. Dini kurumlar ve okullar kapatılarak din adamları yarımada dışına sürülür.

Slav alfabesi kabul edilerek milli ve ailevi gelenek ve göreneklerin uygulanması yasaklanır. (Türk Ansiklopedisi, 1975: 55). Bu uygulamalarla Kırım topraklarında kalan Tatar Türklerinin asimileşmesi amaçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'na sosyal çöküntü içinde giren Kırım Türkleri, Rus cephesinde savaşmak üzere askere alınır. Bunun yanında Kırım toprakları “1941’den 1943’e kadar Almanlar, Kırım’ı kendi iskân politikaları için değerlendirmeye kalkıştılar. Kırım Türklerini şark işçisi adı altında Alman sanayi bölgesine sürerlerken, yerlerine Güney Tirol Almanlarını yerleştirmeye giriştiler. Nazi Almanyasının bu politikasına karşı çıkan Türkleri de ezdiler. Bunun sonunda 128 Türk köyü tamamen yıkıldı. Fakat Almanların Kırım’dan çekilmeleri, Kırım Türkü için kurtuluş olmaktan çok son ve kesin felaketin başlangıcına yol aç[ar]” (Türk Ansiklopedisi, 1975: 55-56). Rusya’nın savaşı kazanması ile yönetim, Kırımlıları, Almanlar ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle 18 Mayıs 1944’te gece vakti, 15-20 dakika süre verilerek hayvan trenlerine doldurur ve öz topraklarından sürer. Yolda, açlık ve hastalıklar Tatar Türklerinin büyük kısmı ölür. Hayatta kalan “Kırım Türkleri bugün Özbekistan Orta Asya Cumhuriyeti ve bilhassa Fergana vadisindeki Taşkent ve Semerkant’ta yaşamaktadırlar” (Caroe, 1975: 371). Denizi ve yeşili ile bereketli topraklarıyla bin yıldır Kırım Türklerine ev sahipliği yapan topraklar el değiştirmiş, etnik yapı tamamen farklılaşmıştır.

Genç bir Tatar doktoru olan Yuriy Osmanof’un, yerlerinden edilen Kırımlılara gerçekten toprak verildiğini ama bunun mezarlıktan bir buçuk olduğunu (Caroe, 1975: 379) ifade etmesi, sürgünde insanların büyük kısmının yolda ölmesine işaret ederken, kalanların da gittikleri yerlerdeki yaşam şartlarından dolayı ölüden farksız olduklarını gösterir.

Kırım yarımadasının Rus yönetimine geçmesiyle uygulamaya koyulan sismik asimileştirme ve yok etme süreci zarfında büyük zulümlere maruz kalan Kırım halkı sürüldükleri yerde de rahat edememiştir. Sir Olaf Caroe’nin *Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Milletler* adlı eserindeki anekdot, durumun mahiyetini gösterir niteliktedir:

“Özbekistan’a geldiklerinde, otoriteler tarafından tahrik edilmiş olan halk, onları kötü karşıladı. Hatta bazıları onları taşıdı bile.

Yerleřtirildikleri yerler izbelerden ibaretti. Açlıktan ve sıtmadan bitkin haldeydiler. Kırım'ın temiz sularından sonra içmeye mecbur kaldıkları pis sular bağırsaklarını mahvetmişti. Kırım Tatarlarının 1969 yılının Temmuz ve Ağustos'unda yapılan muhakemesi sırasında konuşan yaşlı bir Tatar Yusuf Süleymanof şöyle demiştir:

- *Bizi yüklediler ve Ural-Aul'da mezbahalık sığırlar gibi boşalttılar. Kimse bizimle ilgilenmedi. Hasta, pis ve açtık. Zamanla hastalık daha da artmaya, insanlar açlıktan şişmeye ve aileler kitle halinde ölmeye başladılar. Şu kadarını da belirteyim ki bizim köyden 206 kişiydik, bunların 100'ü öldü (...) Yedi kişilik ev halkımdan ve akrabalarımın hiçbirisi kalmadı” (s. 379).*

Kırım gibi güzel bir memleketten koparılıp bilmedikleri topraklarda, normal dışı şartlarda yaşamaya zorlanan bu insanlar yurda dönme mücadelesini bırakmaz. 1956'dan sonra Kırım Tatarları yurtlarına dönebilmek için faaliyetlere girişirler. Rus hükümeti ve komünist partinin önde gelen isimlerine imzalı mektuplar göndermeye başlarlar. Bu şekilde Kırım'a giden aileler olur anca yerleştikleri yerlerden zorla çıkarılırlar. 1969 yılı başlarında Belogorsk bölgesinde ev satın alan 11 aile bir gece yarısı zorla yarımada dışına çıkarılır. Rastgele bir istasyonda bırakılırlar. Sonunda hayatta kalabilmek için dilenmeye başlarlar. (Caroe, 1974: 395). Kırım insanının mücadelesi bugün de devam etmektedir. Resmi kuruluşlardan topraklarına dönmelerine yönelik olumlu tavır sergilense de, icraatte gelişme yaşanmaz.

Sürgün sonrası Kırım tarihini silmek için hızla faaliyetlere başlayan yönetim tarafından, sürülen Türklerin Kırım'daki toprakları devletleştirilerek Ukrayna'dan getirilen şahıslara verilmiştir. Kırım Tatarlarının Rus dostlarından gelen Açık Mektup'ta şöyle denilmektedir:

“Yapılan bütün çalışmaların maksadı Tatarların Kırım'daki her türlü izini ve hatırasını silmeyi esas alıyordu. Evler yıkıldı. Bağlar ve meyve bahçelerini yabani otlar bürüdü. Tatar mezarlıkları sürüldü, onların ecdadından kalanlar atıldı gitti. Kırım Tatarcası'yla yazılan her şey - eski el yazmalarından, Marksist-Leninist eserlere varıncaya kadar-

yakıldı. Eski Türk yer isimlerinin de çoğu Rusça isimlerle değiştirildi”
(Caroe, 1975: 381).

Bütün bunlarla yetinmeyen Rus yönetimi Kırım tarihini yeniden yazar. Sovyet *İmpratorluğu Sömürülen Milletler* kitabında konuyla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

“Kırım tarihi de yeniden yazıldı. 1937’de yayınlanan Büyük Sovyet Ansiklopedisi, Kırım Hanlarının Çarlık devrinin zalim idaresi altındaki başarılı faaliyetlerinden bahsederken, bu eserin 1953’te yayınlanan yeni baskısında bunların hepsi çıkarılmış ve Kırım Tatarlarının baskınlar ve soygunlar yapan kimseler olduğu yazılmıştır. Kırım’ın da hatırlanmayan çok eski zamanlardan beri Rus toprağı olduğu belirtilerek 13. yy. da Altınordu’nun gelişi sırasında Rusya’dan zorla koparıldığı anlatılmıştır. Daha önceki Kırım MSSC’sinden hiç bahis yoktur. İkinci Dünya Savaşı konusunda ise, sadece Kırım Tatarlarının ihanetinden bahsedilmektedir (s. 382).

Kırım Türklerinin bin yıllık geçmişi sürgünlerle ve kültürel yozlaşmayla silinmeye çalışılsa da, topraklarından vazgeçmeyen bir kısım Kırım Tatarı halen anavatanlarında yaşamaktadırlar. Bugün Kırım Türklerinin dünya genelinde sayısının iki buçuk milyon olduğu tahmin edilmektedir (Anadol, 2006: 198). Ancak, Sovyet birliğinin dağılması sonrası Ukrayna’ya bağlı özerk cumhuriyet olarak kalan Kırım’da 250-350 bin civarı Kırım Tatar’ı bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI

2.1. Yaşam Serüveni

Doğduğu gün, annesi tarafından Kur'ân-ı Kerîm'in iç kapağına “9 Mart, karlı ve rüzgârlı bir gecenin sonunda” (Dağcı, 1998: 12) cümlesiyle kaydedilen Cengiz Dağcı için bu ifade, yaşayacağı zorlu hayatın ve tabiata bağlılığının ön sözüdür.

Yalta şehrinin Gurzuf kasabasında 1919 yılında dünyaya gelen yazar, çiftçilikle uğraşan ve aynı zamanda berberlik yapan Kızıлтаşlı Emir Hüseyin ile Gurzuf lu Emir Salih Bey'in kızı Fatma Hanım'ın yedi çocuğunun ikincisidir. Aile, Cengiz Dağcı 4-5 yaşlarında iken Kızıлтаş'a taşınır. Aile Kızıлтаş'ta ilk yıllar rahat eder. Çünkü Kırımlılar, Lenin'in 1921'de ortaya koyduğu NEP (Yeni Ekonomik Politika) ile ürünlerini serbestçe satabilmekte ve şirket kurarak ticari faaliyetlerde bulunabilmektedirler (Kocakaplan, 2012: 24). Burada amaç Rus rejimini Tatarlara sevdirmek ve Tatar Türklerinin asimile olmalarını sağlamaktır. Planın aksi istikamette ilerlediğini, Kırım halkının kültürlerine ait neşriyata başladıklarını, güçlendiklerini ve yayıldıklarını gören rejim, bu ekonomi uygulamasına 1929'da Stalin son vererek halklar üzerinde baskı kurar. Dağcı ailesinin hayatla çetin mücadelesi bu tarihten sonra başlayacaktır.

Cengiz Dağcı'nın babası ve amcaları bağ ürünleri ile alakalı Topkayacılar Şirketi'ni kurar. 1929'da NEP'in sona ermesiyle şirket kapatılır. Köylülerin mallarına el koyan kolhoz sistemi gelir. Sistemin kölesi haline getirilmek istenen halktan karşı çıkanlar ya tutuklanır ya da sürgün edilir.

1931-1932 yıllarında yayılan kolhozlaştırma ile köylü, devletin vereceği temel ihtiyaçlar karşılığında kendi topraklarında rejim için çalışmaya başlar. Stalin rejiminin getirdiği baskı ortamında toplumsal ilişkiler bozulur, sosyal bağlar zedelenmeye başlar. 1933-39 yılları da Kırım'da aydın sınıfın katledildiği; yeni sisteme karşı çıkan fikirlere sahip doktorların, öğretmenlerin, yazar ve şairlerin, gazetecilerin anayurtlarından koparılıp tutuklandığı, kamplara sürüldüğü yıllardır. (Dağcı, 2012: 142). Yaşananlar sonucu Kırım'ın yapı taşları yerinden oynamış, halkın varlığı ve bütünlüğü tehlikeye girmiştir.

Yeni ekonomik sistem ile gelir noktasında zora giren Dağcı ailesinin babası Emir Hüseyin 1931’de tutuklanır. Tutuklanma sebebi, kendi bağında kolhoz için çalışırken asmaları ağlayarak öpmesidir (Dağcı, 1998: 29). Birkaç ay sonra serbest bırakılan baba Dağcı, köyüne dönemeyerek Akmescit’e yerleşir (Kocakaplan, 2012: 24). İlkokul eğitimini Kızıлтаş’ta tamamlayan Cengiz Dağcı babasının kendisini çağırması üzerine Akmescit’te On İkinci Numune Mektebi’ne kaydolar ve 3 yıllık ortaokul eğitimine başlar (Dağcı, 1998: 47).

1933-1934 yıllarında başgösteren kıtlıkta, Cengiz Dağcı, insanların açlıktan, yoksulluktan öldüklerini, şehrin sokaklarının kenarlarında bu cansız bedenlerin yığıldığını nakleder (Dağcı, 1998: 49). 1934 yılının yaz aylarında kıtlık sonlanırken ekmek serbest bir şekilde satılmaya başlanır. Cengiz Dağcı babasının verdiği 3 ruble ile onlarca insanın yığıldığı bir ekmek kuyruğundan 500 gr ekmek alır. Bu yokluk günlerinin ardından yedikleri o 500 gr ekmek Dağcı’nın onlarca yıl sonra kaleme alacağı hatıralarında kendine yer bulacak kadar değerli olmuştur. (Dağcı, 1998: 50). Eserlerinde de esir askerlere ekmeğin gramla verildiği görülür. Rus ekonomisinin düzelmeye başlaması, fabrikaların açılmasıyla kıtlığın zor günleri geride kalır.

1936 yılında Cengiz Dağcı On Üçüncü Tam Orta Mektep’te 8. sınıfa devam eder. Aynı yıl ailesi Akmescit’e taşınır. (Dağcı, 1998: 51-52). Kızıлтаş’taki son bağı da kopan Cengiz Dağcı’nın ömür boyu bu topraklara derin özlem duyar.

Cengiz Dağcı, 1937’de Akmescit Pedagoji Enstitüsü Tarih Fakültesinde eğitime devam eder (Dağcı, 2012: 86). Bunun net bir nedeni olmamakla birlikte geçmişini bilmek, öğrenmek Cengiz Dağcı’yı mutlu eder (Dağcı, 1998: 59). Tarihi öğrenerek mutlu olan Cengiz Dağcı, Kırım tarihini eserleri aracılığıyla gelecek nesillere aktarmaktan da mutlu olmuştur ki, en zor zamanlarında yazdığı hikâyelere tutunarak ayakta kalır.

Cengiz Dağcı babasının hastalanması üzerine ailenin geçimine destek olmak için Akmescit’teki *Genç Komünistler Birliği* gazetesinde çalışmaya başlar (Kocakaplan, 2012: 30). Dağcı gazetede Rusça haberleri Tatarca’ya çevirerek ve bazı röportaj işlerinde görev alarak fazla para kazanabilmiştir (Dağcı, 1998: 61-62). Ayrıca bir halk şairiyle röportaj yapmak için Kefe’ye ve Eylül 1939’da son kez Kızıлтаş’a giden yazarın bu ziyareti Kızıлтаş’ı son görüşüdür. (Dağcı, 1998: 69). Eserler vasıtasıyla, hayalinde Kızıлтаş’ı ömür boyu ziyaret ettiği anlaşılır.

Cengiz Dağcı II. Dünya Savaşı başladıktan bir yıl sonra, 1940 yılının Aralık'ında askere çağrılır (Dağcı, 1998: 76). Sağlık kontrollerinden geçen Dağcı, cepheye asker nakleden trenlerle Odessa'ya ulaşır ve diğer askerler ile burada eğitime tabi tutulur. 1941 yılının Mart ayında Odessa'dan Kişinev'e nakledilen Dağcı burada subay üniforması giyer ve çeşitli askeri talimlere katılır. Dağcı bu karargâhta 6 ay kadar tank eğitimi de alır (Dağcı, 1998: 89-90). 1941 yılının Haziran ayında aldığı eğitimlerden sonra cepheye nakledilir. Prut, Bug, Dinyester nehirleri, Aleksandrovka, Balta, İvanovka, Petrovka şehirlerini aşan Dağcı, 113 cephede geçen iki ayın sonunda Rus ordusu ve Alman kuvvetleri arasında Ukrayna topraklarındaki ilk çarpışmalarda, Bug Nehri'ni savunurken 9 Ağustos 1941 günü Alman askerleri tarafından esir alınır. İki ay kadar Kirovograd kampında kaldıktan sonra binlerce esirle birlikte Uman kampına götürülür. Hava şartları, açlık ve susuzluktan dolayı sayıları üç yüz bini bulan esirlerden sadece üçte biri yolculuğu tamamlar. (Dağcı, 1998: 107-109). Uman kampında çok ağır şartlarda kalan Dağcı içinde bulundukları durumu şu şekilde ifade eder:

“Hatırlıyorum: 1942'nin kışı.

Uman esir kampındayız. Ahşap barakalar tıklım tıklım. Kaç kişiyiz kampta, kimi yirmi bin diyor kimi otuz. Yirmi veya otuz binin kaçısı canlı, kaçısı cansız? Bunu soran yok, bilen yok. Günlerce ölünün yanında yattığımız oluyor. Suskunluğundan ölünün ölü olduğunu bilmek zor. Çünkü çoğumuz suskunuz. Yüzü morarmaya, sararıp kokmaya başlayınca anlıyoruz aramızda yatan esirin ölü olduğunu” (Dağcı, 2012b: 46).

Cengiz Dağcı kampa alındıktan birkaç gün sonra başka Kırimlilar olduğunu öğrenir. Özellikle, gazetede birlikte çalıştıkları, Almanlarla arası iyi olan Seyit Ömer'in Dağcı'ya çok faydası dokunur. Fakat Seyit Ömer arkadaşlarıyla Uman kampından kaçarken Cengiz Dağcı'yı götürmez. Seyit Ömer gerekçe olarak şu ifadeleri kullanır:

“Ben ölürsem ne bir insan ne bir it ağlar ardımdan. Ama sen... Sen şairsin. Senin soyundan kimselere ihtiyacı var halkımızın. Sen kal!” (Dağcı, 2012b: 56).

1942'nin Nisan ayında bir grup askerle birlikte Legionova'ya nakledilen Dağcı, Almanya için savaşmak üzere eğitilecek olan Türkistan lejyonuna dâhil olur. Türk askerler bunu bir kurtuluş, ülkeleri adına kutsal bir görev sayarlar ancak Cengiz Dağcı Almanları bu vaatlerinde samimi bulmaz (Dağcı, 1998: 125). Bunu eserlerinde de dile getirecektir.

Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı* adlı eserinde, Türkistan lejyonunda subay eğitimini tamamladıktan sonra gelen askerlerin eğitimiyle ilgilendiğini, sonraki dönemde de lejyon yetkililerinden izin alarak iki haftalığına Kırım'a gittiği bilgisini verir. Kırım artık bıraktığı gibi değildir. Kareşlerinin çoğu evde yoktur. İnsanlara derin bir sessizlik hâkim olmuştur. Bu ziyaret, planladığından daha erken bir vakit lejyona dönen Cengiz Dağcı'nın Kırım'ı ve ailesini son görüşü olmuştur. 1944 yılına kadar Varşuva'da kalan Dağcı, gittiği bir kafeteryada sonradan eşi olacak olan Regina ile tanışır. Kızıl Ordu Varşova'ya yaklaştığı bir dönemde Cengiz Dağcı, Regina'nın yardımıyla saklanır. Sonrasında Almanya Frankfurt'ta bulunan Tatar Milli Komitesi'ne giderek kimlik alır. Oradan da Berlin'e geçerek Tatarlarla bir gazetede çalışır. Cengiz Dağcı'nın Berlin'de olduğunu öğrenen Regina da gelecektir. Rus uçaklarının Berlin'i bombalamaya başlaması üzerine Regina ile Cengiz Dağcı Viyana'ya kaçmak üzere yola çıkarlar. Yolculuk ettikleri trenin Alman uçakları tarafından bombalanması üzerine Avusturalya'nın bir köyünde bir müddet kalırlar. İsviçre'ye gitmek üzere yola çıktıklarında ise Amerikan askerleri tarafından mülteci kampına götürülürler. Regina ve Cengiz Dağcı bu kampta evlenir. 1945 sonunda Arzu Ursula isminde bir kızları olan çift, önce İtalya'daki, sonra İngiltere'deki bir kampa nakledilirler. 1947'de iş bulmak amacıyla Londra'ya giden Cengiz Dağcı, Türkiye'ye gidebilmek için konsolosluga başvurur ancak Türkiye'de akrabaları varsa onların çağırma talebiyle gidebileceğini öğrenir. Londra'da kalmaktan başka çaresi kalmayan Cengiz Dağcı, Kıbrıslı bir Türk'e ait lokantada bulaşıkçı olarak çalışmaya başlar. İlerleyen aylarda kızını ve eşini yanına alır. Çift, borçlanarak aldıkları yıkık dökük evi onararak, evin altına kendi lokantalarını açarlar. (s. 132-183).

Elli üç yıl hayatı paylaştan çiftin birlikteliği 1998'de Regina'nın ölümü ile sona erer. Eşinin gidişiyle buhran dolu günlerle mücadele eden Cengiz Dağcı'ya olan ilgi artmıştır. Türkiye'den kendisiyle röportaj yapmak için ziyaretine gidenler olur. Adına bir belgesel yayınlanır. Kırım'ın sesi olan yazar 22 Eylül 2011'de hayata veda

eder. Dönemin Türkiye Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun girişimleri ve Ukrayna yönetiminin ılımlı tavrı üzerine vefatından on bir gün sonra Kızıltaş'a defnedilir. Hayat şartlarından dolayı anayurdundan uzak kalan ve eserlerinde memleketinin taşından, toprağından, dağından, bağ ve bahçelerinden sürekli bahseden Cengiz Dağıcı'nın ruhundan ayrılmış olan bedeni 64 yıl sonra yurduna kavuşmuştur.

2.2.Sanat Anlayışı

Orta mektepte iken Tatar ve Rus yazarlarının eserlerini okuyan Cengiz Dağıcı'nın edebiyata olan eğilimi o yıllarda ortaya çıkar. “Kış” adında bir şiir yazar ve bu şiir öğretmenleri tarafından dergide yayınlattılır. Pedagoji Enstitüsü'ne başladıktan sonra yazarlar birliğinin toprantılarına katılır ve önemli isimlerle tanışma, fikir muhasebesi yapma imkânı bulur.

Rusların Kırım halkını kimliksizleştirme politikalarıyla ilgilidir. Dağıcı bu yıllarda tarihle ilgili merakını Rusya'nın ortaçağını konu alan, Moğol-Tatar istilasını ve Altın Orda yıllarını anlatan eserleri okuyarak dindirmeye çalışır. Bu yıllarda okuduğı tarihi eserler ileride Cengiz Dağıcı'nın Genç Timuçin¹⁰⁵ romanını yazmasına zemin oluşturmuştur. (Dağıcı, 1998: 60).

Cengiz Dağıcı, *Genç Komünistler Birliği* gazetesindeki işi sayesinde Akmesit'in edebî şahsiyetleriyle tanışma fırsatı bulmuş ve kendi edebî hayatının temellerini atmıştır. 1939'da gazete için röportaj amacıyla hayatında ilk kez Bahçesaray'a gitmiş ve orada ziyaret ettiğı Hansaray'dan etkilenererek hanlık tarihine özlem hisleri içeren “Söyleyin Duvarlar” isimli şiirini yazmıştır. (Dağıcı, 1988: 103-104). Şiirleri sosyalist rejime aykırı bulunduğu için eleştiri alan ve bunları yayınlatabilmek için üzerlerinde değişiklik yapmak zorunda kalan Cengiz Dağıcı roman ve hikâyeye yönelir. Bu yöneliminde amcakızının eşi olan Ziyaeddin Cavtöbeli'nin de etkisi vardır. Cengiz Dağıcı'nın yaklaşık elli sayfalık ilk kısa romanı olan *Yangın*'ı bu kişiye okutur ve kendisine şiiri bırakıp öyküye yönelmesini tavsiye eder (Dağıcı, 1998: 57). Bu kısa roman yayınevleri tarafından gerçeklikten uzak, duygusal yönü hafif görülecektir.

Cengiz Dağıcı'nın ilk olgunluk eseri, savaş döneminde kaleme aldığı, Londra yıllarında Tatar Türkçesi ile tamamladığı Sadık *Turan*'ın *Hatıraları*'dır. Türkiye'deki

bir arkadaşından gelen mektup ve kitaplardan sonra eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazmaya karar verir (Dağcı, 1988: 56-57).

Cengiz Dağcı'nın yazarlık serüveni, Türkiye'ye gönderdiği postalarla başlar. Dağcı, *Arkadaşım Maksut* isimli bir öykü yazar ve Türkiye'deki yayınevlerine gönderir. Sadece Varlık Yayınevi'nden dönüş alır. Yazı işleri müdürü Yaşar Nabi Nayır hikâyeyi biraz daha uzatması durumunda yayınevinde basabileceklerini bildirir (Dağcı, 1988: 97). Bunun üzerine Sadık Turan'ın Hatıraları'nı gönderen Dağcı'nın bu eseri *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* olarak iki kitap şeklinde Türkiye'de basılır (Dağcı, 1988: 92-93). Yaşar Nabi Nayır ile dost olan Cengiz Dağcı'nın eserlerinin Türkiye'de basımı 1981'de, Yaşar Nabi Nayır'ın ölümüyle son bulur. Dönemin siyasi yapısından dolayı Varlık Yayınevi kendisiyle olan bağlantıyı keser. Arayışa giren Dağcı, Ötüken Yayınevi ile anlaşır (Dağcı, 1990: 83).

Cengiz Dağcı'nın sade bir Türkiye Türkçesi ile kaleme aldığı eserleri adeta Kırım'ın ve Kırım halkının sesi olur. Kırım'ın tabiatına dair yaptığı betimlere sıklıkla yer verir. Olaylarla, insanlarla ve mekânlarla doğa arasında sıkı bir ilişki kurar. Savaşı merkeze aldığı *Ölüm ve Korku Günleri*, *Üşüyen Sokak*, *Yoldaşlar* romanlarında insan psikolojisine geniş yer verir. Savaşın ve mekânların insan ruhuna verdiği zararları karakterleri üzerinden aktarır.

Cengiz Dağcı'nın *Onlarda İnsandı* ve *O Topraklar Bizimdi* romanları Kırım köylerine, köylülerin yaşama biçimine, doğaya, tabiatın insanların hayatını idame ettirişine, savaşın Kırımların hayatını nasıl dağıttığına en geniş yeri ayırdığı eserleridir.

Cengiz Dağcı hikaye ve romanlarında mektup, hatıra, iç monolog, iç diyalog tekniklerinden sıklıkla yararlanır. *Onlarda İnsandı* ve *O Topraklar Bizimdi* romanları dışındaki eserlerinde olaylar başkişinin hatıraları şeklinde verilir. *Beraber Geçtik Biz Bu Yolu* romanında anlatma zamanı ve hatıraların bir kısmı hâkim bakış açılı anlatıcı tarafından verilirken, başkişinin savaş anıları mektup tekniği ile anlatıcı kahraman tarafından aktarılır. Savaşa ağırlık verdiği eserleri hatıra şeklinde yazılan, anlatıcı kahraman tarafından aktarılan eserlerdir.

2.3. Hayat-Eser İlişkisi

Cengiz Dağcı, kendi hayat hikâyesini *Sadık Turan'ın Hatıraları* adıyla kaleme alır. Basım zamanı bu hayat hikâyesi, *Korkunç Yıllar* ve *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanlarına dönüşür. Romanların başkışisi Sadık Turan tıpkı Cengiz Dağcı gibi Akmesit'te ailesiyle yaşar, Pedagoji Enstitüsü'nde okurken askere çağrılır, Rus ordusunda teğmen olur, Alman ordusuna esir düşer, esir kamplarında bir grup Kırımlı ile birbirlerine destek olarak hayatta kalır, Alman ordusu tarafından kurulan Türkistan lejyonuna dâhil edilir. *Korkunç Yıllar*'daki kişi isimleri farklı olsa da mekân isimleri gerçek hayat hikâyesindekiyle aynıdır. Cengiz Dağcı esir düştüğünde götürüldüğü kampların adını da aynen kullanır. Özellikle Uman kampı hakkında hatıralarda verilmeyen ayrıntılara romanda rastlarız:

“Durum günden güne kötüleşiyor. Bir haftadır hiçbir şey yemedik. Devamlı açlıktan, susuzluktan, hastalıklardan, meydanda her gün yüzden fazla esir ölüyor” (Dağcı, 2020: 144).

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Sadık Turan'ın Alman ordusu tarafından kurulan Türk lejyonunda subay olması, Varşova'da Marya ile tanışması, Marya'nın Polonyalı olması, izin alarak Kırım'a iki haftalığına gitmesi, Rus ordusunun ilerlemesi üzerine Türk lejyonu askerlerinin Polonya topraklarında mahsur kalması, Marya ile kaçtıkları sırada trenin Amerikan uçakları tarafından vurulması, Türk konsoloslughuna giderek Türkiye'ye geçmek istemesi, Londra'da bir lokantada çalışmaya başlaması Cengiz Dağcı'nın hayatıyla birebir uyan noktalar. Vaka örgüsü tamamlandıktan sonra, eserin sonunda başkışinin yorumu şeklinde verilen bölüm, savaş sonrası Cengiz Dağcı'nın yabancı memlekette hissettiklerini yansıtır:

“Bitti. Esirlik yılları bitti artık. Ömrümde ilk defa hür hissediyorum kendimi. Hür insanların yaşadığı topraklardayım. Ölüm korkusu, işkence korkusu bıraktı yakamı. Yıllarca peşinde koştuğum hürriyete kavuştum, ama içim neden kapalı? Kendimi bildiğim anda kaybettiğim yaşama sevincine neden kavuşamadım yeniden?

Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bile bir manası kalmadığını şimdi anlıyorum. İçinde doğduğum, gülüp oynadığım yerlerde benim dilim konuşulmuyor artık. Bir zamanlar, o topraklarda dilimi konuşan insanların ne olduklarını da bilmiyorum.

Son fırtına, ağacı devirdi. bizler, uçurduğu birkaç yaprak, boşlukta yolunu şaşırmış, ümitsiz ve şaşkın, meçhul bir geleceğe doğru, yalpa vurup duruyoruz” (Dağcı, 2021: 256).

Onlar da İnsandı romanının Cengiz Dağcı ile en büyük ortak noktası Kızıлтаş’tır. İlköğrenimini tamamlayıncaya kadar kaldığı köy, Cengiz Dağcı’nın dimağında güzel bir yer edinmiştir. Karadenizi, Ayı dağı, Pilibaşı, Değirmenköy yamaçları, Gelinkaya’sı, doğal güzellikleri, tütün ve meyve bahçeleri ile Kızıлтаş adeta cennetten bir köşe gibidir. Yazar bu romanında, en son gazetede çalıştığı dönemde gördüğü Kızıлтаş köylülerinin II. Dünya Savaşı sonrası sürgün edilişlerini aktarır.

Dönüş romanında başkişi Niyazi’nin döndüğü Gurzuf, Cengiz Dağcı’nın doğduğu ve 4-5 yaşlarına kadar yaşadığı yerdir. Dünyaya geldiği bu toprakların güzelliğini, savaşla bu topraklara çöken hüznü ve yalnızlığı veren yazarın, Gurzuf’u başlangıç olarak gördüğü ve yeniden dönülmesi halinde her şeyin sil baştan başlayabileceğini düşündüğü aşıkârdır. Ancak roman içeriğinde olanlara bakıldığında, sosyal yapıda çözülmenin olduğu görülür. Problemleri yerinde tesbit eden Dağcı, düşmanlar bir tarafa, Kırım halkının kendi içinde birilil beraberlik ruhunu yakalaması gerektiğini görür ve aktarır.

Badem Dalına Asılı Bebekler’deki Haluk başkişisi ile Cengiz Dağcı’nın ortak yönleri vardır. Haluk’un babası ve amcalarının Topkayacılar adında aile şirketi kurmaları, bu şirketin NEP projesinin bitmesiyle dağıtılması ve kurucularının cezalandırılması, Cengiz Dağcı’nın hayatına birebir uyan noktalardır.

Anneme Mektuplar romanındaki mektupların sahibi anlatıcı kişi, Cengiz Dağcı’dan izler taşır. Anlatıcı kişinin çocukluğunun Kızıлтаş’ta geçmesi, babasının sürgün edilmesi ile Akmesit’e yerleşmesi ve eğitimini burada tamamlaması, orta öğrenim döneminde yazdığı bir şiirin dergide yayınlanması Cengiz Dağcı’nın hayatıyla birebir örtüşen noktalardır. Anlatıcı kahramanın “*Beni hayata bağlayan*

bağların gevşemesi Kızıltaş'ımızı yitirmekle başladı heralde (...)" (s. 420) şeklindeki ifadesi, Cengiz Dağcı'nın Kızıltaş'a verdiği önemi gösterir. Anlatıcı kişinin anlatma zamanına ait, altmış beş yaşındayken Londra'ya dair edindiği izlenimler, Cengiz Dağcı'nın şahsi gözlemlerini yansıtır. Dağcı, anlatıcı kişi aracılığıyla, toplumsal yozlaşmanın ileri seviyede olduğunu aktarır.

Yoldaşlar romanında Teğmen T. ve ekibi, Cengiz Dağcı'nın Rus ordusu tarafından bir birliğe teğmen olarak atanmasını hatırlatır. Teğmen T. ve çeşitli Türk milletinden insanların da bulunduğu birlik, tanımadıkları yabancı Rus topraklarında yine kendilerine düşman olan Rus milleti için savaşı. Cepheden cepheye yapılan yolculuklar esnasında askerlerin öz topraklarına olan kavuşma hayalleri, Teğmen T. nin içinde bulunduğu ruh hali, Cengiz Dağcı'nın Rus ordusu için savaştığı dönemden alınmış bir kesit mahiyetindedir. Eserin sonuna yazar tarafından düşülen not bunu kanıtlar niteliktedir:

"Öykü, hayal ürünü değildir diyemem; gerçektir de diyemem; eseri yazarken bunları düşünmedim. Bilmiyorum. Yalnızca yazarın gerçeği tam ve belirli bir biçimde ancak hayal ürünüyle yansıtabileceğinden kuşkulanmıyorum" (Ocak, 1991).

Cengiz Dağcı, *Benim Gibi Biri* adlı romanında anlatıcı kişinin adının Dağcı olması, eserin yazardan izler taşıdığını gösterir. Vaka zamanında anlatıcı Dağcı ile Cengiz Dağcı arasındaki en büyük benzerlik, esaret kampı süreci ve sevdiği kadınla bir barakada yaşarken baba olacağını öğrenmesidir. Anlatıcı ile yazar arasındaki bir diğer ortak yön, anlatma zamanında gurbette oluşlarıdır. İkisi de savaş yüzünden toprağından uzak düşmüş, vatan hasreti çekmektedir.

İzmail Tavlı ile Ramila'nın hikayesini anlatan *Berber Geçtik Biz Bu Yolu* romanı, Cengiz Dağcı ile eşi Regina'nın hayat serüvenini küçük ekleme kurgularla aktarır. İzmail Tavlı'nın Rus ordusunda teğmen oluşu, esaret dönemi ve Alman subayı oluşu, İzmail Tavlı ve Ramila'nın kaçtıkları mekanlar, mülteci kamplarında kalmalar ve kamptayken evlenerek evlat sahibi olmaları Cengiz Dağcı'nın hayatıyla kesişen en önemli olaylardır. İzmail Tavlı'nın Ramila tarafından kurtarılışı, Ramila'nın Polonya çetesi için çalışıyor olması, kamptayken nikâhlarının kilisede iki

dinin şartlarına uygun olarak kılınmasını istemesi, kampta anne olması Regina'nın hayatının yansımalarıdır. Cengiz Dağcı bu eserle, eşi Regina ile yaşadıkları anıların ölümsüzleşmesini sağlamıştır.

Cengiz Dağcı'nın eşi Regina'ya ithaf ettiği romanı *Ölüm ve Korku* günleri romanındaki başkişi Teresa, Polonya çetecilere çalışması yönüyle Regina'yı anımsatır.

Yansılar serisinin sonlarında bulunan hikâyelerin Ötüken Neşriyat tarafından birleştirilmesiyle oluşan *İhtiyar Savaşçı* romanı, Cengiz Dağcı'nın hayallerinin ve özlemlerinin bulunduğu noktadır. Rusya için savaşan insanların ailelerinin öldürülmesine ve sürülmesine dikkat çeken Cengiz Dağcı bu hikâyelerinde, savaşın son demlerinde kaçmak zorunda kalmayıp toprağına dönebilseydi karşılaşacağı manzarayı öngörür. Rus toprakları için kan döken diğer Kırımlılarla sürgün edildiğini varsayarak, köyü Kızıltaş'a kavuşma ve orada defnedime arzusunu açığa vurur. Hatıralarında ana vatana duyduğu özlemi dile getiren yazar, bu hikâyelerde daha da derinleşerek, oralara defnedilmek isteğı açığa çıkarır. Nitekim Cengiz Dağcı için Londra hayatı sürgünden farksızdır. Toprağından ayrı düşen ve dönüşü yasalarla engellenen birine her yer sürgün yeridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİ

3.1. Korkunç Yıllar (1956)

Cengiz Dağcı'nın yayınlanan ilk eseri olan *Korkunç Yıllar*, Giriş adıyla belirtilen bir bölüm ve onu takiben numaralandırılmış dokuz bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde eserin başkışısı Sadık Turan, İtalya'daki bir mülteci kampından Roma'ya gelen Akmescitli genç Cengiz ile tanışır. Ertesi gün buluşmak üzere ayrılırlar ancak Sadık Turan Cengiz'e bir paket bırakarak ortadan kaybolur. Kutuda, *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* eserlerinin metnini oluşturan hatıralar yer almaktadır. Cengiz Sadık Turan'ı arar fakat bulamaz. Yerleştiği Londra'da yedi yıl sonra gelen bir mektupla Sadık Turan'ın öldüğünü öğrenir. Derin bir üzüntüyle Sadık Turan'ın hatıralarını okumaya başlar. Giriş bölümünün anlatıcısı Cengiz'dir. Hatıraların başlamasıyla Sadık Turan anlatıcı olur ve vaka zamanı başlar. Sadık Turan olayları anlatırken geri dönüşlerle hem yaşadığı zaman hakkında hem de geçmiş zamana dair bilgiler verir. Sadık Turan'ın çocukluğuyla başlayan vaka zamanının olay örgüsü şu şekildedir:

- Akmescit'te, kendi hâlinde bir ailenin dört çocuğunun en büyüğü olan Sadık Turan'ın, babasının hapsedilmesine ve kardeşlerinden ikisinin hastalanarak ölmelerine şahit olması.
- Rusların Kırım topraklarında gerçekleştirdikleri kolhoz sistemi ile camilerin yıkılması, insanların sürgün edilmesi gibi birçok zulmü yaşaması.
- Sadık Turan'ın Pedagoji Enstitüsü'nde öğrenciyken arkadaşı Süleyman ile Rus ordusuna çağırılması.
- Sadık Turan ve Süleyman'ın çoğunluğu Türklerden oluşan birliklerin başına teğmen olarak atanması.
- Süleyman'ın çıkan bir çatışmada öldürülmesi. Birliğinde sağ kalan tek Türk olan Kılıçbay'ın, Süleyman'ın Bolşevik rejimine karşı olan Rus erler tarafından öldürüldüğü bilgisini vermesi.

- Sadık Turan'ın Alman ordusuna esir düşmesi ve tüm esirlerle birlikte Kivograd'a götürülmesi.
- Esir kampında Rusya'da yaşayan farklı Türk boylarına mensup beş kişilik bir gruba dâhil olması.
- Grubun en yaşlısı olan Mustafa Onbaşı'nın bir Alman subayının ayak işlerine bakması ve eline geçen yiyecekleri gruptakilere getirerek onları evladı gibi gözetmesi.
- Mustafa Onbaşı'nın hizmetini gördüğü Alman askerinin görev yerinin değişmesiyle grubun iâşesinin kesilmesi; açlıkla da mücadele etmeleri gereken zor günlerin başlaması.
- Esirlerin Uman kampına sevkedilişi sırasında grup arkadaşlarından bazılarını Alman kurşunuyla bazılarını da kalabalıkta kaybeden Sadık Turan'ın yalnız kalması.
- Uman kampında Kırmırlı Ermeni bir doktorun yardımıyla bir Alman askerinin hizmetine verilmesi ve bir dönem diğer esirlere nazaran rahat bir süreç geçirmesi.
- Kendisine sunulan casusluk teklifini kabul etmemesi.
- Alman ordusunun Rusya'ya karşı kurduğı Türkistan lejyonuna dâhil edilmesi.
- Lejyona dâhil olan Türklerin toprakları için savaşacaklarını düşündüklerinden onlar için yeni ve umut vadeden bir hayatın başlaması.
- Türk erlerin üzerlerindeki Rus üniformalarının çıkararak ateşe atılması, yerini Alman üniformasının giydirilmesi.
- Bu sahnenin Sadık Turan'a traji-komik gelmesi.

Eserin son bölümünde Sadık Turan hatıralarını yazdığı zamana döner. Savaşın kendisinde bıraktığı acı sahnelerden kısaca bahseder. Aynı zamanda Giriş bölümünde yer alan Cengiz ile tanışma hadisesine de yer verir.

3.2. Yurdunu Kaybeden Adam (1957)

Korkunç Yıllar romanının devamı olan eser on bölümden oluşmaktadır. Roman, Sadık Turan'ın İtalya'ya alışma süreci ve doktor tedavisinden, yalnızlığının sona ermesine umut ışığı olan ancak buluşmaya gelmeyen Anna'dan bahsettiği

günlükle başlar. Sonrasında 1912'den başlayarak hatıralarını anlatmaya devam eder. Vaka zamanının olay örgüsü şu şekildedir:

- Alman birliklerin Türkistan lejyonundaki erleri sıkı bir talime tabi tutması.
- Rus ordusunda subay olarak görev yapan Türk erlerinin yeniden subay rutbesiyle lejyon birliklerinin başına atanması.
- Sadık Turan'ın Süleyman'ın öldürüldüğü çatışmada kurtulan Kılıçbay ile karşılaşması.
- Ahmet Akın ile Sadık Turan'ın yaptıkları bir gezinti sırasında ağlayan bir kadın sesi duymaları, kadına yardım amacıyla sesin geldiği eve girmeleri ve Marya ile tanışmaları.
- Marya'nın ağlamasına Kılıçbay'ın sebep olduğunun anlaşılması.
- Sadık Turan'ın Varşova'ya yaptığı tren yolculuğu sırasında Polonyalı bir çeteye mensup olan Marya ile yeniden karşılaşması ve onu ölümden kurtarması.
- Türk lejyonunun talimleri tamamlanıp göreve başlayacakları sırada Alman komutanın Sadık Turan'a Kırım'a giderek ailesini ziyaret edebileceği haberini vermesi.
- İki haftayı aşkın bir süreyi, kendinden önce ölüm haberi giden yurdunda geçiren Sadık Turan'ın, kardeşi Bekir'in dağlardaki Rus çetelerine dâhil olduğunu öğrenmesi.
- Kendisini Alman üniformasıyla gören kardeşi Bekir tarafından hain olarak nitelendirilmesi ve kardeşini bir daha görememesi.
- Muhtarın kızı Zekiye ile Sadık Turan'ın gönül bağı kurması ve birbirlerini bekleyeceklerine dair sözleşmeleri.
- Sadık Turan'ın Kırım'dan dönerek Legiyonova'da göreve başlaması.
- Türkistan'ın özgürlüğü için savaşacağını zanneden Türk erlerin esirlerin nakli için kullanılması.
- Rus çetelerle sık sık karşılaşan Türkistan lejyonu erlerinin büyük kayıp vermesi.
- Almany'a'nın Türkleri kurtarma sözünün yalan olduğunu anlayan Muhan'ın birlikten kaçması.

- Alman askerleri tarafından yakalanan Muhan'ın, tehditle karşılaşan ırkdaşları tarafından kurşuna dizilmesi.
- Ahmet Akın'ın Polonyalılar tarafından asılarak öldürülmesi.
- Yedinci bölümde anlatma zamanına dönen Sadık Turan'ın Türk konsolosluğuna giderek Türkiye'ye gitmek istediğini belirtmesi.
- Rus tebasına mensup olması sebebiyle isteği geri çevrilen Sadık Turan'a bir konsolosluk çalışanının bir miktar para ve kart vermesi.
- Sadık Turan'ın kartta yazılı lokantada çalışmaya başlaması.
- Sadık Turan'ın Birleşmiş Milletlere bağlı mültecilerle ilgili birime başvurarak Uruguay'a gitmek üzere kayıt yaptırması.
- Vaka zamanına dönülen sekizinci bölümde Alman birliklerinin Rusya karşısında çekilmeye başlaması.
- Sadık Turan'a bağlı Türkistan lejyonunun, Rus birliklerinin şehrin içlerine kadar ilerlediği Polonya'nın bir köyünde kalması.
- Rus uçaklarının köye saldırmasıyla kaçmaya fırsat bulamayan Türk erlerin birbirini kaybemesi.
- Muhtarın ve Marya'nın yaralı Sadık Turan'ı kurtararak köyden uzaklaşmaları.
- Bir hava saldırısı sırasında yaralanan Marya'nın ölmesi.
- Sevdiği kadını toprağa veren Sadık Turan'ın Alman üniformasını çıkararak izini kaybettirmesi.

Birbirinin devamı niteliğinde olan *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* eserleri Cengiz Dağcı'nın hayatını yansıtır.

3.3. Onlar da İnsandı (1958)

Cengiz Dağcı'nın doğup büyüdüğü, savaş nedeniyle ayrıldıktan sonra bir daha dönemediği köyü Kızıлтаş ve orada yaşayan köylülerin Rus işgaliyle yaşadığı dramın anlatıldığı *Onlar da İnsandı* romanında olayların vaka zamanı 1930'lu yıllardır. Beş bölümden oluşan eserin sonunda bulunan “Son Birkaç Söz” adlı bölümde, İkinci Dünya Savaşı sonrası, belgelerle Kızıлтаş hakkında bilgi verilir. İneği

Macik'i Rum köyünden geri getiren Bekir'in düşünceleriyle başlayan eserde olay örgüsü şu şekildedir:

- Tüm derdi ineği Macik'in boğa doğurması, tütün tarlasındaki işlerin biran evvel bitmesi ve kızı Ayşe'nin iyi biriyle evlenmesi olan Kızıлтаşı Bekir'in, tarla işlerini bitirebilmek için Kala Mala lakabını taktıkları yaşlı Rus ile oğlu İvan'ı evine alması.
- Bekir'in köylülerden yardım istemek yerine Rusları evine almasıyla köyde olumsuz olayların yaşanması ve bunu Ruslardan kaynaklı uğursuzluk olarak gören köylünün Bekir ile arasının açılması.
- Bekir'in Rusları evden göndermek istemesi ancak yalvarmaları üzerine onlara acıması.
- Tütünleri kurtarmak için yalnız başına tarlaya giden Ayşe'yi yalnız yakalayan İvan'ın kıza saldırması ve onu dövmesi.
- İvan'ın hışmından kurtulan Ayşe'nin hastalanması ve kısa süre içinde Remzi ile evlenerek evden ayrılması.
- Rusların köy yollarını asfaltlamaya başlaması ile köylünün işçi olarak çalıştırılması.
- Rus komutan tarafından köylünün başına amelebaşı olarak getirilen İvan'ın halka zulmetmesi.
- İvan'ın Sabri'ye sataşması, Ayşe ve Remzi'ye küfretmesi, Sabri'nin atını dövmesiyle Sabri'nin İvan'ı ağır yaralaması.
- İvan iyileştikten sonra Bekir'in evinde Rus arkadaşlarıyla eğlenceler yapmaya başlaması.
- Geçersiz bir bahaneyle köyün erkeklerinin Memiş'in deresi yanına yapılan türmeye hapsedilecekleri sırada deprem olması ve Rusların kaçması.
- İvan'ın babasının depremde yıkılan duvar altında kalarak ölmesi.
- Köylünün, yaşlı Rus'u Gurzuf'taki Rus mezarlığına defnetmek istemesi.
- İvan ve Remzi'nin yaşlı Rus'u defnetmek üzere yola çıkması ancak hain İvan'ın atı ürkütmesiyle Bekir'in atlarının ve Remzi'nin uçurumdan yuvarlanması.
- Eşini kaybeden Ayşe'nin hamile olduğunu öğrenmesi.

- Çilingir'in Selim'in yönetimde söz sahibi olmak için okumanın şart olduğunu savunması ancak köyün büyükleri tarafından sözünün dinlenmemesi.
- İvan'ın bir ayı aşkın zamandır köyde görülmemesiyle Ayşe'nin babasının evine dönmesi.
- İvan'ın Yalta limanında sarhoş görüldüğünün haberleri gelmesi.
- Hırsızlık olaylarının tarihinde ilk defa görüldüğü köyde son olarak Enver'in köpeğinin vurularak tavuklarının çalınması.
- Bekir'in evlat gibi sevdiği, yavrulamak üzere olan Macik'in ahırdan çalınması.
- Macik'in Ruslar tarafından kesilerek etlerinin götürüldüğünü öğrenen Bekir'in hayata küsmesi.
- Yol yapımına devam eden Ruslar Kuşkaya'da çalıştıkları esnada Bekir'in meraklanarak tarlasına gitmesi.
- Kuşkaya'yı patlatmak üzere olan işçilerin uyarılarına aldırmayarak Bekir'in Kuşkaya'nın üzerine yıkılmasıyla tarlasında can vermesi.
- Esmâ ile Ayşe'nin Seyd-Ali'nin evine taşınması.
- Bekir'in evinin boş kalmasıyla Ruslar'ın buraya yerleşmesi.
- Dermenköy'e akrabalarını ziyaret etmek için giden Enver'in, köyün çoğunluğunun sürgün edildiğini görmesi.
- Komşu köye gönderilen Sabri'nin yolda karşılaştığı İvan tarafından acımsızca öldürülmesi.
- Ruslar tarafından işgal edilen köyde Ayşe'nin, Çilingir'in Selim'in yardımıyla babaocağına ulaşması ve Macik'in ahırında doğum yapması.
- Ayşe'nin bebeğini Selim'e emanet etmesi ve kaçmasını salık vermesi.
- Rus askerlerine teslim olmak istemeyen Enver'in evini havaya uçurması ve askerler tarafından öldürülmesi.

Cengiz Dağcı, olay örgüsü bittikten sonra eklediği *Son Birkaç Söz* adlı bölümde, Türkler sürgün edildikten sonra Ruslar'ın köyü paylaşmadaki gayretinden bahseder. *Ogonök* adlı derginin kasım sayısındaki bir yazıda Kırım köylerine yerleşen Ruslar'ın mutluluğunu okuyan yazar, eserini "Onlar da insandı" (Oİ: 494) sözleriyle bitirir.

3.4. O Topraklar Bizimdi (1966)

Bu roman, *Onlar da İnsandı* eserinde Rusların işgaline uğrayan Kızıлтаş'tan Ayşe'nin bebeği ile kaçmayı başaran Çilingir Selim'in hikâyesidir. Çukurca'da gerçekleşen ana olayın zamanı 1930-1945 yılları arasındır. On beş bölümden oluşan eserin olay örgüsü şu şekildedir:

- Kızıлтаşlı Berber Hasan'ın kaynatasının kolhozun el koyduğu eski tarlasında çalışırken kalp krizi geçirerek ölmesi.
- Tavizsiz ve sert bir komunist, aynı zamanda parti üyesi olan Selim'in Çukurca'ya kolhoz reisi olarak atanması.
- Kolhozun malı olan Kara Mustafa'nın atı Dızman'ın kaçması ve köylüde büyük korku uyandırması.
- Bilal ve oğlu Şevket'in yardımıyla Dızman'ın yakalanması ve Kara Mustafa'nın sürgün edilme korkusundan kurtulması.
- Selim'in, işe başladıktan sonra aşhanenin sorumlusu olan ve köylüye yeterli yiyecek vermeyen Morcan'ı tartaklaması ve köylüye beşer kilo un dağıtılmasını sağlaması.
- Selim'in ilçede öğretmenlik yapan ve aynı zamanda parti üyesi olan Natalya ile tanışması, Çukurca'da beraber yaşamaya başlamaları.
- Kendini milliyetçi olarak değil de komunist gören Selim'in, köylünün ufak tefek mallarına el koyarak kolhoza dâhil etmesi ve köylüden tepki alması.
- Kara Mustafa'nın, ineğinin ayağının kırılması gerekçesiyle hayvanı keserek kolhoza vermemesi.
- Berber Hasan'ın yaptıklarından dolayı Selim ile tartışması.
- Selim'in, köylüyü, kolhoz aleyhine propaganda yaptığına dair partiye şikâyet etmesi.
- Berber Hasan'ın kaçması ancak diğerlerinin köyden sürülmesi.
- Muzaffer Biber'e askerdeki kardeşinden gelen mektup üzerine Ruslar ve savaş hakkında tartışma çıkması, Muzaffer'in Selim'i yaralaması.
- Savaşın başlamasıyla Selim dâhil kırk bir gencin köyden alınması.

- Komünizm lehinde eğitim almış ve bu davaya inanmış olan Selim, bulunduğu savaş ortamında Rusları tanıdıkça, silahsız insanların öldürülüşüne şahit oldukça düşüncelerinin değişmeye başlaması.
- Savaşta tek kolunu kaybeden Selim'in hastaneden ayrıldıktan sonra Morcan ile karşılaşması ve Rusların köylüleri öldürdüğünü, camileri yaktığını öğrenmesi.
- Kırım'ın Alman hakimiyetine geçmesi.
- Almanlar tarafından esir edilen Selim'i Berber Hasan kurtarır.
- İki yılı aşkın süredir köyde yalnız yaşayan Natalya'nın Alman subaylarla ilişki kurduğunu duyan Selim onu döver ve kovar.
- Hayatını küçük Alim ile devam ettiren Selim Reis Bilal ile köy işlerini düzenlemeye çalışır.
- Gerçekleri gören ve köylülerle kaynaşan Selim, hayatında ilk defa Cuma namazına gider.
- Reis Bilal'in oğlu Şevket'in ölümünden sonra köyde duramayan Selim Akmesic'e yerleşir.
- Savaşı kaybetmeye başlayan Almanlar köyün gençlerini zorla askere alırlar. Bu esnada duruma karşı gelen Dede Cavit'i ve muhtar hırpalanır.
- Kızıl ordunun yeniden hakimiyeti sağlar.
- Uzun zaman dağlarda kalan Selim geri döner ve köyün girişinde tanıdığı insanların cesetleriyle karşılaşır.
- Küçük Alim Reis Bilal'in isteği üzere köyden kaçmıştır. Rusların köyde gerçekleştirdikleri katliamı anlatır.
- Selim, küçük Alim'i de alarak Çukurca'ya doğru yol alır.

3.5. Ölüm ve Korku Günleri (1962)

Bu eser, İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Varşova'da yaşayan Teresa Zaromb adlı bir genç kızın hikâyesidir. Eser, anlatıcı kahraman olan Teresa'nın psiko-sosyal dünyasına dair ayrıntıları da yansıtan hatıralar hükmündedir. Cengiz Dağcı'nın, eşi Regina'ya ithaf ettiği romanın olay örgüsü şu şekildedir:

- Babasını hiç görmemiş olan Teresa, annesinin geçimi sağlamak için başvurduğu gayrimeşru yollara şahit olur.

- Teresa, sevgilisi Mihal'in aracılığıyla, Alman işgaline karşı direnen Polonya çetelerine kuryelik yapar.
- Mihal ile buluşmaya giden Teresa, yolda bir Yahudi'nin Alman askerleri tarafından kovalanışına şahit olur.
- Teresa'nın, Almanlardan iki kalıp sabun aldığı için Polonyalı yurtseverler tarafından feci şekilde dövülen annesi kısa süre zarfında hayatını kaybeder.
- Alman askerleri tarafından yakalanan Mihal'in üzerinden Teresa'ya ait not ve adres bilgisi çıkması üzerine Teresa sorguya alınır.
- Hayatta kimsesi kalmayan Teresa'nın diyalog içinde olduğu kişiler sadece karşı apartmandaki Paplawski ve ev sahibi Karbonski'dir.
- Teresa'nın hayat akışı, Alman ordusunda bulunurken Polonyalı çetecilere esir olduktan sonra çetecilerin saflarına aldıkları doğulu Asya ile tanışmasıyla değişir.
- Polonyalı çeteciler kaybedeceklerini anladıklarında Asya'nın zayı olmasının gereksiz olduğunu düşünerek ona Alman üniforması gidirir ve Alman ordusuna geri gönderirler.
- Bölgeyi ele geçiren Alman ordusu Polonyalı çetecilerle sivil halkı ayırır. Teresa çetecilerle birlikte götürülmeyi tercih eder.

3.6. Dönüş (1968)

Eser giriş niyetiyle oluşturulan *Bayırdaki Ev* adlı bölümle başlar. Bu bölümde Gurzuf'a teyzelerini ziyarete gelen aracı-anlatıcının boş bir eve girerek Niyazi'nin hatıralarını bulması yer alır. Romanın ana vakası hatıralarla başlar. Babasını doğmadan, annesini de altı aylıkken kaybeden Niyazi'nin hayat hikâyesini ihtiva eden romanın olay örgüsü şu şekildedir:

- Eğitim için Prag'a giden Niyazi, dedesini ziyaret etmek için Gurzuf'a döner, arkadaşı Veli ile karşılaşır.
- Dedesi ölen Niyazi okulu bırakmak zorunda kalır. Niyetleri Türkiye'ye geçmektir. Az bir para vererek Niyazi'yi kovarlar.

- Girmek üzere Gurzuf iskelesine giden Niyazi, kendisinden yardım isteyen Rus aile ile karşılaşır.
- Rus aileyi Kırım'da gezdiren Niyazi, Gurzuf'ta ikamet eden Rus Binbaşı ile tanışır.
- Rus Binbaşı'nın karısı Anna ile ilişki yaşar.
- Savaşın başlamasıyla Binbaşı ve arkadaşı göreve gider.
- Gurzuf'tan ayrılmayı tekrar düşünen Veli'nin yanına uğrar. Arkadaşının savaşa gitmemek için kolunu kestiğini görür.
- Niyazi Akmescit'te Zagorski adındaki bir Yahudi'nin çocuğuna dil ve edebiyat dersi verir, bir süre bu ailenin yanında kalır.
- Kırım yarımadasının Vrangeli ordusu tarafından işgal edilmesi üzerine Niyazi Polonya'nın Krakov şehrine yerleşir ve kendi hayatını kazanmaya başlar.
- Dört yıl sonra mektup yazdığı Zagorski kendisini geri çağırır, Çek hükümetinin Rus muhacirlere sağladığı burstan yararlanmasını sağlar.
- Prag Üniversitesi'nde öğrenime başlayan Niyazi, marksist ideolojinin aşılandığı üniversite eğitimini başarıyla tamamlar.
- Yıllar sonra Kırım'a dönen Niyazi, Alimcanlardan olduğu için kimseden ilgi göremez. (Nitekim Niyazi'nin babası Rus polisler küfrettiği için öldürülmüş, amcaları Türkiye'ye göç etmiştir. Rejim için güvenilmez biri olmakla beraber, Gurzuf'lularca da ajan olma ihtimali vardır.)
- Sahipsiz bir köpekle birlikte dedesinden kalan eve dönen Niyazi, her şeye rağmen Gurzuf'ta olduğu için mutludur.

3.7. Genç Temuçin (1969)

Cengiz Dağcı'nın tek tarihî eseri olan *Genç Temuçin*'in "Giriş" bölümünde vakanın geçtiği dönem hakkında bilgi verilir. Anlatılacak olan olay 1155 yılında meydana gelir. Çin duvarının kuzeyinde, Moğol topraklarında, güçlerini kendilerinin de yeterince bilmediği bir halk mevcuttur. Bunlar kabileler hâlinde yaşayan, yer yer iktisadi sebeplerden dolayı birbiriyle çarpışan, aynı ırk ve dil grubuna mensup insanlardır. Güneyde kendi halkını boyunduruk altında tutan, refah ve zenginlik içinde yaşayan Çin için bu insanlar tehlike oluşturmaz. Ancak Gah yılında yani

miladi 1155'ten elli yıl sonra Çin bu topluluklara boğun eğmek zorunda kalır. Gah yılı, Türk kabilelerini bir araya getiren Cengiz Han'ın doğduğu yıldır (GT: 10).

İki ana bölüm ve anlatılan konuya göre başlıklanan alt bölümlerden oluşan eserin olay örgüsü şu şekildedir:

- Buyur Tatarları'na mensup Kargun Batur ve oğulları Birge ve Kalugay, hakanları Temuçin Üge ile Moğol hakanı Yesügey Bahadır arasında çıkan çatışmadan sağ çıkarak gidecek yer ararlar.
- Kargun Batur, Yesügey Bahadır'ın yıllar önce bir baskında kaçırdığı Yulun Eke'nin eski kocası, Uduzlara mensup Çılaydı Eke'nin yanına gider.
- Yesügey Bahadır'ın Temuçin Üge'yi mağlup ettiği gün Yulun Eke'den çocuğu olur. Bu hadise şerefine Temuçin Üge'yi ve askerlerini bağışlar.
- Temuçin adının verildiği bebek elinde kanlı bir çul parçasıyla doğduğu için insanlar onun toplulukları birleştirip Çin'i mağlup edecek, Tanrı tarafından Gök Moğol'a gönderilmiş hediye olduğunu düşünürler.
- Çılaydı Eke Yulun Eke'yi Yesügey'den geri almak için Tukta Beyci ve Hatay Darmala'dan yardım ister. Bu kişiler Yesügey ile dost kalmak niyetindedir. On üç yıl sonra Genç Temuçin'in evleneceği kızı kaçırmayı teklif ederler.
- Kaltugay, Taycut kabilesinin lideri Targutay Kurulduk'a esir düşer.
- Targutay esir aldığı Kaltugay'ı Yesügey'e teslim eder. Birlik beraberlik çağrısı yaparak öldürülmemesini sağlar.
- Yesügey, on üç yaşına gelen Genç Temuçin'e eş bulmak için kuzeye doğru yol alır.
- Yolda Dai Seçen ile karşılaşın ve onun ordasında misafir olan Yesügey Bahadır, Dai Seçen'in kızı Bortay'ı oğluna uygun görür ve Genç Temuçin'i burada burakır.
- Dönüş yolunda Yesügey Bahadır'ın zehirlenmesi üzerine Genç Temuçin obasına döner.
- Genç Temuçin obasına döndüğünde babasının ölümü üzerine savaşçıların Targutay Kurulduk'un yanında yer aldıklarını görür.

- Kimsenin yardım etmediği ordada Yulun Eke, Bergutay, Bektar ve iki kız kardeş ölüm ve açlık tehditiyle karşı karşıyadır.
- Genç Temuçin sürekli tartıştığı kardeşi Bektar'ı obadaki birliği sağlamak için öldürür.
- Obaya gelen bir haberci Genç Temuçin'e Targutay Kurulduk tarafından öldürüleceği haberi gelir.
- Burhan Kaldun'a kaçan Genç Temuçin, günlerce açlık ve soğukla mücadele eder ancak sonunda Targutay'a esir düşer.
- Genç Temuçin, babasının eski doslarından Sorgan Şira'nın yardımıyla boynundaki boyundurukla esaretten kurtulur.
- Genç Temuçin Dai Seçen'in kızı Bortay ile evlenir. Genç kız obaya yapılan baskında, Çılaydı Eke'nin oğlu Çilger tarafından kaçırlır.
- Genç Temuçin kabile için önemli bir bey olan Nuhu Boyan ve oğlu Boğurçı'nın kendisine destek vermesiyle güçlü bir ordu kurar.
- Merkit, Udut, Taycut kabileleri üzerine baskın düzenleyen Genç Temuçin, Toğrul Han'la birleşerek Buur üzerine yürür.
- Genç Temuçin Bortay'ı kurtarır ancak hamile olduğunu görünce onu başka çadıra yollar.
- Genç Temuçin, içinde Kargun Batur ve Kaltugay'ın da bulunduğu Tukta Beyci'nin ordasındaki tüm esirlerin öldürülmesini emreder.
- Genç Temuçin, savaşta insanlara karşı çok acımasız olan Yamuga ile anda olur.

3.8. Badem Dalına Asılı Bebekler (1970)

Başkişi Haluk'un anlatımıyla oluşturulan eser yedi ana bölüm ve bu temel parçalara ait alt bölümlerden oluşmaktadır. Roman, *Üşüyen Sokak* romanındaki Haluk'un çocukluk yıllarının hikâyesidir. Vakalar, anlatıcı kahraman Haluk'un bir sandık içinden doğduğu döneme ait fotoğrafı bulması neticesinde, -kendisine anlatılmış anılara binaen- doğduğu günü anlatmasıyla başlar. Eserin olay örgüsü şu şekildedir:

- Babası berber dükkânı işleten Haluk, annesinin ilgisini görebilmek için türlü yaramazlıklar yaparak büyür.

- Küçük yaşta ateşli hastalık geçiren Haluk teyzesinin kızı ile oynarken bir anda onu ısırarak canını yakar ve uzun süre köpeğinden başka arkadaşı olmaz.
- Gezintiye çıkan Haluk dönüşte yolunu kaybeder ve herkesin konuşmaktan çekindiği Mansur'un evine tesadüf eseri gider. Adam hastadır, kısa bir süre sonra ölür.
- Yalta'ya teyzesini ziyarete giden Haluk teyzekızı Halide ile güzel vakit geçirir.
- Evine dönen Haluk'un günleri komşuları Kazanski'nin kızı Sevil'le oynayarak geçer.
- Sevil'in babasının ortalıktan kaybolur. Yalnız yaşayan kızı köydeki Karanfil Nuri adındaki biri yanına alır.
- Haluk annesini kaybeder.
- Haluk'un babası ve amcalarının kurduğu şirket rejim tarafından kapatılır.
- Köyde insanlar ortadan kaybolmaya başlar.
- Haluk'un babası köyü terk eder ve anlatıcı kahraman Zöhre ablasının yanında yeni bir hayata başlar.
- Köye askerler gelir ve on kişi kurşuna dizilir. Bunlardan dokuzunun kim olduğu bellidir ancak onuncu kişi hakkında bilgi verilmez.
- Günün birinde köye gelen askerler insanları kamyonlara doldurarak sürgün eder, itiraz edenler kurşuna dizilir.

Haluk'un vaka sonunda ömründen on üç bahar geçtiğini belirtmesi üzerine, olay zamanının on üç yıl olduğu anlaşılır. Anlatma zamanı, mevsim değişikliklerinden anlaşılacağı üzere üç-dört yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

3.9. Üşüyen Sokak (1972)

Badem Dalına Asılı Bebekler'de çocuk olan Haluk bu romanda on sekiz-yirmili yaşlardadır. *Badem Dalına Asılı Bebekler*'de köydeki insanların ölümüyle reel anlatımı irreel bir üsluba dönen çocuk Haluk'un bilinç akışı modundaki ifade tarzı *Üşüyen Sokak*'ta da devam eder. Başkişi Haluk'un, Malo-Fontannaya sokağındaki bir apartman dairesinde, bulunduğu sokağı Alman askerleri kuşatıncaya kadar geçirdiği üç günün aktarıldığı vaka örgüsü şu şekildedir:

- Akmescit'te yalnız ve kimsesiz yaşayan Haluk dış dünyadan korkar.
- Küçük yaşta hatıralarını yazmaya başlayan anlatıcı kahraman, bu hikâyelerin yazılı olduğu kâğıtları bir küpe koyarak insanlardan saklar.
- Savaş yüzünden okuduğu enstitüyü bırakan ve savaşa çağırılmaktan korkan Haluk otobüs yolculuğu sırasında eski tanıdığı Almira ile karşılaşır.
- Almira, Yahudi bir ayakkabıcı olan Arof Hofman'ın kızıdır, bunu gizler. Haluk'u Galina Şubert adıyla tanıttığı bir apartmanın dairesine götürür.
- Anlatıcı kahraman günlerce yalnız kalır, iç dünyası ile mücadele verir.
- Yer yer Haluk'un aklına *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanındaki kişiler gelir.
- Kapalı ortamda kalmaya dayanamayan Haluk üç gün sonra sokağa çıkar ve içinde Almira ile babası Arof Hoffman'ın da bulunduğu Yahudilerin Alman askerleri tarafından götürüldüğünü görür.
- Olayın şaşkınlığı ile hatıralarını yanına alan Haluk, bulunduğu sokaktan uzaklaşmaya başlar.

Üşüyen Sokak, vakadan ziyade durumların yer aldığı bir eserdir. Huysuz ve huzursuz büyüyen Haluk'un değişken ruh hali, gerçeğe rüyayı karıştıran yapısı eserin iskeletini oluşturur.

3.10. Anneme Mektuplar (1988)

On beş bölümden oluşan eserin her bir bölümü bir mektubu ihtiva etmektedir. Anlatıcı kahraman ilk mektupta ana vakaya geçmeden önce yazma zamanı, bulunduğu şehir ve dönemin özellikleri hakkında bilgi verir. Yazma zamanında Londra'da yaşayan anlatıcı kahraman, dönemin insanların kültürel yozlaşmasından bahsederken, Kızıлтаş'taki çocukluk anılarına değinir. Sonraki mektuptan itibaren başlayan olayın işlenişi şu şekildedir:

- Başarılı bir öğrenci sayılmayacak düzeyde olan anlatıcı kahraman orta mektep yıllarında şiire başlar.
- Anlatıcının babası ve amcalarının kurduğu şirket 1930'lu yıllarda dağıtılır ve baba tutuklanarak Kızıлтаş'tan Akmescit'e sürülür.

- Anlatıcı kahramanın şiir defterini inceleyen edebiyat öğretmeni Safiye Akimova, içerikteki müstehcenlikten dolayı öğrencisini azarlayarak nasihatte bulunur.
- Öğretmen Safiye, öğrencisinin şiirlerinden seçerek Akmescit'teki Gençlik Mecmuası'na verir.
- Şiirlerden bir tanesi dergide neşredilir ancak dergi editörünün şiir içeriğine dair yaptığı yönlendirme üzerine anlatıcı kahraman şiir yayınlamaktan vazgeçer ve bir süre öğretmeni Safiye Akimova ile görüşmez.
- Safiye Akimova'nın anlatıcıya buluşmak isteğinde bulunduğu bir not göndermesi üzerine duygusal birliktelikleri başlar.
- İlerleyen süreçte anlatıcının adı Saf, Akimova'nın adı da İye olarak değişecek, bu durum aralarında bir parola hüviyeti görecektir.
- İye ölümcül bir verem hastalığına yakalanmıştır. Durumu sezen Saf, olayın ciddiyetini fark etmez.
- Saf mezun olarak Yirmi Üçüncü Nümune mektebinde öğretmenliğe başladığı dönemde İye yatağa düşer ve buluşmaları kesilir.
- İye'nin hastalığından habersiz olan Saf, sevdiği kadın buluşmalara gelmediği için kırılır.
- Arkadaşlarının askere gitmesi üzerine İye'den haber almak için aracı bulamayan Saf, İye'nin okulunun müdürüne gider ve sevdiği kadının iki gün önce öldüğünü öğrenir.
- Cenaze töreni ardından evine dönen Saf, askere alınacağını haber veren bir zarfla karşılaşır.
- Anlatıcı kahraman son iki mektubu, altmış beş yaşında olduğu anlatı zamanındaki yalnızlığını anlatır.
- Son mektupta anlatıcının hayal âleminde *Badem Dalına Asılı Bebekler*'deki Haluk ile Emine Teyze'nin kızı Saniye ve İye evine gelir.

Cengiz Dağcı eserini, neslin devam etmesi gerektiği mesajını vererek bitirir. Nitekim önceki eserleri de dâhil, genel olarak 1930-1945 yıllarını anlatan yazar, Kırmılıların 1944'te topluca sürgün edilmesine dikkat çekmek ister. Kırmılılar hem

topraklarındayken öldürölür hem de sürgün sırasında ölümüne mahkûm edilir. Sayıca ciddi manada azalan Tatar Türklerinin geleceğı sayıca çoğalmalarına bağıdır.

3.11. Benim Gibi Biri (1988)

Eser, Cengiz Dağı'nın otobiyografik özellikler taşıyan eserlerinden biridir. Romanın anlatıcı kahramanı Dağı, cephe arkadaşı Josept Tucknell ile Polonya Havacılar Kulübü'nde buluşur. Anlatma zamanı, buluşmaları boyunca geçirdikleri iki saattir. Vaka zamanı ise kırk yıl öncesine aittir. Josept Dağı'ya hayatını anlatırken, anlatıcı kahraman iç monolog şeklinde geçmiş hayatına döner. Anlatıcı kahraman Dağı'nın hayatı, *Korkunç Yıllar*, *Yurdunu Kaybeden Adam* ve *Anneme Mektup* eserlerindeki anlatıcı kahramanlar ile örtüşür. Anlatıcı kahraman Dağı ile arkadaşı Josept benzer bir hayata sahiptirler. Josept'in bir ay önce kaybettiğı eşinden ve evden erken yaşta ayrılarak üç eş değıştiren kızından bahsetmesiyle başlayan eserin ana vakası Dağı'nın hayatıdır. Romanın vaka örgüsü şu şekildedir:

- Anlatıcı kahraman Dağı, özgür olmayı tercih ederek sosyalist rejime karşı çıktığı için ölüm cezasına çarptırılır, esir kampına götürölür.
- Kamptan kaçmayı başarır.
- Açlığın son demlerine gelmişken çetecilerle karşılaşır, onların yardımıyla açlıktan ölmekten kurtulur.
- Çetecilerden ayrıldıktan sonra bir kadınla karşılaşır ve birlikte bir barakada yaşamaya başlarlar.
- Magdalena adını verdiği kadının hamile olduğunu öğrenen Dağı hayata dair umutlanır ve çalışmaya başlar.
- Magdalena'nın doğumuna yakın birileri gelerek barakadan ayrılmaları gerektiğini, yerine otel yapılacağını bildirir.
- Bunun üzerine Magdalena ve anlatıcı çetin bir yolculuğa başlar.

3.12. Yoldaşlar (1991)

Eser, II. Dünya Savaşı sırasında Rus cephesinde savaşan Türk asıllı askerlerin yaşadıkları olayları anlatır. Olay örgüsü şu şekildedir:

- Teğmen T ve yoldaşları Demircili Hasan, Kazanlı Kasım, Kazak Cumay bilmedikleri toprakların zor şartlarında, öz topraklarına kavuşmanın hayalini kurarak ilerler.

- Teğmen T'nin ekibinden üç kişi ölür nereye gömeceklerini bilemedikleri arkadaşlarını üç serçenin konduğu bir yere gömerler.
- İlerleyen zamanda Hasan, Kasım ve Cumay ölür.
- Rus kömiserin itirazına rağmen Teğmen T uyarıya uymayarak arkadaşlarını gömer.
- Teğmen T, emre uymadığı ve milliyetçilik yaptığı gerekçesiyle tutuklanır.

3.13. Biz Beraber Geçtik Bu Yolu (1996)

Cengiz Dağcı'nın otobiyografik sayılabilecek eserlerindendir. *Beraber Geçtik Biz Bu Yolu* romanı, yazarın, eşi Regina kalp krizi geçirdikten sonra yaşadıkları hayatı ölümsüzleştirmek için kaleme aldığı kuvvetli bir aşk hikâyesidir (Kocakaplan, 2012: 132). Başkarakter İsmail Tavlı ile Cengiz Dağcı'nın hayatı örtüşür.

Anlatma zamanı, roman karakteri İsmail Tavlı'nın hastanede yatan eşi Ramila'yı ziyaretleri ile geçmektedir. Bu esnada İsmail Tavlı yaşadıklarını hatırlar ve eserin ana vakası oluşur. Tavlı'nın teyzesine yazdığı mektuplar savaş dönemi ve sonrasını verir. 1940-1945 yıllarındaki olayları kapsayan mektupların aktarımı eserin son bölümünde Ramila'nın ölümüyle sona erer. Ana vakanın olay örgüsü şu şekildedir:

- Küçük yaşta annesini kaybeden İsmail Tavlı'nın babası bulundukları yeri terk eder ve Tavlı teyzesinin yanına yerleşir.
- Savaşın başlaması ile yirmi bir yaşında Rus ordusuna çağrılır ve teğmen olarak atanır.
- Almanlara esir düşer. İki yıla yakın kampta yaşar.
- Rus ordusundan tanıdığı Yüzbaşı Trafimov ile karşılaşır.
- Tavlı tanımadığı kişiler tarafından kamptan çıkarılır ve Alman üniforması giyer.
- İstasyonda hiç tanımadığı bir kadın tarafından eline bir adres tutuşturur.
- Siliska sokağında bulunan 57 numaralı binaya giden Tavlı, yaşlı ev sahiplerinden, torunları Ramila'nın kendisini iki hafta konuk etmelerini istediğini öğrenir.
- Tavlı, Ramila sayesinde edindiği kimlik belgesiyle Varşova'da yaşamaya devam eder.

- Ramila, Almanlara karşı savaşıyan bir Polonya çetesine mensuptur.
- Alman ordularının Varşova'yı kuşması üzerine evlerine kapanırlar.
- Alman ordularının Varşova'yı işgal edip Siliska'ya yaklaşmaları üzerine binanın bodrumuna saklanırlar. Ölü ve yaralıların sayısı her geçen gün artar.
- Sliska'yı kuşatan Alman askerleri, hayatta kalanları Alman endüstrisinde çalışmak üzere başka yere nakletmek üzere bir yere toplayarak sokağı ve ateşe verir.
- Tavlı, çiftçi kampında Ramila'nın hamile olduğunu öğrenir.
- Aylar sonra esirler çiftçi tarafından serbest bırakılır.
- Çiftlikten ayrıldıktan sonra dağılan esirlerden tavlı ve Ramila'nın içinde olduğu grup Amerikalı askerler tarafından mülteci kampına götürülür.
- Savaşın sona ermesiyle İsmail Tavlı ve Ramila bir kilisede evlenir.
- Polonya asıllı mülteciler İtalya'daki ordu birliklerine katılmak üzere kamptan alınır. Ramila Polonyalı olduğu için eşi ve kızıyla birlikte gider.
- Yolculuk sırasında Tavlı ve Ramila'nın kızı Ramize ölür.
- Ailelerin İngiltere'ye gönderileceği haberi gelir.

Cengiz Dağcı'nın bu romanında iki anlatıcı vardır: Biri, anlatı zamanına ve İsmail Tavlı'nın askere gidişine kadar olan dönemi anlatan hâkim bakış açılı anlatıcı, diğeri ise Tavlı'nın mektuplarındaki kahraman anlatıcıdır.

3.14. Bay Markus Burton'nun Köpeği (1998)

Bu hikâye, Cengiz Dağcı'nın ömrünün son günlerinde kaleme aldığı, *İngiliz Öyküleri* olarak tanımladığı hikâye serisinin ilkidir. İlâhi bakış açılı anlatıcı tarafından aktarılan hikâyenin mekânı Londra'dır. Bay Markus Burton ve küçük bir mahalle lokantası işleten, bir bacağı olmayan John Marple iki dosttur. Bay Markus'un hayatta olan tek yakını Dorothy adlı kızıdır. Eşi pilot olan Dorothy, eşinin ölümü üzerine yakında babasının yanına döneceği haberini gönderir. Bay Markus, çok sevdiği köpeği Benci ile kızını beklediği bir dönemde Alman uçağının attığı bomba sonucu yıkılan evinden çıkarılır ancak hastanede ölür. Olayın şokunu yaşayan John Marple yıkılan duvarlar arasında Benci'yi bulur ancak çok geçmeden köpek de ölür.

John Marple'in işleri yolunda gitmez. Lokantayı satmayı düşündüğü sırada Bay Markus'un kızı Dorothy ziyarete gelir. Kısa süre zarfında çift evlenmeye karar verir. John Marple işleri büyütür, protez ayak takar, kendilerine bahçeli bir ev tahsis ederler. Bay Markus'un evinin yerine, Benci'nin heykelinin de olduğu bir çocuk parkı inşa edilir. Çiftin Markus adında bir oğlu olur.

3.15. Bay John Marple'in Son Yolculuğu (1998)

Bu hikâye, Dorothy Hanım'ın ölen eşi John Marple'in küllerini, evlenmeye karar verdikleri sahilde denize emanet edişine kadar geçen zaman dilimini esas alır. Dorothy yer yer geçmiş anılarından, John Marple ile geçen güzel gençlik günlerini hayal eder. Eşinin küllerini denize dökmek üzere yola çıkan Dorothy Hanım, trende Bay Aleksander Weber ile tanışır. Eşini uzun zaman önce kaybetmiş olan Weber ile Dorothy iyi birer arkadaş olur.

3.16. Oy Markus Oy! (2000)

Eserin “Ön Söz” bölümünde Dağcı, bu hikâyeyi Regina'nın ölümünden sonra yazdığını, roman karakteri Markus karakerinin bu zorlu süreçte kendisine yardımcı olduğunu dile getirir.

Hikâyenin başkarakteri Markus, John Marple ve Dorothy'nin oğlu Markus'un çocuğudur. Torun Markus Mary ile evlenir, büyükanneden miras kalan eve yerleşir. İş bulamayan Markus evini bir dönem Mary'in babasının nikâh hediyesi ile geçindirir. O para da bitince Mary temizliklere gitmeye başlar. Ev, Dorothy Hanım'ın vasiyeti gereği satılamamaktadır. Ümitlerin tükendiği bir dönemde, bencinin heykelinin dikildiği çocuk parkının arazisine talip gelir. Parkın arazisinin vasisi, genç Markus ve eşi Mary'dir. Alışveriş merkezi yapılmak üzere satılan arazi, genç çiftin milyoner olmasını sağlar.

3.17. Rüyalarda Ana ve Küçük Alimcan (2001)

Eser, *Ana* ve *Küçük Alimcan* olarak iki bölümden oluşur: *Ana* adlı bölümde annesiz ve babasız kalan, kısa boyundan dolayı evlenemeyeceğini düşünen küçük Alimcan'ın annesine ve eski günlere özlemi aktarılır. *Küçük Alimcan* adlı bölümde, 19. yy.da Kırım'ın Kefe şehrinde yaşamış bir halk kahramanı olan Alim Aydamak'tan bahsedilir (Kocakaplan, 2012: 156). Küçükyanköy dâhil Kırım'ın genelinde Alim

Aydamak'ın eşkiyalık yapmaya başladığına dair dedikodular yayılır. Küçük Alimcan söylenlere inanmaz. Rüyasında, sahte bir Alim tarafından yolların kesildiğini, bu kişinin gerçek Alim Aydamak tarafından kulağı kesilerek cezalandırıldığını görür. Az bir zaman sonra köylülerden Bekir, küçük Alimcan'a, sahte Alim'in gerçek Alim tarafından kulağı kesilerek cezalandırıldığını haber verir. Artık iki Alim vardır: Alim kulaksız ve Alim Aydamak.

3.18. İhtiyar Savaşçı (2005)

Cengiz Dağcı'nın, Yansılar 1-4 adıyla yazdığı hatıra serisinin sonundaki hikayelerin Ötüken Neşriyat tarafından birleştirilmesiyle oluşan bir eserdir. Savaşta öldürülen ve toprağından sürülen insanların yaşadıklarını ve çektikleri vatan hasretini anlatan eserin olay örgüsü şu şekildedir:

- Başkişi Savaşçı'nın Rus ordusu için dört yıl boyunca savaştıktan sonra Kızıлтаş'a, kendi köyüne dönmesi.
- Kırk çocuk ve Melek Hanım hariç, anne babasının da içinde bulunduğu köylünün ölüleriyle karşılaşması.
- Sovyet askerleri gelerek Savaşçı'yı, Melek Hanım'ı ve çocukları alarak sürgün trenlerine bindirmesi.
- Çocuklardan bir kısmının yolculukta vefat etmeleri.
- Kalan çocuklarla birlikte Savaşçı ve Melek Hanım'ın Taşkent yakınlarında, sürgün yeri olarak adlandırılan bir mekâna yerleştirilmeleri.
- Savaşçı ve Melek Hanım'ın evlenmesi ve Alim, Alimseyit, Alimgir, Alimcan isminde çocukların dünyaya gelmesi.
- Savaşçı'nın ve Melek Hanım'ın, kırk beş yıl sonra ana toprağı Kızıлтаş'ı, oğulları Alimcan'ın desteğıyle ziyaret etmeleri.
- Savaşçı'nın Kızıлтаş'ı gezerken son nefesini vermesi ve oğlunun bürokratik görüşmeler sonucu babasının Gurzuf'a defnedilmesini sağlaması.
- Kalp rahatsızlığı olan Melek Hanım'ın vefatından sonra eşinin yanına defnedilmesi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. CENGİZ DAĞCI'NIN ESERLERİNDE TABİAT

Tabiat, insan zekâsının ve muhayyelâtının ilk ilham kaynağıdır. Dolayısıyla insanlık tarihinin en eski edebî membası olan “mitolojiler ilk tabiat destanları” (Elçin, 93: 8) olarak kabul görür. Bu eserlerde doğaya olağanüstü özellikler atfedilir, evren önemli olayların başlangıç noktasında yer alır. Örneğin Oğuz Kağan ava gittiği sırada ağacın kovuğunda gördüğü bir kıza âşık olur ve onunla evlenir. Kağnılı Türk boylarında kötü ruhlardan arındırılmak için istenen bir yere ağaç dikilir (Çoruhlu, 2011: 127-130). Bir Çin kaynağında yer alan Uygurların Türeyiş efsanesine göre Kara-Korum adlı bir dağdan doğan iki nehir arasındaki bir ağaca kutsal bir ışık iner ve ağaçta şişlik peyda olur. Dokuz ay on gün sonra var olan şişlik çatlayarak içinden beş çocuk çıkar (Uslu, 2017: 39-40). Mitolojiler, tabiat ve insan ilişkisinin buna benzer sayısız emsâli üzerine kuruludur. Çünkü insanoğlu her daim doğanın etkisi altında kalmıştır, temel eğitimini ondan almıştır. Dolayısıyla doğa, ilk öğreticidir ve insan için en geniş deneyim alanıdır.

İslamiyet öncesi Türk edebiyatında tabiat, zamanı ve olayları ile insanı etkileyen gerçeküstü ana unsur olarak yer alır. İnsanlar, doğa olaylarının gücü karşısında ona yaratıcılık vasfı da yüklerler. Göktanrı inancı bunun bir örneğidir. İslamiyet sonrası Türk edebiyatında tabiat, vahdaniyetin nişânesi şeklinde görülür, kişide hayranlık uyandıran, eserlerin oluşumuna yön veren önemli bir etken olmaya devam eder. Klasik edebiyatta doğa ile iç içe olan insan ruh inceliğiyle, modern çağda ise tabiattan uzaklaşmış birey ruhi gerilimleriyle karşımıza çıkar. Çünkü ekosistemin bir parçası olan doğanın işleyişi ile canlıların yaşamsal döngüsü birbirine hem fiziken hem ruhen bağlıdır. Kuran-ı Kerim’de de evrenden sistematik ve bütüncül bir yapı olarak bahsedilir. Doğada her canlı birbiri ile sıkı bir ilişki içindedir. Bu durumun temel nedeni hayatta kalma mücadelesidir. Fakat insan-tabiat ilişkisi farklı boyutlara uzanır. Tabiat ile insan arasında hem maddi hem de manevi “veren-alan, kollayan-kollanan, besleyen-beslenen ilişkisi” (Kılıç, 1995: 19) mevcuttur. Dolayısıyla bir yazar, eserlerindeki iletilerini, tabiat vesilesi ile somutlaştırarak mesajlarını kalıcı ve etkileyici hâle getirir, okuyucusuna iletilerini aktarırken beslenme alanını da genişletmiş olur.

Tabiatla iç içe yetişmiş olan Cengiz Dağcı, tabiat verilerinden hareketle sanatına yön vermiştir. Eserlerinde yaşayan ve hisseden bir dinamik olan evrenin diliyle konuşur. "Tabiatın düzeni üzerine yaptığı gözlemlerin kendisine izin verdiği ölçüde onu anlayabil[enlerin]" (Bacon, 2012: 119) aksine Dağcı'nın anladıkları gözlemlerini aşar. Zira o, doğanın bağrında yeşermiş, akabinde oradan koparılarak solmanın anlamını yaşayarak öğrenmiştir. Onun nazarında tabiat, varoluşa dair derin semboller içermektedir. Bu bağlamda eserlerinin hem vaka düzleminde hem yarattığı karakterlerin ruhsal yapılarında hem de zaman boyutunda iletilerini verirken insan ruhuna dokunan ve bilişsel güce yön veren tabiat simgelerinden yararlanır. Örneğin zaman bilgisi için güneşin konumundan yararlanır. Kötü olayları karabulutlar ve sert rüzgârlar ile hissettirir. Bir evin yasını güneşin batışıyla, günün bitişiyle imgeleştirir. Sanatındaki etki, doğanın insan psikolojisini yönlendirme gücünde ve Türk mitolojisinde doğaya yüklenen değerlerde saklıdır. Eserleri irdelendikçe insan, zaman ve olaylar vasıtasıyla tabiata yüklenen vasıflar kendini gösterir.

4.1. Tabiat ve İnsan

Cengiz Dağcı'nın Kırım'da, denize nazır bir Karadeniz kasabasında doğmuş, büyümüş ve o topraklardan zorla koparılmış bir insan olarak tabiat ile insan arasında bağ kurması tesadüfî değildir. O, kendi yaşantısı rehberliğinde, Sovyet Rusya yönetimi altında ezilen tüm Kırım Tatarlarının sesi olur. Tabiatın kişiler üzerindeki tanıklığı nezdinde mazideki olayların çözümlenmesini ister.

Tabiat, Cengiz Dağcı'nın romanlarında, kişinin ruhsal durumuna göre şekillenen canlı bir varlık gibidir. Yazar, kahramanının lisanında yetersiz kalan duygu aktarımını, doğa diliyle tamamlar. Bu yöntem, anlatımı akıcı ve etkili kılmakla birlikte, yerinde ve yeterince anlaşılmayı da sağlar. Nitekim tabiat, Cengiz Dağcı'nın eserlerinde titizlikle işlenmiş bir motiftir.

Bu Topraklar Bizimdi adlı eserin girişindeki doğa betimlemesi, okuyucuda pastoral bir zevk uyandırmaktan çok öte bir amaca hizmet eder. Söz konusu tasvir, toprağı kolhoz sistemiyle elinden alınan yaşlıca bir Kırım Tatar'ının -ürünü kolhoza gidecek olsa da- toprağındaki ürünü -yasak olmasına rağmen- yalnız başına toplaması ve ölmesiyle yuvasına çöken hüznü hissettirme gayesi güder. Anlatıcı,

evinin avlusunda, eşi ve çocuklarının gözyaşları önünde yatan bu babayı tasvir etmeden önce tabiat aracılığı ile okuyucuyu acıya hazırlar:

“O da öldü. Ve küçük evi, hiçbir şeyden habersiz, köyün öteki evleriyle birlikte esmer akşamın sessizliğine büründü. Güneş çoktan ufku kızıl renklere boyayıp battı” (OTB. 11).

Kişilerin ve olayların algısal yönünü okuyucuya doğa-insan uyumu içinde aktaran sanatçı, simgesel tasvirlerle sıklıkla yer verir. “Esmer akşam” imgesi ile havanın tam kararmadığı, günün yeni bittiği zaman dilimi kastedilir. Aynı zamanda bu betimleme kişilerin olumsuz ruh hâllerinin doğaya bir yansımasıdır. Nitekim esmer, “siyaha çalan buğday rengi, kurşuni renk” (Türkçe Sözlük, 1995: 857) olarak tanımlanır. Bu vakit insanoğlunun günlük telâşesini toparlamaya çalıştığı, doğadaki canlıların yuvalarına döndükleri hareketli bir zaman dilimidir. Ancak ölümün ağırlığı ile doğa, insanın acıyla hemhal olan yapısına ayak uydururcasına sessizleşir:

“Şimdi ekin tarlaları karara karara köyden uzaklaşmış; gecenin kucağına gömülmüş uyuyordu. Ölünün bulunduğu ev sessizdi” (OTB. 19).

Güneşe Türk kaynaklarında dişilik vasfı yüklendiği görülür (Ögel, 2014: 237). Bu durum kadının doğurganlık özelliği ile neslin devamlılığına etkin özne olarak katılımıyla bağlantılı düşünülmelidir (Armağan, 2022: 645). Güneş doğadaki canlılığı ve devamlılığı sağlar. Kanın ve acının rengi olan kırmızının gökyüzüne yansıması hâlindeki kızılık özellikle güneşin batışını takiben meydana gelir. Bu, bir babanın vefatından sonra yaşanan kaybın ve acının doğadaki izdüşümüdür.

Dönüş romanının girişindeki tabiat tasviri, işgal altındaki Gurzuf’un portresini resmeder:

“... Sofu Cemil’in evi önünde kulübeye bağlı köpek de havlamıyordu; havlayamazdı da, çünkü güneş yakıcıydı, bayırı örten sarı otların içinde öten cırcır böceklerinden başka her yer ve her şey ölüydü,

yoksa ölmek üzere miydi desem? Ölmeğe mahkûmdu demek daha doğru olurdu belki, çünkü aşağıda toprak vardı, güzelim toprak vardı ve yüzünden bu toprağın verimli olduğu da besbelliydi, ama nedense, insan yoktu bu topraklarda, bırakmıştı insanlar bu toprağı, toprak, bir üvey evlat gibi onları bekliyordu. (...) Topraksa yalnızlıklar içinde sararıp soluyordu, ihtiyarlktan kurumuş, yüzü buruşuk, göğsü çökük, kemikleri çıkık bir ana gibi yavaş yavaş ölüyordu, çünkü ölmeğe mahkumdu ve ölecekti elbet” (D. 13-14).

İşgal altındaki topraklarda güven içinde yaşamayan insanlar ya öldürülmekte ya da evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Savaşın bir memlekette ve insanların oluşturduğu tahribat, toprak üzerinden imgeleştirilir. Sahipsiz kalan, ömürleri harap olan bireylerin toprakları da çaresizlik içinde çile çeker. Nitekim o, insan eli değdiğinde canlanacaktır. Ancak ölmeye mahkûm olması, yurduna hasret duyan insanların geri dönemeyeceklerine işaret eder. Harp tüm canlıları derinden etkilemiştir.

“Önce de, yıllar öncesi de buralara akşamlar çökerken etraf böylesine derin ve garip bir sessizliğe bürünüyordu. Önce de, yıllar öncesi de buranın tozlu topraklı yolları üstünden, çimenlerin yeşili üstünden günler, haftalar, yıllar bir dolap beygiri gibi hep öyle sessizce gelip geçiyorlardı. Önce de, yıllar öncesi de sevgiyle, sonsuz bir ihtirasla ben ona dönerken burada, akşamları hayvanların köye sarktığı bayırdaki yolun ucunda durduğum zaman sevgim ve aşkım onun yürekler acısı sessizliğiyle kırılıyordu içimde” (D. 93).

Sessizlik, savaş mağduru bir insana ekseriyetle olumsuzlu telkin eder. Doğanın hareketsizliği umutsuzluğu ve korkuyu tetikler. Sükûnet huzuru değil, “(...) her yer sessizdi, her yer ölü gibiydi” (D. 38) ifadesinde olduğu gibi ölümü hatırlatır. Niyazi, “(...) korkuma sebep dedemin ölüsünden çok saatin duruşunda olduğunu kalbimde hissetmiş olacaktım ki, karşı duvara yürüyerek saati kurdum. Saatin tiktaklarıyla yalnız korkum değil, odada süren boğucu hava da, hatta dedemin cansız

yüzü bile değişmiş oldu” (D. 38) ifadesindeki gibi dedesinin ölümünden çok duvardaki saatin sessizliğinden korkar. Saat, hayatın işleyişini temsil eden bir metafordur. Durmuş bir saat, akmayacak ve değişmeyecek olan zamanı anımsatır. Oysaki Niyazi’nin içinde bulunduğu durum zordur, Gurzuf’ta hayat yoktur. Bu günlerin geçmesi ancak saatin ilerlemesiyle mümkündür. Nitekim hangi koşulda olursa olsun insanın içinde yarına dair bir umut vardır ve bu, kişiyi ayakta tutan sebeptir. Niyazi, sessizlikten kurtulabilmek için mâziyi anımsar ve kendini yitirilmiş olan seslerle avutmaya çalışır:

“Ama yıllar öncesi aşağıda bir atın taşlı yolda kırılan sükünleri duyuluyordu; yolun sonunda, yoldan bir üç yüz metre adım kadar uzaktaki bağın içinde, çevresi alçak taş duvarlarla çevrili, iki selvi ağacının arasında bulunan Sofu Cemil’in evi önündeki kulübeye bağlı köpeğin havlaması da duyuluyordu ve sessizlikler içinden bana kadar ulaşan atın sükünleriyle, kulübeye bağlı köpeğin havlamasıyla ılıcak bir umut uyanıyordu içimde” (D. 93-94).

Ağaç, tabiatın sürekliliği ve tüm canlıların yaşam döngüsü için önemli bir doğa unsurudur. İnsanlar tarafından ilk zamanlardan itibaren önem atfedilmesiyle mitlerde kendisine “doğurganlık, refah, huzur, mutluluk, bereket ve uzun ömür” (Büyükcân Sayılır, 2021: 189) temsiliyle karşılık bulur. Selvi ağacı da köklerinin sağlamlığı ve yaz-kış yeşil kalmasından dolayı toplum içinde uzun ömrün simgesi olarak anımlandırılır. Hatta hayat ağacı olarak da anılan ağaç, eserde, Sofu Cemil’in eviyle bağdaştırılarak birden fazla yerde geçmektedir. Köpeğin sesi, iki ağaç ve evin mevcudiyeti, insanın o yerde var olduğunu göstermektedir.

“(…) eskiden iki selvi ağacının arasında bulunan Sofu Cemil’in evi şimdi yoktu. Selviler de yoktu. Bağın kararmış üzüm kütükleri arasında sadece bir taş yığını duruyordu. Ev olmayan yerde ise köpek de yaşayamazdı elbet” (D. 94).

Eski Türklerde yuva ile ağaç arasında bağ kurulduğu görülmektedir. “Türk aile hayatının teminatı olan ev kurulurken önüne bir ağaç dikilir. Bu, evin ve ailenin ağacıdır. Bu ağaç, kutsaldır ve evle ailenin kutunun, saadetinin kaynağıdır. Şayet bu ağaç göçer ya da yıkılırsa evin direği olarak sembolize edilen babanın öleceğine işarettir” (Ergün, 2016: 123). Babanın ölümü ile yuvanın yıkılması Türk toplumunda eşdeğer olaylardır. Romanda da selvi ağaçlarının ve Sofu Cemil’in yuvasının yok olması birlikte verilir. Yiten evdeki insanların akıbeti ise belirsizdir. Savaşın yıkıma uğrattığı ekolojik yapı, hem madden hem de manen tüm canlıları etkilemiştir.

Cengiz Dağcı *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanın sürekli badem ağacına gönderme yapar. Adı geçen eserin devamı olan *Üşüyen Sokak* başta olmaz üzere bir çok eserinde bahsi geçtiği görülür. *Badem Dalına Asılı Bebekler*’in başkisi Haluk’un ailesiyle yaşadığı evlerinin bahçesinde bulunan badem ağacı, Haluk’un amcasının kendini asması üzerine kesilir. O günden sonra Haluk acı ve tatlı tüm göndermelerini badem ağacı üzerinden gerçekleştirir:

“Kasımlar geçer, yeni Hıdrellezler gelir. Bademler çiçek açar. Yeni filizler fişkirir gövdeden. Ama kimse bakmaz, kimse anımsamaz badem ağaçlarını. Ben unutmayacağım ama sizi badem ağaçları! Ben usumda badem filizleriyle örülü bir çevre çizeceğim” (BDAB: 217).

Ölümün kol gezdiği romanda çocuk anlatıcı Haluk, bahçesinde bulunan badem ağacı üzerinden mevsimlerin geçişlerini izler ve ölümü anlamlandırmaya çalışır. Kıştan sonra badem ağacının her defasında çiçek açmasından olacak ki, ölen annesinin de geri gelebileceğini düşünür. “Ölümün gerçekliğini kavrayamayışı ve onu algılayış biçimi çocuk bakış açısı[ndan]” (Bayrak Akyıldız, 2017: 60) kaynaklanmaktadır. Mevsimleri izlediği, ölümü ve yeniden dirilmeyi gözlemlediği bahçedeki badem ağacının kesilmesi üzerine büyük bir acı yaşar. Ölümü o vakit hisseder. Nitekim Türk aile hayatının teminatı olan ev kurulurken önüne dikilen ağaç evin saadet kaynağı sayılacağından (Ergun, 2016: 123) kesilmesi ve kuruması istenmeyen bir durumdur. İlk etapta buhrana kapılan Haluk badem ağacının yeniden filizlenmeye başladığını görür. “Badem ağacı, roman kurgusunda kültürel yok edişten fiziksel tükenişe varan korkunç olaylara sembolik bir dilden cevaptır (Koç,

2018: 46). Kırım halkı yerinden sürülmüş, badem ağacı da kesilmiştir. Ancak badem ağacının yeniden filizlenmesi gibi Kırım halkı da çoğalacaktır. Anlatıcı kahraman, her kış sonu gelen bahar gibi, her kıyımdan sonra bir dirliş umuduyla yaşar.

İhtiyar Savaşçı romanında Savaşçı, ölümünden sonra eşi Melek Hanım'ın rüyasına girmektedir. Anlatıcının rüyadaki doğa tasvirleri, içinde derin anlamlar gizleyen imgelere dönüşür:

“Güneşli bir yoldaydı. Kimse görmüyordu Melek Hanım'ı. Yol üstündeki yeşil çalılar içinden serçelerin civıltıları geliyordu kulağına. Kızıлтаş'a girince renkler değişti birden: ışıklar söndü, kuşların civıltıları kesildi, yamaçlar bozlaştı, çalılar kurudu, yollar tozlaştı ve tozlu yollarda kuru yılanlar, kuru kertenkeleler, kuru kurbağalar, bir zamanlar ısırılıp yola atılmış renksiz elmaları ansitan serçeler yatıyorlardı. Ölüydü Kızıлтаş. Ama kesin kararlıydı; ne denli soluksuz olursa olsun, çıkmayacaktı Kızıлтаş'tan. Gidip Posta ve Telgraf binasının önündeki yüce meşe ağacının dibinde durdu. Gündüzsüz geçen yıllar boyunca yaprağı solmuş, dalı ve gövdesi ağarmış olmasına rağmen –ölümleri bilinen ve bilinmeyen- ölümlerin ortak ruhlarını saklıyordu kendisinde meşe ağacı” (İS: 184-185).

Anlatıcı, yıllardır toprağından ayrı kalmış olan Melek Hanım'ın rüyasında Kızıлтаş'ı resmederken savaş döneminden kalma ruh halini yansıtır. Melek Hanım rüyasında, canlılığı temsil eden serçelerin öttüğü, hayatı ve devamlılığı temsil eden güneşin aydınlattığı bir yoldan Kızıлтаş'a girer ve oradaki tabiata dair tüm unsurların ölü oluşu resmedilir. Bu durum, hayatlarının en güzel dönemlerini yeşili, mavisi ve bereketli topraklarıyla Kızıлтаş'ta geçiren insanların sürgün edilişini resmeder. Giden insanlar için tabiat yoktur ve yok olan şey de ölmüş olandan farksızdır. Aynı zamanda ekinin, bahçenin, toprağın, hayvanın kıymetini ancak o toprağın gerçek sahipleri bilir. Onları kaybeden Kızıлтаş ölüden farksızdır. İnsanları bağrından koparıp atılan Kızıлтаş üzerinden insanların Ruh hali tabiat aracılığıyla resmedilmiştir.

Anlatıcının meşe ağacından medet umması, onun temsil cihetindeki ehemmiyetinde gizlidir. Nitekim meşe, köklerinin uzunluğu sağlamlığı ve yüzyıllarca

ayakta kalması ile bilinir. Böylesine köklü bir geçmişe sahip olan meşe ağacı, Kırım'ın tarihini temsil etmektedir. Yitirilmiş, yıpranmış olsa da Kırım köklü bir geçmişe sahiptir ve cismen silinmiş olsa da ruhen bu izleri taşıyacağı mesajı meşe ağacı aracılığıyla verilir.

İnsanların acıyla kavrulduğu; yerlerinden, yurtlarından, topraklarından edildiği bir yerde doğa, fiziken ve ruhen etki altında kalır. Biçimsel görünümü yanında, insan dimağında algılanış şekli de değişir. Nitekim anımsadığı seslerden sıyrılarak gerçek hayata dönen Niyazi'nin imgeleminde doğanın çirkinleştiği görülür:

“Yalnızdım (...) Deniz korkunçtu. Dağlar korkunçtu. Gurzuf korkunçtu. Ev korkunçtu” (D. 64).

“Yolun sonundaki kuru çimenlerin içinde cırcır böcekleri ötüyordu. Karşıda deniz ölüydü sanki. Güneşin altında bir kurşun külçesi gibi kaskatı kesilmişti sanki” (D. 45).

Deniz, enginliği ve kendine has görüntüsüyle kişide görsel ve düşünsel bir zevk uyandırır. Böylelikle insanoğlunun görmeyi çokça tercih ettiği bir doğa parçasıdır. Tıpkı gök gibi, sınırsız görüntüsü ile sonsuz hayallere ilham kaynağı olur. Maviliği güzel hayallerin beşiğidir. Ancak, insan psikolojisine göre tabiatın şekillendiği, doğanın da mevcut durumuna göre insan psikolojisini etkilediği yadsınamayacak bir gerçektir. Niyazi de, yalnızlığın kişiye anımsattığı korku ve umutsuzluk duygularıyla doğayı okur. Yani, denizin ve dağın korkunç olması, sebep değil sonuçtur. Bu doğa unsurları kahramanın içinde bulunduğu olumsuz şartlar neticesinde değer kazanmıştır. Zira Niyazi'nin bulunduğu topraklardaki insanların bir kısmı öldürülmüş, kalanların çoğu göç etmiş, çevrede yaşama dair izler silinmiş ve yarın umut vaat etmemektedir.

Bay John Marple'in Son Yolculuğu hikâyesinde Madam Dorothy, ölen eşini toprağa değil de denize vermek ister:

“ ‘John! Ben seni zamanımızda horlanan, yaralanan, hırpalanan, sakatlanan, ve kirlenen toprağa değil, hala yaşayan denize verdim,’ dedi Dorothy Hanım” (BJMY: 94).

İnsanoğlunun toprağa temâsı, denize olandan daha fazladır. Toprakta var olan özel mülkiyet sisteminin denizde bulunmaması nedeniyle denizi kimse sahiplenemez (Armağan, 2019: 82). Bu nedenle deniz ulaşılması zor, dokunulmamış, gizemi tam olarak çözülmemiş, içinde güzellikler ve sırlar barındıran tılsım gibidir. Her ne kadar günümüz dünyasında denizler atıklar nedeniyle zarar görse de bu kıyımın dışardan belli olması daha güçtür. Altında da bir dünya barındıran deniz, kötülüğü yutabilir. Toprak ve üzerinde canlılar ise insanoğlunun kıyımından daha çok etkilenir ve gözler önünde olur. Bu bağlamda Dorothy Hanım, eşinin küllerini insan eli altında mağdur olarak gördüğü toprağa değil de denize vermek ister. Orada zarar görmeyeceğine, oranın daha huzurlu olduğuna inanır. Tabiat öğelerinin insan dimağında edindiği yer, hayatın dönüm noktalarında kendini gösterir.

Bu Topraklar Bizimdi eserindeki tren metaforuyla savaşın evrendeki iğreti duruşu gösterilir. Ekolojik denge içindeki dingin doğada ilerleyen askerî tren, savaşın tabiata yansıdığı örneklerdendir:

“Lugansk’ın damları, trenin ilerisinde uzayan demiryolu güneşin göz kamaştırıcı ışıklarında pırıl pırıl parlıyordu. İki saat sonra bir ovada durdu tren. Ova pamuk beyazı karlarla örtülüydü ve donakalmış bir deniz gibi, bir sessizliğe bürünmüştü. Yalnız lokomotif derin soluyordu ve bacasından çıkan kapkara dumanlar göğe yükselerek dağılıyor ve dumanların şekilsiz karaltıları karlarla örtülü ovanın yüzünde geziyordu” (OTB. 305).

Lokomotifin bacasından tüten kara dumanlar gibi savaşın kötü hasletleri de canlı doğasının yaratılışındaki tüm güzelliklere zarar verir. Harp sebebiyle köylü yurdundan sürülür ya da ölür. Sahibinden kopan toprak da canlanma vesilesini yitirmiş olur ve bu durum doğrudan doğadaki tüm varlıkları etkiler. Böylelikle evrenin dengesi bozulur.

Bu Topraklar Bizimdi eserinin başında, kolhozda çalışırken ölen adamın oğlu Hasan, babasına mevlit okutmak için Akmesic’teki Eşref Efendi’yi bulmak üzere

yola koyulur. Sovyet Rusya yönetimindeki Kırım'da dinî faaliyetler yasak olduğundan Hasan endişelidir ve onun bu ruh hâli tabiata yansır:

“Hava ağır ve sıkıntılıydı. Ağarmış gökyüzünden taş döşeli caddeye cehennemî bir sıcak dökülüyordu. Ayakkabı içinde bile, insan çıplak ayaklarıyla ateş üstüne basıp yürüyor gibiydi” (OTB: 30).

Kolhozda çalışılmaya başlanan mevsim bahardır. Karadeniz'in ılıman iklimi hesaba katılarak düşünüldüğünde bu dönemin hava koşullarının yukarıdaki gibi olması mümkün değildir. Betimlemedeki ifade, Hasan'ın gerçekliğinin tabiata yansımasıdır. Rus ajanlara yakalanma korkusunun bedeninde meydana getirdiği gerilim ve asabiyetin harareti, “gökyüzünden dökülen cehennemî bir sıcak” olarak tasavvur edilir.

Üşüyen Sokak romanında ilkbahar mevsimi ile Kırım tarihi, doğanın olağan akışı ile insan kaderi karşılaştırılır:

“Güneşte üzüm bağı ortasındaki evin avlusunda kururken teneşir, ben ve bozkaya üstünde güneşlenen kertenkele badem dalına baktık hayretle. Sonra kesildi badem ağacı; ve kaçtı kertenkele. Ama ben inançla topraktan saklı kalmış eski bademin kökünden yeni filizlerin fişkirmasını bekledim. Kurudu başka teneşirler; nice küller soğudu; yazın sona erişi haberini vermez oldu alakarga; ve türedi üzüm bağlarında üniformalılar- ama baharın gelişini hiç kimse önleyemedi. Uyandı toprakta saklı her şey umutla ve ben badem filizlerine asıp dalak, böbrek, yürek ve ciğerimi uzun bir yola çıktım. Yürüdüm, yürüdüm, yürüdüm; ve yürüdü benimle birlikte hafızamda mezarlık duvarına yağan kar; üzüm bağında altlı üstlü uçan kelekler, bostanda korkuluk, evlerin kapılarına yapıştırılmış müsadere kağıtları, ve mezarların demir parmaklıkları arasında pörsümüş canım. Sonra ömrümde nice hıdırellezler geldi ve geçti -tazelenmedi soluk renkler” (ÜS: 167).

Yukarıdaki alıntıda, tüm yıkım ve kıyımlara rağmen, bir gün her şeyin düzeleceğine dair umut besleyen bir insanın duyguları yer almaktadır. Yeşermeden çiçeklenen ve baharı müjdeleyen ilk ağaç olmasından dolayı halk arasında bolluğun ve çoğalmanın sembolü olan badem ağacını kullanan anlatıcı kahraman (başkişi Haluk), onu, Kırım halkının savaştan önceki bolluk, bereket ve özgür günlerini olarak imgeleştirir. Badem ağacının kesilmesi, özgürlüğünü kaybeden Kırım halkını temsil eder. Başkişi, Kırım halkının eski günlerine yeniden kavuşacağına inanır, bundan ötürü badem ağacının kesildiği yerden yeşermesini bekler. Bahar gelir ancak gitmek zorunda olan Haluk, tüm Kırımlıları temsilen, tüm uzuvlarıyla toprağına, umutlarına bağlı kalarak toprağına veda eder. Gittiği yerde, tüm anıları aklındadır ve bahar gelmesine rağmen, solan renklerin tazelenmediğini dile getirir. Geçen yılları, sıradan bir ömür gibi dile getirmek yerine *hıdırellezi* vurgular. Nitekim hıdırellez, Anadolu’da ve Türk toplumlarında “kırlara çıkma, şenlik ve oyunlar düzenleme; yiyecek hazırlama; temizlik yapma, giyim kuşam; hediyeleşme, ziyaret, sosyal dayanışma; ad verme; ateş yakma ve üzerinden atlama; Hızır Baba inancı gibi inanç ve gelenekler yanı sıra çok çeşitli etkinlikler[in]” (Uca, 2007: 251) düzenlendiği, bahar bayramıdır. Anlatıcı, geçen yılların sıradan bir ömür olmaktan öte, içinde bayramları, doğuşları, yeniden başlangıçları barındıran bir süreç olmasına vurgu yapar. Ancak toprağından uzak bir insan için bayramlar anlamını yitirmiş, renkler canlanmamak üzere solmuştur. Bu durum tam olarak, yurtlarından sürülen Kırım halkının duygu dünyasını yansıtır.

Üşüyen Sokak’ta bahar mevsimi; beklenen, güzel, hoş olan, özlemi duyulan, kişiye yeni bir başlangıç sunan zaman dilimi olarak sıklıkla kullanılır:

“... uzun yılların sonunda bir bahar var. hiç kimse görmedi o baharı. ama ben ve sokak çok uzun yıllar yaşadık. bekle. gece sona ersin. sabahleyin pencereyi aç. kış güneşine karşı elini siper edip uzun yılların sonunda bekleyen bahara bak. bu sokak üşümeyecek. bu sokakta bir değil bin tane akasya ağacı çiçek açacak” (ÜS: 93).

Anlatıcı kahraman, uzun yıllar Rus işgali altında kalan ve özgür günlerin hasretiyle yanan Kırımlıların ızdırabına binaen “*uzun yıllar sonunda beklenen bahar*”

motifini kullanır. Her şeye rağmen geleceğe dair umutlu olan Haluk, zorlu iklim şartlarından etkilenmemesiyle bilinen akasya ağacını imge olarak kullanır. Hem görüntüsü hem de çiçeklerinin kokusuyla insana yaşama sevinci aşılayan ve baharın canlı bir belirtisi olan akasya ağacının “*bir değil bin tane*” oluşu, anlatıcının gelecek güzel günlerin, yani baharların, uzun yılları kapsayacağına dair inancını göstermektedir.

Ölüm ve Korku Günleri romanında anlatıcı kahraman Teresa, bahar mevsimini, kişi hayatının en güzel döneminin imgesi olarak kullanır:

“ *Ama ömrümün baharlarını ben hiç sevmedim. Çünkü ömrümün geçmiş baharlarında ben aç, ben hasta değildim ama, hor ve yetim oldum*” (ÖKG: 52).

Bahar mevsiminin tazelenmeyi, yenilenmeyi, yeşili, yeşermeyi vb. birçok güzel vasfı imgelediği aşikârdır. Hem havasının naifliği, hem doğanın kıştan sonra uyanışı olması, baharı, mevsimler arasında en cazip hâle getirir. Bu nedenle Teresa, geçmiş hayatının en yaşanılabilir dönemlerini “*ömrümün geçmiş baharlarında*” şeklinde ifade eder. Savaş döneminde dünyaya gözlerini babasız açan Teresa’nın küçük yaşta -annesinin geçim derdinden dolayı- yaşına uygun olmayan sahneler ve ortamlara maruz kalmasından dolayı ömrünün geçmiş baharlarını *hor ve yetim* şeklinde nitelendirir.

Baharı temsil eden yeşil rengi ölümden sonra uyanış, kıştan sonra diriliş muştusudur. Müslümanların defin üzerine yeşil örtü serdiği görülür. Bu, ölüm sonrası hayata işaret eder. Kuru toprak yeşile boyandığında *doğanın canlanması* olarak görülür. *Oy, Markus, Oy!* hikâyesinde Dorothy Hanım’ın yeşili tercih etmesi de temsil ettiği niteliklere bağlanır:

“*Dorothy Hanım’ın hoşuna giderdi yeşil renk. Damın kiremitleri yeşil, pencere çerçeveleri yeşil, kapılar yeşil... Yeşil dediğin hayat rengi, Markus. Yeşili sevmeyen hayatı sevmez*” (OMO: 128).

Dorothy Hanım, tabiat imgeleri ile hayatına yön veren bir kişidir. Doğanın döngüsünden, renklerden, kuşların sesinden etkilenen ve ruh dünyası bu doğultuda şekillenen bir karakterdir. Bahçesindeki yeşillikle yetinmeyerek evinin birçok noktasında yeşil rengini kullanması, hayata bağlılığını, yaşamayı sevdiğini gösterir. Adının geçtiği hikâyelerde tabiat âdetâ Dorothy Hanım'la özdeşleşir. Yaşatılan anlara anlam katan doğadır. Eşi John Marple ile deniz kıyısında tanışması, eşinin küllerini denize vermesi, hayatını iki katlı bahçeli bir evde doğayla iç içe geçirmesi vb. durumlar, onun tabiatla özdeş olduğunu gösterir.

Eserin başkişisi Selim, Sovyet Rusya'nın okullarında eğitim alan, Kızıлтаşı bir Tatar'dır. Komünist rejim taraftarıdır ve kolhoz reisi olarak görevlendirildiği Çukurca'da davası için elinden geleni yapma niyetindedir. Soydaşlarına yaşatılan zulümlere inanmamakta, işlemekte olan sömürü sisteminin doğruluğunu kanıksamaktadır. Onun bu zihniyeti yansıtılırken tabiatın döngüsünden ve renklerinden faydalanılır:

“Gökyüzü yüksek ve maviydi. Doğu ufku gittikçe kızarıyordu (...)

Doğu'da güneş doğarken, derin ve taş katısı bir uykuya daldı”

(OTB. 41).

Güneş sığağın, üretkenliğin, var oluşun; gök ise ferahlığın, sonsuzluğun sembolüdür. Mavi, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanı *Mai ve Siyah*'ta olduğu gibi hoş hayalleri temsil eder. Bu bağlamda Selim'in geleceğe yönelik güzel düşler kurup yüksek ideallerle Çukurca'ya geldiği görülür. Doğu ise “Türklerin en kutsal yönü[dür]. Doğudan esen rüzgarlar, insanlara iyilik ve uğur getirir[ken]” (Ögel, 2014b: 395) Selim'in taş katısı bir uykuya dalması, soydaşlarının çektiği sıkıntıları yok sayarak Tatarların umutlarının ve onları esaretten kurtaracak yolların farkına varamadığını gösterir.

Gökyüzü imgesini sıklıkla kullanan Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri* romanında semayı Tanrı ile ilişkilendirir:

“Hayat bizim için çekilmez, dayanılmaz olduğu zaman başımızı yukarıya kaldırır; gökyüzüne bakarız biz. Oradan umut ve yardım bekleriz (...) Tanrı yardımı, gökteki Tanrı ’mızın yardımı” (ÖKG: 148).

Hristiyan roman karakterinin Asyalı bir gence gökyüzünden beklentisini ifade ettiği metinde, insanların semayı tanrıyla ilişkilendirdiği görülür. “Gök Tanrısı bazen gökle ilişkilendirilmekle birlikte, daha yaygın olarak evrenin gökte oturan yaratıcısı olarak algılanmıştır ve bu fikir, gökyüzünün sıradan insanların ulaşamayacağı yükseklikte (Çoruhlu, 2011: 20), sonu görülmeyen enginlikte olmasından kaynaklanmaktadır. Mavi gökyüzünün umudu, bulutlarla kaplı siyah gökyüzünün karamsarlığı temsil etmesinde, renklerin insan zihninde oluşturduğu algının yanında, tanrı ile göğün ilişkilendirilmesinin de payı vardır.

Dönüş romanında başkarakter Niyazi, yıllar sonra doğup büyüdüğü eve döndüğü gün dedesinin cenazesi ile karşılaşır. Adet gereği, amcası, fesini takmasını ister. Niyazi’nin aklına aileleriyle gezinen Rusların, kocaman kestane ağaçlarının gölgesinde bir kulübe yanındaki tüfeklerle kızıl fesli kuklalara nişan aldıkları gelir ve sinir bozukluğu ile gülmeye başlar. Bu sebeple amcasından şiddet görür ve onun *“(…) nemli toprakla bastırılmış ölü bir ömür şimdi yeniden ayaklarımın dibinden fıskırıp içime girdiğini, kan damarlarıma dağıldığını, yüreğimi sardığını hissediyordum ve güldükçe gülmek istiyordum ama öylesine mutlu, öylesine sevinç içinde gülerken de ömrümüzün korkunç bir rüyaya, bir hezeyana benzediğini de hissediyordum”* (D. 37) şeklinde ifade ettiği ruh hâli tabiatla hayat bulur:

“Sonra Gurzuf’un apaçık, masmavi göğü birdenbire karardı, yüzüme şimşek gibi bir şey çaktı ve ben iki dizimin üstüne düştüm” (D. 37).

Mavi göğün kararması, o esnada gerçekleşen bir durum değildir; kahraman anlatıcının ruh dünyasında yaşadığı hayal kırıklığını doğaya aktarmasıdır. Bu mecâzi anlatım şekli, tabiat olaylarının bireyin ruh haletine etki ettiğinin açık bir göstergesidir. Nitekim mavi renginin kan akışını yavaşlatmasından ötürü insan psikolojisi üzerinde rahatlatıcı bir etkisi bulunmaktadır ve verdiği güven duygusuyla

insanın çabuk karar vermesine yardımcı olur (Öztür, 2015: 44). Ancak Niyazi, amcasının sert tepkisi karşısında ne yapacağını ve nasıl düşüneceğini bilemez. Onun tabiri ile mavi olan gökyüzü kararır. Siyah olan semâ, kişinin hayal kırıklığının ve umutlarını yitirmesinin imgesidir.

Genç Temuçin'de göçebe yaşam tarzı sürdürüldüğünden doğa şartları insanların yaşamını etkileyen ana faktörlerdendir. Hem hava olayları hem de yaşanılan arazinin şekli ve olanakları yaşam standartlarını belirler. Anlatıcı, savaşçı atlıların yolculuk esnasında karşılaştıkları dağa yönelik bakış açılarını vererek, doğanın o dönemde ne anlama geldiğini gözler önüne serer:

“Darhan Dağı'na yaklaşıyorlardı. Karşiki ufuklar renksiz sislerin içinde çıkmıştı ve sağda ve soldaki tepelerin gerisinde türlü biçimde kayalar görünüyordu. Kara kara, bazı yerleri kan gibi kıpkızıl kayalardı bunlar. Kayaların daha ötesinde, sırtları kısa otlarla örtülü silsileler ta Darhan dağının yamaçlarına kadar uzuyordu. Uzaktaki Darhan dağı yeryüzünün korkunç bir bekçisi gibi duruyordu karşılarında” (GT: 106).

Göçebe ve doğayla iç içe yaşayan eski Türklerde dağ “güç, erk sembolü olması, zorluğu göstermesi, zenginlik ifade etmesiyle” (Ozan, 2016: 143) önem arz eden bir yapıdır. Düşmandan kaçan için sığınak, yolculuk eden için ise engeldir. Romadaki Asya toplulukları da atlarıyla yolculuk yapmakta ve koyun gibi hayvanları için yeni otlaklar bulmak zorundadırlar. Birbirinden çok uzakta mevkilenmiş olan milletler arası geliş gidişler de olağandır. Örnek metindeki atlı Moğollar için dağın bulunduğu konumu geçmek zordur. Bunun sebebini dağın şekli yanında renkleriyle de ilişkilendiren anlatıcı dağı betimlerken eski inanışlarda “kan”ı, ölümü anımsatan kırmızıyı; “üzüntü, büyü, kötülük” (Çoruhlu, 2011: 209) anlamlarına gelen siyah rengini kullanır.

Tabiatın insan yaşantıları üzerindeki etkisi gerçek hayatla sınırlı değildir. Hem rüya hem de dünya âleminde doğa unsurlarına anlamların yüklenmesi ilk çağlardan günümüze süregelen bir durumdur. 12. yüzyılın ortalarını konu alan *Genç*

Temuçin romanında da Dai Seçen'in rüyası, o dönem doğa imgelerinin toplandığı merkez gibidir:

“Düşümde seni gördüm Yesügey Bahadır. Gökyüzü yüksek ve maviydi. Bir tek bulut yoktu gökyüzünde, Darhan Dağı, Darhan dağının uçurumlarındaki oyuklarda rüzgar dinmişti, kayalar sessizdi, çıt çıkmıyordu. Kuzeye, kuzeyin berrak göğüne bakıyordum. Derken kuzey göğünde uçan bir kartal ilişti gözüme. Ak bir kartaldı bu (...) Bana doğru uçuyordu. Uçtukça büyüdü büyüdü, yine bir kartal oldu. Ben gökyüzünde uçan bir kartala bakarken, kartal kendini bana doğru koyuverdi. Ama yeryüzüne inmeden birden kıvrılıp tekrar gökyüzüne yükselmeye başladı. Sonra ayı ve güneşi pençelerinde tutarak tekrar kendini bana koyuverdi” (GT: 124).

Yesügey Bahadır oğlu Temuçin'e kız istemek için gittiği gün Dai Seçen, kendi rüyasını “(...) yeryüzünde büyük değişiklik olacağı (...)” (s. 124) şeklinde yorumlar. Rüyanın temel ögesi olan gökyüzüne Türk mitolojisinde ve Çince kaynaklarda “yükseklik ve yücelik” (Ögel, 2014B: 191) anlamları atfedilmektedir. Gökyüzünün betimlendiği mavi renginin “çeşitli mitolojilerde akıl, idrak, sağduyu, iffet, lekesizlik, sadakat, Allah'a hürmet, barış gibi erdem ve erdemli davranışların simgesi” (Çoruhlu, 2011) olduğu görülmektedir. Eserde sıkça geçen “*kartal*” ise “hükümdar ya da beylerin timsali, koruyucu ruhun ve adaletin simgesi[dir]” (Çoruhlu, 2011: 156). Kartalın küçükken gittikçe büyümesinden Temuçin'i temsil ettiği anlaşılır. Buraya kadar rüyadan, “karanlık ve geceler diyarı olan” (Gültepe, 2015: 454) kuzey yönünden akıllı ve erdemli bir beyin geleceği, bulunduğu yeri gök gibi yücelteceği, aydınlatacağı anlamı çıkar. Beyaz rengi kartala “kutsallık, kurtuluş, ruhsal yetkinlik” (Çoruhlu, 2011: 215) vasıfları yükler. Bu kartalın yükselerek mitolojilerde “dişilik fonksiyonuyla neslin devam etmesinde etkin özne” (Armağan, 2022 ?) olan güneşi ve yol gösterici “erkek” (Gültepe, 2015: 455) olarak imgelenen ayı avuçlarına alıp yeryüzüne inmesi, izdivacın habercisidir. Bu evlilik kutsanmakta, gökte olduğuna inandıkları tanrıların bir armağanı olarak görülmektedir. Ayrıca eserin genelinde Temuçin'in topluluklarca önemsenmesi ve ileride tüm Moğolları

aynı çatıda toplayacak kutsal bir güç olduğu düşünölmesi, rüyayı açıklayıcı bir durumdur. Kuzey yönünün karanlık olarak yorumlanması, mitolojik verilerin yanında, Yesügey Bahadır'ın geldiğı bu yönde birliğin sağlanamaması ve kişilerin kendi kanından olanları da öldürmesindendir.

Bu Topraklar Bizimdi romanında Selim, köyde genç komünist kurumlarını canlandırmayı ve her akşam miting yapmayı planlar. İthal ideolojisini soydaşlarına kabul ettirdiğinde ve sistemini kurduğunda hayatın güzelleşeceğine inanır. O, insanın huzura erdiğinde tabiatla uyum içinde bir akışı yakaladığını kanıtlar nitelikte hayallere dalar:

“Gözleri kendiliğinden kapanıyor. Uyuyor galiba. Gözleri önünde güneşli bahçeler, yeşil çayırlar, kadife yamaçlar, güneş ışınlarında yıkanan dağların dorukları, kocaman basamaklar gibi denize inen üzüm bağları, tütün tarlaları... Her yer sessiz, her yer sakin, hayat hoş... Akşam oluyor. Bir köylü, keçisinin ipini tutmuş, evine dönüyor. Ötede bir evin bacası tütüyor. Daha ötelerde evlerin arasından gökyüzüne uzanmış minarede müezzin ezan okuyor. Bir ihtiyar, elinde tesbihi, ağır adımlarıyla camiye doğru gidiyor. Bir anne... Bir yavru... Bir gelin... Bir baba... Bütün “bir”ler bir yere gelmiş, hayatı sarmaş-dolaş öylesine güzel örmüşler ki!” (OTB. 83).

İnsan ile tabiat arasında bir bütünlük ve ayrılmazlık durumu vardır. Doğa insanın hem bugününe hem geçmişine hem de geleceğine dair atıflar barındırır. Hasan'ın gün içinde yaşadığı kaygı sebebiyle, güneşi cehennem azabıyla ilişkilendiren anlatıcı, Selim'in geçmişten ilham alarak kurduğu güzel hayallerde ona aydınlatıcı, yol gösterici, hayat veren ana vasfı yükler. Ölünün evindeki akşamın sessizliği ile güzel bir günün sonundaki sessizlik birbirine zıt duygulara sahiptir. Kişinin iç huzura ve olağan hayat akışına erişmesi, doğanın tabî seyrinde işlemesine bağlıdır. Nitekim Çukurca'da yoğun yağmur ve rüzgâr sonrası mahsulün yitmesiyle, kişilerde fizyolojik ve psikolojik yıkım hâsıl olur:

“Alçalan gökyüzü renksizdi. İnce bir yağmur çiseliyordu. Solda, eski camiin avlusundaki kayısı ağaçları, uyurlarken ölmüş insanlar gibi, hareketsizdi. Köylülerin yüzleri de Çukurca üzerindeki gökyüzü gibiydi” (OTB. 125-126).

Kolhozun yanlış uygulamasından dolayı mahsullerin ziyan olması köylüleri maddi manevi sıkıntıya sokar. Onların karamsar ruh hâlleri, siyah bulutlarla kaplı gökyüzü ile ilişkilendirilerek somutlaştırılır. Mavi gökyüzü sonsuzluğu ve güzel hayalleri temsil ederken, kararmış gökyüzü biten umutları imgeler. Aynı zamanda kayısı ağaçlarının sessizliği de kişilerden tabiata olan duygu aktarımıdır:

“Ve işte bahçeler! Daha birkaç gün önce, daha geceleyin Selim’in ruhunu okşayan, gönlünü coşturan bahçeler!.. Şimdi aynı bahçeler sessizdiler, ölüydüler adeta; dargın dargın bakıyorlardı Selim’e” (OTB. 126).

Selim’in duygu durumu verilirken bahçelerden ölü ve dargın olarak bahsedilir. Çünkü onun dimağında toprağın kıymeti, tabi olduğu sistemin dayatımıyla vereceği mahsulden ve getireceği gelirden ibarettir. Vatan toprağı kendisine sahip çıkmadığı için Selim’e dargındır. Oysa tematik güçteki köylülerin topraklarından ölü değil de sadece hasta olarak bahsedilir:

“İşte orada Veli Şaban’ın bahçesi, ötelerde Bilal Reis’in bahçesi, daha ötede Mustafa’nın bahçesi... Onlar için ölü değillerdi bu bahçeler. Hastaydılar, yaralıydılar ama ölü değillerdi. Onlar bahçelere girip yaralı ve hasta ağaçları elleriyle okşamak istiyorlardı, ayırık otlarıyla çevrili ağaç diplerini temizlemek istiyorlardı, ama giremiyorlardı bahçelere; yalnız uzaktan yaşlı gözleri ve sızlayan kalpleriyle bakıyorlardı” (OTB. 126-127).

Onlar için bu olumsuz durum geçicidir, toprak anlamını yitirmez, değeri eksilmez. Sadece, diledikleri gibi dokunamadıkları topraklarına derin hasret duyarlar.

Çukurcalılar için toprak vatandır, mazidir, hayattır, var olma sebebidir. Köylüler, toplum nezdinde bitkilere zarar verdiği düşünülen ayırık otundan kurtaramadıkları ağaçlara gözleri yaşlı bakarlar. Zira o bitkilerin kaderleri kendileriyle aynıdır.

Sovyet Rusya, küçük bahanelerle gece köye ansızın gelir ve insanların on beş dakika gibi kısa bir süre içinde toparlanmasını isteyerek onları nakliye trenlerine doldurur. Bu talihsiz köylülerden biri de Kara Mustafa ve ailesidir. İnsanlardaki sürgün edilme korkusu tabiatta da karşılığını bulur:

“Acayip bir kıştı o yılın kışı. Soğuksuz, rüzgârsız geçiyordu günler ama kar lapa lapa ve devamlı yağıyordu; tarlalarda yollar karla örtülmüştü, görünürde ne bir ağaç vardı, ne bir duvar. Sanki bütün köy karların dibine girip saklanmıştı” (OTB. 189).

Kış, tabiatın derin uykuya daldığı ve insanların dinlenmeye çekildiği bir dönemdir. Kar ise eski Türklerde temizliğin ve saflığın sembolüdür (Ögel, 2014B: 359). Köylünün, böyle dingin bir dönemde saf olana sığınarak saklanmaya çalışması tasavvuru, insanlardaki gelecek endişesinin ve iç huzursuzluğun göstergesidir.

“Dışarıda kış vardı. Kış zalim bir hükümdar gibi yatıyor dışarıda. Kış sakın, sessiz; ama insanlar gene de korkuyorlar kıştan” (OTB. 192).

Kış mevsiminin hava şartlarından dolayı olumsuzluğu çağrıştıran bir yanı da vardır. Bundan dolayı Rus rejiminin köylülerin hayatlarını zorlaştıran tutumları ile bu mevsim ilişkilendirilir. İkisinde de sessizlik hâkimdir ve tipinin ne zaman çıkacağı belli olmadığı gibi Rus askerlerinin de köylünün kapısına dayanacakları zaman belli değildir. Dolayısıyla Çukurcalılar tabiatın sessizliğinden korkmaktadırlar.

Doğanın olağan döngüsü olan mevsim geçişlerinin ve buna bağlı iklimsel geçişlerin kişide hayatın devamlılığını sembolize ettiği görülür. *Bay John Marple*’ın *Son Yolculuğu* hikâyesinde Dorothy Hanım eşinin ölümüyle gelen yalnızlık buhranında kendine doğayı örnek vererek avunmaya çalışır:

“ ‘Sen hayattasın! Ölümler bu dünyadan çekip giderler; geride bıraktıkları dünyada yağmur yağar, ayaz basar. Sonra güneş ışıır, karlar erir, ağaçlar yeşerip çiçek açar, kuşlar cıvıldaşırlar,’ diyordu Dorothy Hanım soluğu altından kendi kendine” (BJMY: 42).

Tabiat, adeta acılı Dorothy Hanım’a hayata devam etmesi gerektiğini öğütler. Doğanın olağan akışını kesmemesi, devinim hâlinde olması insana sirayet eder. Yanlızlığın karanlık çehresini görmeye başlayan Dorothy Hanım, karamsarlığa kapılıp hayattan kopmamak için tabiata bakar, kıştan sonra gelen baharı görür. Hiçbir şeyin son olmadığını anlar. Kıştan sonra gelen bahar, ayazdan sonra yeşeren toprak, sessizlikten sonra beliren kuş cıvıltıları yaşamın devam ettiğine dair avuntu olur.

Dönüş romanında ailesini kaybetmiş ve yakın akrabaları da Gurzuf’u terk etmiş olan Niyazi, uzun yıllar sonra memleketine döner. Anlatıcı, hem kendisinin hem de vatan toprağının sahipsizliğini okuyucuya aktarırken, sessizlik imgesini doğaya atfederek kullanır:

“Yolun kenarındaki eski, kocaman ceviz ağacı kararmıştı; yolun solundaki bağın üzüm kütükleri de kararmışlardı ve akşam, rutubetli, yorgun akşam yeryüzüne çökerken etraf derin ve garip bir sessizliğe bürünüyordu” (D. 93).

Günün sona erdiği zaman dilimi olan akşam vaktinin ilk dakikaları, kişinin ruhi durumuna göre anlam bulan özel bir yapıya sahiptir. Yaşamın doğal seyrinde aktığı hayat şartlarında, güneşin batmaya başlamasıyla insanlarda gündelik telaşelerin tüm hızıyla bitirilmesinin verdiği dinginlik oluşmaya başlar. Böylesine güzel atmosferde sükûnet, huzura işaret eder. Ancak yukarıdaki metinde derin ve garip bir sessizlikten bahsedilmektedir. Bunun sebebi, Gurzuf’un terk edilmiş olmasıyla normal hayatın seyrini kaybetmesidir. Toprağın bekçisi olan insanların aldığı her yara ve iyi bireylerin yokluğu, doğadaki tüm canlıları etkilemektedir. Bakımsız kalan ve hayat emarelerini bir bir kaybeden Gurzuf şehrinin sessizliği,

kişide derin bir boşluk ve umutsuzluk hissi uyandırır. Savaşın kıyıp geçtiği yerlerde yarınlara dair umut barınamaz. Dolayısıyla anlatıcı tabiattan yansıyan sessizlik imgesini sıklıkla kullanır:

“(...) ama akşam öylesine soğuk, öylesine ilgisiz, öylesine garip, öylesine içler acısı bir sessizlikle çöküyordu taşta toprağa (...)”
(D. 77).

Savaşın yıkıma uğrattığı ve insanların gidişiyile doğasının canlılık emaresini yitirmeye başladığı Gurzuf’un durumu, çöken karanlıkla iyice açığa çıkar. Nitekim *“Sönen günle içimdeki bütün ışıklar da sönmüştü. Ortalık kapkaranlıktı”* (D. 64) ifadesinde Niyazi için tek yaşam emaresi güneşin doğmasıdır. O da kaybolunca geriye içler acısı bir hayat kalır.

Anlatıcı, insan sesinin olmadığı yerde mevcut durumu somutlaştırmak için tabiatı kişileştirir:

“Yalnız dere ağlıyordu aşağıda, yalnız rüzgar hışırdıyordu çökük duvar taşları arasında, uzakta Tübya’yla Salkın dere arasındaki bayırlarda evler karara karara gözden kaybolurlarken arada bir, bir evin penceresinde ürkek bir ışık yanıp sönüyordu” (D. 93).

Anlatıcı, derenin yalnızlığı imgesiyle insan-tabiat uyumunu soyutlaştırır. Doğadaki ağlama eylemi, topraklarından göç edenlerin ardında kalan yalnız insanların ruh durumunu işaret etmektedir. Evlerin ekseriyetinde insan olmadığından ışık yoktur ve karanlık çökünce görünmez olurlar. Bir evin penceresinde ürkek ışık olması, geride kalanların tedirgin olduklarını göstermektedir. Hayat doğal akışını yitirmiştir, gelecek günler umut vaat etmemektedir.

“(...) görünürde kimseler yoktu, her yer derin, adeta bir mezarlık sessizliğine bürünüyordu ve hava karardıkça benim garip yalnızlığıma

kahkahalar atarmışlar gibi, bahçenin kayısı ağaçları arasından yarasalar sofaya gelip tekrar bahçeye uçuşuyorlardı” (D. 63-64).

Yarasalar, toplum nezdinde geceyi ve korkuyu temsil eden hayvanlardır. Ürperti veren görünüşleri nedeniyle pek sevilmezler. Hizbe yerlerde yuva yaptıkları ve karanlık çöktüğünde ortaya çıktıkları bilinmektedir. Anlatıcı kahraman, bu hayvanın kahkahasıyla, ıssız Gurzuf’un gecelerini okuyucuya hissettirmeyi amaçlar.

Bay John Marple’in Son Yolculuğu hikâyesinde eşini kaybeden Madam Dorothy, tabiatın olağan ve süregelen hareketliliğiyle kendini avutur:

“Nadir çıkıyordu serçelerin civıltıları yabanıl elma ağacından son günlerde. Ama bugün... bugün cıvıldaşıyorlardı işte, ve civıltılarıyla Dorothy Hanıma, Dorothy Hanımın bilöediği bir şeyler söylemek istiyorlardı adeta. “Oh”, diyordu Dorothy Hanım içinden, “biliyorum, John’u göremeyeceksiniz gayrı bu bahçede; John da sizleri görmeyecekcivıltılarınızı işitmeyecek. Ama ben buradayım daha... bu evdeyim. Kim bilir, Markus da döner belki günün birinde Kanada’dan (...) Markus’un çocukları duyarlar civıltılarınızı” (BJMY: 11).

Madam Dorothy, tabiatla canlılık nişanesi olan kuşların civıltısıyla hayatın devam ettiğini kendine hatırlatarak eşinin yokluğuyla başa çıkmaya çalışır. Aynı civıltıları oğlu ve torununun dinleyeceğini hayal eder ve ölümsüzlüğün muştusunu yakalar. Sevdiği insanın göçüp gittiği dünya ona böylelikle daha sevimli gelecektir. Ancak ne tabiat ne de verdiği telkinler Dorothy Hanımın ruhundaki acıyı dindirmeye yetmez. Bu durum yine serçeler üzerinden aktarılır:

“Serçelerin civıltıları kesildi ama uçmadılar (...) Dorothy Hanımsa, vücudunun bütün ağırlığıyla topuklarına kadar toprağa batmış gibi duruyordu olduğu yerde ve serçeler onu bu haliyle görmek istemiyorlarmış gibi, önce bir-ikisi, onların ardından başkaları, nehrin karşı yakasına uçup gözden kayboluyorlardı” (BJMY: 12).

Anlatıcı, okuyucuyu serçeler üzerinden hayal ile hakikat ayırımında bırakır. Sayfalar öncesi kuş seslerinin etkisiyle geleceğe dair umutlanan Dorothy Hanım, serçelerin sessizliğiyle eski ruh hâline döner. Yaşama isteği insan doğasında vardır ve Dorothy Hanım yeniden hayata tutunmanın yollarını ararken hakikat yanıbaşından ayrılmaz. Yine de serçe cıvıltısı yeniden başladığında gerçeklerden uzaklaşarak umutlanmayı başarır. Anlatıcı, başkarakterin olağan ruh geçişleri ile tabii unsurlar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurarak, doğanın kişilerin psikolojisi üzerindeki etkisini gösterir:

“Yabanıl elma ağacına dönen serçeler ötüken cıvıltılarına başlamışlardı yine. Gökyüzü alabildiğine yüksek ve maviydi. Doğu göğüne yükselmiş güneş ıslıl ıslıldı. Gökyüzü ve serçelerin şen cıvıltıları güzel bir günü muştuluyorlardı Dorothy Hanım’a. ‘Bugün son yolculuğuna çıkacaksın. Yolun sonuna kadar ben senin yanında olacağım, John’ dedi” (BJMY: 13).

Cengiz Dağcı romanlarında tabiat, yaşanacak olayların akışı ve kişilerin olması gereken ruh hâllerine göre şekil aldığı görülür. Ölen eşinin küllerini denize dökmek üzere hazırlanan, gönlü hüznü bir bayanın bu olaya olumlu bakabilmesi ancak doğanın yardımıyla mümkün olur. Kişilerde umut ve yaşama sevinci gibi olumlu duygular uyandırması mitolojide ve süregelen hayatta sabit olan *“alabildiğine yüksek ve mavi”* gökyüzünün ve güneşin bu anda devreye girmesi alelade bir tercih değildir. Doğa, eşinin ölümüyle hayata yalnız tutunmaya çalışan bir kadına tüm unsurları ile aracı olur. Kuşların cıvıltılarıyla değişen ruh hâli bunun göstergesidir. Nitekim gün doğumundan hemen önce başlayan, yeni günü ve bu bağlamda dirilişi sembol eden kuş sesleri kişiyi rahatlatır ve hayatın devam ettiğini hatırlatır.

4.2.Tabiat ve Zaman

Cengiz Dağcı'nın romanlarında zaman; geçmiş, geleceği ve şimdiyi görme olanağı tanıyan, kapsama alanı geniş, iç içe seyreden bir unsurdur. Kimi eserlerde zaman akışı, olayın oluş sırasına göre düz bir çizgide ilerlerken, kimisinde geçmiş ve gelecek şimdinin içine yerleştirilerek verilir. Ayrıca, *Dönüş* romanında olduğu gibi, anlatma zamanı şimdiye ait olan bir eserin ana olayının geçmişte yaşandığını ve mektup vasıtasıyla aktarıldığı görülür. Neticede Dağcı, zamana, oluş düzleminde geniş bir özgürlük tanımış olur.

Yazar, eserlerinde olay örgüsünü kurarken vakit dilimlerini; sabah, öğlen, akşam vb. sığ kullanımlardan kaçınarak, tabiatın tanıklığıyla verir. Doğayla iç içe yaşayan, ekmeğini topraktan çıkaran insanlarda olduğu gibi, Cengiz Dağcı'nın romanlarında da gün içinde zamanı belirleyen, güneşin konumudur. Akan ve değişen zamanı verirken ise göçmen kuşların durumundan, mevsimlerden, meteoroloji verilerinden yararlanır. Zaman ile olaylar arasında ilişki kurar. Örneğin kötü olaylar ekseriyetle kış mevsiminde, fırtınalı havalarda meydana gelir. İlkbahar mevsimi ise ölü doğanın yeniden canlandığı, insanın toprağa kavuştuğu, güzel olayların başladığı, umut vaat eden bir dönem olarak verilir. Tabiat ve zaman, anlam örgüsüne derin manalar yükleyen motife dönüşüp olay akışında yer edinir.

Kış ve ilkbahar mevsimleri, Cengiz Dağcı'nın romanlarında, savaş buhranı içinde yaşamla ölüm, umutla umutsuzluk arasında bocalayan halkı temsil eder nitelikte sıklıkla karşımıza çıkar. *Bu Topraklar Bizimdi* romanında kış ile bahar mevsiminin çakıştığı bir noktada, zorluklardan yılmış olan köylünün yarınları dair umutsuzluğu resmedilir:

“Martın sonu geldi. Çukurca’da hâlâ kış. Çukurca’yı kucaklamış bırakmıyor hiç. Yollar, damlar, pencereler, eşikler aylardan beri hasretini çektikleri güneş ışığını bir kere olsun görmüyorlar”

(OTB. 193).

Mart, ilkbahar mevsiminin başlangıcı; gençlik, çoğalma, yeniden doğuş ve diriliştir. Öyle ki, Türk kültür hayatında önemli yeri olan, “varoluş ve diriliş günü” (Şengül, 2008: 61) Nevruz Bayramı da bu ayda kutlanır. Günümüzde de Anadolu’da

yeri olan bu bayramın ana teması, tabiatın canlanmasıyla kardeşliği, dostluğu, paylaşmayı ve yardımlaşmayı ayağa kaldırmaktır. Nitekim Anadolu halkı toprakla hemhal olarak hayatını doğa olaylarına göre nizama sokar. Fakat Kırım köylülerinin topraklarına kavuştukları, yaşama amaçlarına erecekleri bu dönemde, savaş tüm yıkıcılığı ile devam etmektedir. Bu bağlamda esaret ve sömürgecinin imgesine dönüşen kış, Çukurca'yı terk etmekte gecikir. İnsanlar yeni döneme diledikleri ruh hâliyle giremezler:

“Mart ayı güzel bir günle girdi. Toprak şimdiden köylüyü kendine çağırıyordu sanki. Köylüler sık sık tarlalarının kenarında duruyor ve kalplerini sıkan sızıyla tarlalarına, öksüz kalacak topraklarına bakıyorlardı” (OTB. 456).

Esaret, sadece insana has bir durum değildir. Tabiat ve tüm unsurları, tutsaklığın hayat ve hayal törpüleyen yanından nasiplerini alır. Evrendeki tüm canlıların dirilişini simgeleyen mart ayı ısrarla gelir ancak tutsaklık köylünün yeniden doğuşuna izin ermez. Diriliş toprakta başlasa da köylülerin toprakları, hayatları gibi ipotek altındadır. Ölçülebilen zaman güzelliklere akarken yaşanan zaman kötülükleri içinde taşımaktadır:

“Ama mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır, sözü ne doğruymuş meğer! Ayın ikinci haftasında bir kardır tutturdu ve yağdı da yağdı, etraf beyazlara bürününceye kadar. Ama karın yağışı uzun sürmedi (...)” (OTB. 456).

Mevsimlerin olağan dışı durumları, hayatları doğanın ekseninde ilerleyen köylüyü yakından ilgilendirir. Toprakları ellerinden alınmış ve tarlalarında diledikleri gibi çalışmıyor olsalar da tabiat, insanları ruhen ekilemeye ve yönlendirmeye devam etmektedir:

“Güzeldi Çukurca, güzeldi toprak! Güzeli toprağın insanı da çirkin olmazdı elbet. Toprak sevgisi savaş korkusundan, ateş ve ölümden

daha güçlüydü ki, köylüler toprağa bakarak göğüslerini kabartıyor ve yüzleri renk renk oluyordu. Evlerinden çıkarak kış boyunca uyuyan tarlalarına gidiyorlardı (OTB. 457).

Umut, hayatı yaşanır kılan en temel olgulardan biridir. Köylü, kış sonrası baharın geleceğini, tüm çırpınışlarına rağmen kış mevsiminin toprağı terk edeceğini bilir. Tabiatdaki döngü misali, atalarından yadigâr kalan ve kolhoz tarafından el konulan toprakların yeniden kendilerine verileceğı ümidi tükenmez. Öz tarlalarında işçi olarak çalışmak dahi onları mutlu eder. Çünkü köylüyü ayakta ve hayatta tutan topraktır ve bu karşılıklı bir ‘hayata tutunma’ serüvenidir. Eğer insan yoksa, toprak öksüz ve bakımsız kalır. Ama yine de güzelliğini tam manasıyla yitirmez:

“Nisan sonuydu. Toprak, genç bir gelin kadar güzeldi. Turna sürüleri o bahar da, her bahar gibi. Çukurca’nın tarlaları üzerinden geçtikten sonra, Salgır yavaş yavaş sakinleşmiş, billurlaşmıştı; güneşin ılık ve parlak ışıkları altında yeşil kıyılarını yalayarak, hiçbir şeyden habersiz, yüzyıllar boyunca aktığı gibi, hafif bir şırıltıyla Kırım’ın bozkırlarına doğru akıyordu. (...) Gökyüzü açık ve berraktı. Güneş toprağı ısıtıyordu, toprak ise, derin bir sessizlik içinde, bağrında sakladığı nimetini açmış, bütün heybeti ve güzelliğıyle insanlarını bekliyordu. Ama görünürde kimseler yoktu, tarlalar boştu. Hele Çukurca! Çukurca, yüzyılların sırrını kendinde saklayan bir mezarlık gibiydi. Sırtını güneşe ve tarlalara çevirmişti Çukurca, geçmiş ve geri dönmeyecek acı ve tatlı günlerini hatırlıyordu; sessizce Salgır’ın şırıltısını dinliyordu Çukurca” (OTB. 491).

Nisan ayında ilkbahar mevsimi kıştan tamamen sıyrılır ve tabiat tüm nimetleri ile dirilişe geçer. Köylü bu dönemde çalışma yoğunluğunu artırır, doğanın cömertliğini geri çevirmekten ar edercesine didinir. Ancak bu defa durum farklıdır. Çukurca halkı yerinden edilmiş, toprağından koparılmıştır. Anlatıcı ise, alışılmışın dışına çıkarak bu yıkıcı hadisede doğanın istifini bozmaz, tabiatın güzelliğini ve cömertliğini ödün vermeden dile getirir. Yazar, insan yitse de doğa için hayatın

devam ettiğini gösterir. Yalnız, halkının varlık ekseninde hayat bulabilen ve manevi değerleri ile özdeşleşen Çukurca küskündür. Tıpkı yiten insanları gibi sırtını tarlarına ve güneşe, yani berekete ve umuda dönmüştür:

“Cuma günüydü. Gökyüzü yüksekti, maviydi. Sabah olmasına rağmen sıcak bir güneş vardı. Çukurca’nın sessiz evlerini kucaklamış yemyeşil bahçeler, belki Cuma olduğundan, her zamankinden daha sessiz sakindiler” (OTB. 386).

Müslümanlar için Cuma, haftalık bayramdır. İnsanların telaşelerini bir kenara bırakıp temiz giyindikleri, sakinlik ve huzur içinde yaratıcılarına yöneldikleri gündür. Anlatıcı halkın bu durumunu tabiata yansıtır.

Bay Markus Burton’un Köpeği hikâyesinde anlatıcı, yakın arkadaşını kaybeden ve yaşama umudunu yitirmeye başlayan John Marple’in ruh hâlini ilkbahar mevsimine has hâllerle bütünleştirir:

“Bahar da nazlanıyordu: Günün bir saati güneşli geçiyorsa, geride kalan saatlerinde sulu kar, dolu, karla karışık yağmur yağıyordu. Nisan ayının tâ sonunda bahar yağmuru yağmaya başladı. Günlerce yağdı; sokak ve kaldırımları bir güzel yıkadı sağanak yağmur, kıştan kalma kirleri sildi süpürdü ve çiçek açmış ağaçlarla sokaklar rengarenk dantellenip süslendiler ve John Marple’in içinde yeni umutlar uyandı” (BMBK: 90).

Küçücük bir lokantası olan John Marple, yaz aylarında kazanç sağlamaktadır. Kışa has hâllerin devam etmesi, işlerini aksatır. Geçen yazdan elde ettiği gelirin büyük kısmı lokantasının tamirâtı için gidince, lokantayı satmayı düşünür. Bir yandan dostu Bay Markus’un yokluğu, diğer yandan Bay Markus’un köpeği Benci’yi kurtaramamış olmanın verdiği vicdan azabı, ruhunu alt üst etse de yaşamayı sever. Onun bu hâli, kıştan kurtulamayan ilkbahar gibidir. Neticede o da *çiçek açmış ağaçlar* gibi kıştan kurtularak hayatın güzelliklerine kavuşacaktır.

Cengiz Dağı'nın eserlerinde kış mevsimi, ekseriyetle olumsuz olayların zuhur ettiği zaman dilimi olarak bulunur. Savaş alanından bir kesitin sunulduğu *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında hava genellikle soğuk ve karlıdır:

“Daha sonbahar çıkmadan, kış ansızın bastırdı. Yerler bütün buz, dışarıda acı bir soğuk... İstasyon binasında, hepimiz derin ve hüznü sessizlik içinde, Akın'ı bekliyorduk” (YKA: 211).

Anlatıcı kahraman, Akın'ın ordu karargâhı olan Polonya'nın bir köyünde öldürüldüğünü öğrenmeden önce kara haberi sezdirir. Dışarıdan gelen acı soğğun mecâzi karşılığı yaşanmış olan acı hadisedir. Kış, hayat şartlarını zorlaştırması ve diğer mevsimlere oranla kazalara daha fazla sebebiyet vermesi açısından olumsuz olaylarla bağdaşmaya uygundur. *Onlar da İnsandı* romanında kışın ayırıcı etkisi toprak üzerinden verilir:

“Kış gelir, toprağı kar örter soğuk basardı. Günler, uzun haftalar boyunca toprak ne insan yüzü görürdü, ne hayvan, ne de güneş ışığı. Sirtında rüzgârlar ulurdu, karanlıklar ağlardı. Ama toprak korkmazdı, niçin korksun?

“Yaz boyu her sabah taze bir gün gibi uyanır, güneşin kızıl ışıklarıyla süslenir, güneşten besin alır, yağmurlarda yıkanır, insanların türkülerini dinler, atların kışnemelerini, rüzgârların uğultularını dinlerdi” (Oİ: 442).

Anlatıcı, toprağın her kış adeta ölereken yeniden dirilişine dikkat çeker. Toprağın ölümünden yani kıştan korkmaması, baharın gelecek olduğunu bilmesindendir. İnsanlar için de durum aynıdır. Toprağını kışa teslim eden insanlar huzurla baharı beklerler. Ancak, sürgün haberiyle o kış bambaşka geçer, bahara dair ümitler tükenmiştir:

“Hey! Nerdeydi o eski kış geceleri, nerde? Göğün kucığında gülüşen yıldızlar, dar sokaklarda, ellerinde fener evden eve misafirliğe giden

köylüler, evden eve uçan sesler, mani söyleşen kızlar, gençler, Kızıлтаş'ı hayata, hayatı Kızıлтаş'a bağlayan türküler, nerde?" (Oİ: 444).

Hayatın anlamını doğada yakalayan insanlar, tabiatın her rengini hakkıyla yaşamayı bilirler. Baharı, yazı çalışarak geçiren insanların birbirlerini gördükleri, hoş zaman geçirdikleri en kıymetli dönem kış mevsimidir. Ancak savaşın Rusya lehine sonuçlanmasıyla yakın köylerdeki insanların topluca sürgün edilişi aşikârdır. Kızıлтаşlılar da, her an gelebilecek bu kötü ayrılığı beklemektedir. Topraklarından ayrılacak olmaları, Kırımlılar için hayatın sonudur. Köy aynıdır, insanlar aynıdır, kış da aynı kıştır ancak şartlar değişince yaşanan atmosfer de tamamen değişir:

"Söndü türküler, eridi, döküldü kalplerden; evlere dert girdi, sonsuz, tükenmez bir dert!

Hava kararıyor, köyü yine müthiş bir soğuk basıyor. Yollar, tarlalar, kayalar bir ayaz kerpeteni arasında. Telgraf telleri donmuşlar, garip garip inliyorlar. Yollar boş. Kuşlar ahırlara gizlendiler. Sobalar gürül gürül yanyor; son unlar çuvalların dibinden boşaltıldı, hamurlar basıldı, ekmekler pişti; ama yenmiyorlar. Evlerin, insanların kederini ne yanan sobalar, ne pişen ekmekler gideriyor" (Oİ: 444).

Sürgünün kış mevsimine denk gelmesi, iki yönden çok zorlayıcıdır: Soğukta sıcağı yuvadan kopmak ve kişinin kendisini avutacak toprağı ulaşamaması. Baharla birlikte tarlasına giden köylü, meşgale başındayken dertlerinden arınır. Hem toprağın enerji çeken özelliğı hem de meşgul zihninin derinlere dalmama durumu kişiyi rahatlatır. Ancak evin içinde, doğadan kopan insanın kendiyle baş başa kalması ile sıkıntılarla daha çok hemhal olması söz konusudur. Anlatıcı, insanların ayrılık korkularını, belirsiz ruh hâlinin meydana getirdiğı karanlık boşluğu kişileştirme yoluyla anlatıcıya aktarır.

Onlar da İnsandı romanında kış hazırlıklarını tamamlamamış olan Bekir için kış mevsimi köye hoş gelmeyecektir:

“(…) kış, bir kılıç gibi gelip dağların üstüne çökecek; çayırlara, evlere inecekti yavaş yavaş. Bekir’inse yakacağı hazır değildi daha”
(Ol: 69).

Köyde yaşayan, geçimini topraktan sağlayan insanlar için kış mevsimi kabuğuna çekilme ve dinlenme vaktidir. Şehir hayatında olduğu gibi çalışma hayatı devam etmez. Gıda ihtiyacı her gereksinimde dışarıdan temin edilemez. İnsanlar kış gelmeden tüm ihtiyaçlarını tedarik etmek zorundadırlar. İklim şartları ve köyün bulunduğu konum, kış mevsiminde ulaşımı zorlaştırır. Bu nedenle Cengiz Dağcı eserlerinde güzel olanı baharla, olumsuz olanı kış ile sıklıkla bağdaştırır.

Genç Temuçin romanında Temuçin tutsak olduğu yerden kaçır ancak kolları boynuna bağlı olduğu için ilerlemesi imkânsızdır. Babasının eski dostu Şorgan Şıra’nın çadırına sığınır. Olayın gerçekleştiği zaman, doğanın tasviriyle birlikte metne anlam kazandırır:

“Tan yeri ağarmıştı. Dağların doruklarında karanlık seyreliyor, ağaçların kovuklarında, çayırlarda, kırlarda yatan renksiz sisler biçimsiz kollarıyla birbirlerine tutunarak Onon’un kıyısına doğru süzülüyorlardı” (GT: 201).

Hadiselerin gerçekleştiği zaman dilimleri hem akışın etkileyiciliği hem de vakanın öneminin yeterince arz edilebilmesinde etkilidir. İnsanların yeni güne başladıkları, karanlıkla aydınlığın birbirinden ayrılacağı şafak vaktinde yardım istemeye giden Temuçin için bu yolculuk ya başlangıç ya da son olacaktır. Sislerin renksiz olması, Temuçin’in düşünce dünyasında insanlardan ne beklediğini ve ne göreceğini kestirememesinden kaynaklanmaktadır.

Olay akışına ekseriyetle mevsimlerin dâhil edilmesiyle içinde bulunulan zaman dilimini bildirmenin yanında mevcut hayat şartlarına da ışık tutulur. Doğa

betimlemeleri uzun uzadıya verilir. Tabiatın göstergeleri, kahramanların ruhi durumlarını okuyucunun zihnine resmeden tablo niteliği taşır:

“Ağustos ayının on birinci günüydü. Hava sıcaktı. Etrafa derin bir sessizlik çökmüştü. Topraktan kuru ve tatsız bir koku yükseliyordu” (OTB: 227).

“Eylül’ün sonuydu. Ukrayna toprakları ateş, kan ve duman içindeydi (...) Savaş vardı. İnsanlar ölüyor, insanlar öldürüyorlardı. Yaz güneşinin yakıcı ışıkları altında kuru toprak, bağı yanık bir ana gibi, ölen yavrularının acı çığlıklarını dinliyordu” (OTB: 225).

Anlatıcı, kişilerin ruh hâllerini, toplumun içinde bulunduğu durumu verirken zamana bağlantılı şekil alan toprağı hassasiyetle kullanır. Savaşın geçtiği Ukrayna toprakları verimlidir. Ağustos ve eylül aylarında toprak insanları doyurması gerekirken umulmadık bir atmosfere bürünmüştür. Doğanın ölüme yaklaştığı sonbahar mevsiminde insanlar da kuru yapraklar gibi toprağa düşmektedir. Yeşerten ve çoğaltan, doyuran ve koruyan niteliklerine dayanarak analık vasfı yüklenen toprak ise tıpkı insan anaları gibi bu kıyımı izlemektedir.

Cengiz Dağcı, tabiatın her anı ve her hareketinin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini yaşayarak öğrenmiş ve doğanın bu gücünden okuyucunun da nasibini almasını arzularcasına, zaman geçişlerini titizlikle eserlerine işlemiş bir yazardır. Savaş altında ezilmiş, insanların yitirmiş Gurzuf’un seher vaktinden şafak vaktine geçişini betimlerken, doğaya hüznü memleketin ruhunu işlemeyi ihmale etmez:

“Sabahları güneş doğmadan önce deniz ve gökyüzü koyu mavi bir renge giriyordu ve bahçeler kadar deniz de, gökyüzü de güneşi bekliyorlardı. Ama güneş doğmadan önce göğüsleri ak, kenarları karaca, ilkbaharda etekleri yağmur renkli bulutlara benzeyen bulutlar gelip Yayla’nın gerisinden esen hafif bir yel ile bulutlar Gurzuf’a iniyorlardı, Gurzuf’un üzerinde uzun bir müddet barınamadıklarına küsüyorlarmış gibi, renkleri daha da kararıyordu ve hafif yel yağmurlu bulutları güneye Karadeniz’in ötesine sürüyordu. Sonra yel

kesiliyordu, Gurzuf'a bazen kuru, bazen de rutubetli bir sıcak bastırıyordu ve Ayıdağ'ın gerisinden güneş çıkıp gökyüzüne yükseldikçe göğün de, denizin de, bağ ve bahçelerin de renkleri ağarıp silikleşiyorlardı” (D: 41).

“Bayırların tepeleri daha aydınlıktı; ama bu aydınlık gittikçe sönüyor ve esmer karaltılar yavaş yavaş evlerin damlarına çöküyordu” (OTB: 478).

Gurzuf'un üzerinde barınamayan yağmur yüklü bulutlar, o yerin insanını anımsatır. Bulutları sürükleyen rüzgâr misali savaş ve sürgün, insanları beklenmedik yerlere sürüklemiştir.

Cengiz Dağcı, doğadaki zaman geçişlerini eserlerinde incelikle işler. Özellikle güneşin doğuş vakti, tan yerinin ağarması hadisesi, *Üşüyen Sokak* romanındaki Haluk için adeta açılan bir umut kapısıdır:

“Filizler solmuştu, sular çekilmişti, söğütler kurumuşlardı; mezarlıkları yeşil yosunlar örtmüştü; tükenmişti üzüm bağlarında tüm tavşanlar, saçak oluklarında serçeler, karatavuklar; mevsimlerin sona erişi haberini vermez olmuştu alakargalar ama ben gene de umutla ağaran ufka bakmıştım” (ÜS: 149).

Gökyüzünün ufuk çizgisi, insan dimağında sonsuzluğu, devamlılığı çağrıştırır. Bunun yanında, gök ile Tanrı unsurları birbiriyle ilişkilendirilir. Eski Türk yazıtlarında ve birçok çağdaş Türk lehçesinde tan, güneşin doğduğu yerdir ve tangrı sözcüğü güneşle ilişkilidir; tangrı, güneşi çağıran, doğmasını sağlayan anlamlarına gelmektedir (Çoruhlu, 2011: 24). Yaratıcıyla yakinen ilişkilendirilen bir olayın kişilerin hayat akışına etki eden dönüm noktaları olması beklenir. Halk dilindeki “Gün doğmadan neler doğar” atasözü, bu bağlamda insanların yeni doğan günden beklentileri olduğunu gösterir. Bugün bitmiştir ancak gün doğumu yeni bir güne geçište, yenilenmenin ve umudun kapısı olur. Anavatanından uzakta, yaban

topraklarda, savaşın gölgesinde ablukaya alınmış bir sokakta, geçmişini yitirmiş ve gelecekte de ümitsiz Haluk için bile ağaran ufuk, umudu temsil eder.

Anlatıcı, düz bir zeminde ilerleyen gündelik zamanı verirken genellikle güneşin konumundan yararlanır:

“Güneş artık ufuktan ayrılmış yavaş yavaş göğe yükseliyordu”
(OTB:63).

“Sonra güneş Ayıdağ’ın üzerine gelip Gurzuf’un damlarını iyice kızdırmağa başladığı sırada (...)” (D:29).

“(...) güneş artık Ayıdağ’ın üzerinden iyice uzaklaşmış bulunuyordu” (D:63).

“Güneş gökyüzüne hayli yükselmişti ve güneşin doğduğu yerde ufuk incecek bir sis tülbentine bürünmüştü” (OTB:213).

“Tren, sabahleyin güneş doğarken, hareket etti” (OTB:305).

“Köye girdiği zaman güneş üç sırık uzunluğunda gökyüzüne yükselmiş bulunuyordu artık ve sıcak ışınlarıyla toprağı ısıtıyordu” (OTB:98).

Anlatıcı akşam vaktini verirken çoğunlukla güneşin konumundan yararlanır:

“Güneş de tembelce iniyordu ufka ve gittikçe zayıflayan ışıklarını tarlaların üstünden toplayıp baymaya kıyamıyordu bir türlü”
(OTB:508).

“(...) Güneş henüz yaylanın gerisinde batmıştı “ (D:93).

İnsanı hayattan soğutan birçok etmenin bir araya geldiği, kişinin *“ömür benim için korkunç, ömür benim için çekilmez, dayanılmaz bir yük oluyor”* (ÖKG: 14) dediği anlarda günün, yılın bir anlamı yoktur. Böylesi dönemlerin üzerinden zaman geçtikten sonra, olayların gerçekleştiği gün, saat, yıl vb. zaman belirteçlerinden ziyade, bazı tabii anlar hatırlanır. *Ölüm ve Korku Günleri* romanında Teresa’nın geçmiş zamanda hatırında kalan vakit dilimi bunu örnekler niteliktedir:

“Geçen yılın ilkbaharıydı. Gününü hatırlamıyorum. Önemi de yok. Akşamüstüydü” (ÖKG: 14).

Günler ve yıllar unutulsa dahi, mevsimler ve tabiat için geçiş noktasında bulunan, evrenin çehre değiştirmesine etki eden vakit dilimleri hatırdı kalır. Özellikle *akşamüstü* olarak tanımladığımız; güneşin batmak üzere olduğu, gün ışığının azaldığı, mutlu insanlar için huzuru, mutsuzlar için ruhi bunalımı imleyen bu zaman diliminde yaşanan olaylar, meydana geldikleri vakitle bütünleşir. Bu nedenledir ki olaydan önce hatırlanan, zaman dilimidir. Anlatıcı kahramanın mevsimi hatırlaması da tabiidir. Zira mevsimler de insanı hem fizîken hem de ruhen etkileyen zaman dilimleridir. Ayrıca, Ghetto şehrinde, savaşın gölgesinde, yanık insan cesetleri kokusu ve çığlıklar eşliğinde bir olay yaşanırken bahsi geçen mevsimin ilkbahar olması da manidardır. Nitekim ilkbahar, Cengiz Dağcı'nın romanlarında yenilenişin, yeniden doğuşun, dirilişin temsili iken *Ölüm ve Korku Günleri*'nde savaşın – mevsimle aracılığıyla- hayatın anlamını yok ettiğı mesajı verilir.

Onlar da İnsandı romanında kişilerin ruh hâlleri akşam vaktine akseder:

“Hoştu akşamlar, akşamlarda insanları kendine çeken, dertleri, yorgunlukları, kasvetleri unutturan bir kuvvet, tatlı bir boşluk vardı; akşamlar gecenin gözleri gibiydi; her yeri görüyor, her yere uzanıyor, her yere dalıyorlardı” (Öİ: 20).

Doğaya ait zaman akislerinin kişilerin ruh hâllerine göre şekillendirilmesi, Cengiz Dağcı'nın romanlarında sıklıkla kullandığı bir tekniktir. Doğanın insan üzerindeki ruhsal tesiri olduğu gibi, insan psikolojisi de tabiatın algılanmasında etkilidir. Savaştan önce Kızıлтаş köyünde akşam vaktinin huzuru çağrıştıran atmosferi, kişilerin ruh hâllerinden kaynaklanmaktadır. Eserin ilerleyen bölümünde, uzak yerlerden Kırım topraklarına getirilen başıbozuk Ruslardan sonra Kızıлтаş köyünde hırsızlık vakaları zuhur eder. Hırsızlığı kabullenemeyen ve ihtimal vermeyen Bekir'in evlat gibi sevdiği, yavrulamak üzere olan ineğı Macik'in çalınması ile Bekir'in hüznü batan güne aksettirilerek somutlaştırılır:

“Roman Koş'un üzerine inen güneşin rengi gitgide allanıyor, Ayı Dağ'ın ardından çıkmış bulutlar ağır ağır dağılıyor, parçalanıyor;

beyaz kıvrıcık kuzu derileri gibi doğu göğünü örtüyorlardı. Gün, Bekir gibi yorgun kesik, Bekir gibi umutsuz, yavaş yavaş geçip gidiyor, güneşle beraber dağların ardına saklanmak istiyordu” (Ol: 386-387).

Gün; başlangıç ve bitişi içermesiyle koca bir hayat döngüsünün minyatürüdür, Bekir’i imgeler. Gün, her zamanki gibi batma yolculuğundadır, Bekir’in yaşam serüvenini imgeler. Macik’in kaybolması ile gün tamamen Bekir’in ruh hâline bürünür. Yaşama anlamını ve sevincini yitiren Bekir’in hayattan kopuşu gün üzerinden verilir. “Güneşin dağlar ardında saklanması” nasıl ki günün ölümü, gecenin doğumu ise, Macik’in kaçırılması da Bekir’in ruhen sonu olmuştur.

Vakit isimlerini direkt kullanmaktan ziyade ekseriyetle doğa unsurlarından yararlanan anlatıcı, vakit isimlerini betimleme yapmadan verdiği durumlarda küçük ayrıntılarla anlamı zenginleştirir:

“Gerimizde Akmescit’in damlarına rutubetli bir akşam çöküyordu”
(YKA: 115).

Anlatıcının akşam betimlemesindeki *rutubet* ayrıntısı, savaş gölgesindeki memleketin ve memleketin insanların ruh hâlini yansıtır. “Hafif ıslaklık, havada bulunan su buharı” (tdk) anlamlarına gelen rutubet, bulunduğu ortamda ağır bir havaya sebebiyet verir. Rutubetli ortamda bulunan kişi, nefes alıp verirken güçlük hisseder ve havadaki yoğun su buharından kaynaklı olarak fiziken bunalır. Karadeniz bölgelerine has olan bu coğrafi durumun eserde verilme sebebi, tabii gerçeklikten çok kişilerden kaynaklanan savaşın ruhsal yansımasıdır.

Cengiz Dağcı, eserlerinde zamanı verirken, olaylarla açıktan bağlantı kurar. Özellikle, ayrıntısıyla verdiği vakit dilimleri, olay akışının muhtevasına göre şekillenir. Olumsuz olaylarla kış mevsimi bağlantısını sıklıkla kuran yazarın, bu tarz içeriklerde akşam vakitleri üzerinde de durduğu görülmektedir:

“Dağ tepeleri, karanlıklar altında. Kara perdeler yavaş yavaş eteklere iniyor, köy gerisindeki tütün aramlarını sarıyor, Kızıltaş geceye teslim

oluyordu. Karşı bayırlardaki evlerde geceden korkuyorlar gibi ışıklar yanmıyor, ocaklar tütmiyordu. Enver, Kızıltaş'a gidiyor, köy kara gölgelere bürünerek Enver'den kaçıyordu.

Enver gibi, Kızıltaş da başka idi bu akşam. At da eski at değildi sanki. Evvelce Yalta'dan eve dönerken Memişin Deresi üstüne gelince Kızıltaş'a yaklaştığını hissederek, başını sallayarak, koşmaya başladılar. Bu akşam Kızıltaş'a o da gönülsüz gidiyordu” (Ol: 432).

Cengiz Dağcı, olay örgüsüne anlam ve yön vermesi adına zaman ögesini etkili bir şekilde kullanır, hem kurgusal hem de duygusal izlekte duygu durumlarının oluşumunda vakit dilimlerini ön plana çıkarır. Köyün içinde bulunduğu durumu Enver üzerinden aktarırken akşam vaktinin kasvetli havasından, karanlığın huzur kaçıran iminden faydalanır. Sürgünü bekleyen bir köye gelen akşam “kara perdeler” benzetmesiyle insanların ruh hâllerine de atıfta bulunulur.

4.3.Tabiat ve Olay

Cengiz Dağcı eserlerinde değişken olay çizgisiyle olay örgüsünü sığarmaktan korur. Ekseriyetle, farklı yıl ve mekânlarda geçen olayları iç içe verir. *Genç Temuçin* adlı tarihî romanındaki gibi, olayların eş süremli bir yapıda ilerlediği eserlerinde, sıklıkla geriye dönüşler mevcuttur. Eserlerinin çoğunluğunda geçmiş ve gelecek birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu ikili roman kişilerinin bugününü doyuran en temel unsurdur. Yer yer özetleme tekniğiyle olay akışını zenginleştirir. Anlatı zamanında yaşayan bir karakterin *Korkunç Yıllar*, *Dönüş* romanlarında olduğu gibi anıları okumaya başlamasıyla, bugünün kişisine geçmişin olaylarını seyrettirir. “İngiliz öyküsü” serisinde olduğu gibi üç farklı hayat hikâyesini ortak paydalarından yakalayarak bugün içinde eritir ve eserden esere geçerken okuyucu dimağının bir köşesi de önceki hikâyede kalır.

Evrensel hikâyecilik anlayışına sahip olan yazar, eserlerinde genellikle doğup büyüdüğü Kırım’a, Rusya zulmü ve savaşın yıkıcı gücü altında ezilen ve yiten Kırım halkına, savaştan sonra bir müddet yaşadığı İngiltere topraklarında ve sadece İngiliz karakterlerin yer aldığı olaylara da yer verir. *Ölüm ve Korku Günleri*, *Üşüyen Sokak* romanlarında Kırım’ı soyutlamamakla beraber Ukrayna ve Polonya topraklarındaki

savaş mağduru insanların yaşadıklarına yer açar. Bunlar, dünyanın her yerinde yaşanan ve yaşanabilecek olaylardır. *Yoldaşlar* romanının sonunda anlatıcının gölgesinden çıkan Cengiz Dağcı “Öykü, hayal ürünü değildir diyemem; gerçektir de diyemem. Eseri yazarken bunları düşünmedim. Bilmiyorum. Yalnızca yazarın gerçeği tam ve belirli bir biçimde ancak hayal ürünüyle yansıtabileceğinden kuşulanmıyorum” (s. 166) şeklindeki açıklamasıyla eserlerinin olay kurgusundaki gerçekliğine ışık tutar.

Birbirinin devamı niteliğinde olan *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* gibi eserlerindeki olay örgüsü kendi hayatıyla uyum içindedir. Savaşın içinde, cephelerde geçen olaylarda farklı coğrafyalardaki Türklerin var olma mücadelesini bir paydada birleştirir: Türkistan davası. Ancak Özbek, Kırgız vb. Türk coğrafyalarından oluşan kahramanların hayat hikâyelerine ve memleketlerine detaylıca yer vermez. *Bu Topraklar Bizimdi* ve *Onlar da İnsandı* romanlarındaki olaylar doğup büyüdüğü topraklarda vuku bulur.

Cengiz Dağcı’nın farklı milletlerden insanlarla merkezi Kırım olmakla birlikte türlü coğrafyalarda kurguladığı işleyişinde tabiat, insanın bilişsel ve duyuşsal sezgisine ışık tutarak adeta bir diğer karakter rolü üstlenir. Modern çağın sinema sektöründe olayların işleyişine renk veren, algı ve sezgilerimizi harekete geçiren müzik yani ses unsuru, Cengiz Dağcı’nın eserlerinde tabiat yani duyuş unsuru olarak kurguya katılır ve üç şekilde olay örgüsünü biçimlendirir:

1. Geçmiş ve bugünden beslenen, gerçekleşecek olan olayların olumlu-olumsuzluk durumunu sezdirmek ve öngörü fırsatı tanımak,
2. Olay kahramanının yaşadığı olaylar ışığında şekillenerek kişinin ruh hâlini somutlaştırmak,
3. Savaş vb. yıkıcı olaylar neticesinde geldiği durumla birlikte tüm canlıların ahvaline ışık tutmak.

Bu işlevlerden hareketle tabiat unsurlarının, “herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürü” (Aktaş, 1991: 48) olan olayların anlaşılmasına yarayacak imgeler olduklarını eserlerdeki olay-tabiat ilişkisi incelendiğinde görmek mümkündür. Örneğin *Bu Topraklar Bizimdi* romanında anlatıcı, aslen kendilerinin ama resmen kolhoz malı tay Dızman’ın kaçışından, asıl sahibi Kara Mustafa’nın “ya

yirmibeş yıl Sibirya ya da beynime kurşun saplanacak” (s. 62) korku krizleri ve köylünün tedirgin arayışlarından önce tabiat aracılığıyla, olumsuz bir olayın olacağını okuyucuya sezdirir. Yıldızları, gökyüzünü, beyaz dumanı imge olarak kullanır:

“Kül rengi gökyüzünde yıldızlar titreşerek sönüyorlardı. Köyün ötesinde, göğün kenarına asılı birkaç parça bulut duruyordu (...) Köyün, birbirinden uzak evleri arasından yükselen süt beyazı bir duman, kafasız bir ejderha gibi, korkunç kollarını kesik gövdesini kıvıra kıvıra, Salgır’ın kıyısına çekiliyordu” (OTB: 57).

Yıldızların ve güneşin vakit ve yön belirleyici özellikleri, toplulukların nazarını gökyüzüne çevirmiş, “göğün ve Tanrı’nın bu değişmez düzeni” (Gültepe, 2015: 466) insanlarda her dönem hayranlık uyandırmıştır. Yol gösterici konumdaki bu yıldızlar umudu da temsil etmektedir. Köye gelen kötü haberlerle geleceğe dair ümitsizliğe düşen köylüyü temsil ettiği gibi, sürgüne gönderilecek olan Kara Mustafa’nın ve diğerlerinin belirsiz bir yolda izlerinin kaybolacağının işaretidir.

Onlar da İnsandı romanında aynı bulutlar, savaşın henüz çirkin yüzünü göstermediği, kolhozun baba toprağına uğramadığı, her yeni günün güzelliklerle geldiği Kızıлтаş göğünde farklı bir görüntü sergiler:

“Gün boyu güneşin sıcağından gökleri bırakmış bulutlar, şimdi parça parça birbirlerine tutunarak göğe yükseliyor, sonra birbirlerinden koparak beyaz, kıvırcık kuzu derileri gibi göğü ve akşamı süslüyorlardı” (Oİ: 20).

Ruslar, yol yapım aşamasında Kızıлтаş topraklarındaki yüzyıllık çam ağaçlarını, servileri umarsızca devirip otları yakmaya başlayınca, anlatıcı, kıyımın acısını başta bulutlar olmak üzere tabiat unsurlarına aksettirir:

“Roman Koş’un sırtında yatan bulutlar kararıyor. Yavaş yavaş, kıvrıla kıvrıla uçurumlara iniyorlar. Dağlar ağlıyor. Deniz de yavuzlaşıyor;

fakat beyaz dalgalarıyla yalı kayalarına saldırmıyor; onun yavuzluğu sessiz. Topraktan da, insanlardan da nefret etmiş gibi, yalılardan çekilip saklanmak ister gibi rengi morarıyor” (Oİ: 147).

Gerçek anlamda yağmurlu, kapalı bir hava, yaşanan olaylar neticesinde anlatıcının bakış açısına göre şekillenmiştir. Haberci niteliği taşıyan bulutların kararması, günler ilerledikçe kötülüklerle daha çok yüzleşileceği mesajı yanında, tabiatın tahribat karşısında tıpkı insanlar gibi yasa büründüğü imajını verir. “Tarih boyunca heybetli ve güçlü duruşlarıyla insanlarda saygı ve güven duygusu oluştur[an]” (Ozan, 2016: 133) dağların ağlaması, bin yıllık geçmişe sahip olan Kırım’ın geleceğe dair güvenini ve düşmanları karşısında gücünü yitirdiğini göstermektedir. Deniz imgesi enginliği ve derinliği ile Kırım’ın güngörmüş yaşlı kesimini imgeler. Onlar da tıpkı deniz gibidir, yürekleri öfkeden ve acıdan kabarır ama çaresizliğin gölgesinde acılarını sessizce yaşarlar. Anlatıcı, hava şartlarından dolayı kararan gökyüzüyle birlikte renk değiştiren toprağın ahvalini, Kızılağaç’ta yaşanan doğa kıyımına bağlar. Köylünün ana geçim kaynağı, yaşama sebebi olan, Bekir’in uğruna hayatından vazgeçtiği toprak, ayırt etmeksizin insanlara küsmüştür. Toprak, kendi insanına, kendisine sahip çıkamayışından; yabancılara ise acımasızlıklarından dolayı kızgındır. Yabancı eller emek vermedikleri toprağın kıymetini bilmemekte, tabiata eziyet etmektedir:

“(Bekir) Eli hala atın başında, dönüp kazılan toprağa baktı. Daha bir hafta önce sırtı yeşil çimenlerle örtülü tepe, şimdi yaralı bir hayvan gibi insanların ayakları altında yatıyordu. İnsanlar ise aç, vahşi çakallar, kurtlar gibi onu kanlı elleriyle parçalıyor, didikliyor; kemiklerini kırıyor, karnını yarıp bağırsaklarını çıkararak küçük arabalara yüklüyor; yolun aşağısındaki tütün tarlalarına, üzüm bağlarına boşaltıyorlardı” (Oİ: 148).

Tabiatın ruhundan anlamayan, Kırım topraklarındaki hiçbir canlıya sevgi beslemeyen betonlaşmış yürekler, doğayı hem fiziken hem de işlevsel olarak tahrip eder. Bu kıyım karşısında anlatıcı, toprağı çaresiz bir ava, ona uzanan yaban elleri ise

vahşi avcılara benzetir. Kendilerine ait olmayan, manevi bir kuvvetle bağlı olmadıkları toprakları zapt eden Ruslar, düşüncesiz bir şekilde canlı hayatına zarar verir. “Kendi kendisiyle, Tanrısıyla uyum içinde yaşayan insan, evrenle de uyum içindedir” (Cassirer, 1980: 18-19). Ne inanç değerleriyle ne de insanlık vasıflarıyla umut vaat etmeyen yaban eller, Kızıлтаşlılar’ın gözüne hitap eden yeşil tepeleri parçalarken, geçim ve beslenme kaynağı olan tarlaları da tahribatın molozlarıyla kapatır. Kendine ve çevresine dost olan toprağı toprağa kırdırır.

Ölüm ve Korku Günleri romanının anlatıcı kahramanı Teresa, güzel başlayan bir günde havanın aniden bozduğunu haber vermiş ve bu durumdan etkilenmiştir. Kötü olaylardan önce okuyucuyu tabiat aracılığı ile hazırlamaya özen gösteren Cengiz Dağcı roman karakterini de bu işleyişe dâhil eder:

“Öğle yemeğinden sonra hava bozmaya başladı. Varşova’nın göğünde birikmiş kara bulutları rüzgar güneye doğru sürüyordu. Arada bir güneş çıkıyor, ama hemen bulutların arkasına gizleniyordu (...) Gece kapkaranlıktı. Yüksekteki apartmanın pencerelerini göremiyordum. Güzel günden sonra gecenin koyu karanlığından ürkmüş gibi merdivenleri çabucak çıkıp annemin odasına sokuldum (...) Ertesi sabah odasına girdiğimde annemi koltukta ölü buldum” (ÖKG: 46, 47, 48).

Onlar da İnsandı romanında Kızıлтаşlılar, İvan’ın tüm kötülüklerine rağmen iyi niyetlerini kaybetmezler. Bekir’in evinde, depremde yıkılan duvarın dibinde kalarak ölen İvan’ın babasını Rus mezarlığına götürerek defnetmek isterler. Ivan ile birlikte defin işlemi için yola çıkan Remzi, İvan’ın tuzağıyla ölür. Anlatıcı, bu hazin olay öncesi tabiatı devreye sokarak okuyucuyu hazırlar:

“Denizde fırtına dinmişti; ama ardı mor bir renk alıyor, yalı boyunun beyaz nakışları gittikçe bulanıyordu” (s. 283).

“Dermenköy’ün ardından kopmuş kara bulut, Bekir’in evi üzerine geldi, siyah kanatları altından yağmurlu bir rüzgâr tarlalara indi, buluta bir yer arar gibi tarlaları, yolları süpürüp mezarlığa gitti, bir

an meşeleri hışırdatarak salladı, mezarlıktan çıktı, denize uzanan bağların üstünden kıyıya aktı, kıyıda da yer bulamamış gibi geri döndü, Bekir'in evi üzerinde durmuş bulutu kovalayarak köyün ardındaki dağlara götürdü” (s. 285).

Mor rengi, kanı anımsatan kırmızının mavi ile karışımından ortaya çıkmaktadır. Anlatıcının, huzuru ve sonsuzluğu simgeleyen, “erdem ve erdemli davranışları temsil eden” (Çoruhlu, 2011: 214) mavi renkteki gökyüzü için mor ifadesini kullanması, köylünün erdemli davranışı karşısında İvan'ın ihanetiyle dökülecek olan kanı çağrıştırmasındandır. Kırmızı ve maviden doğan mor, kan ve faziletin çarpışmasını, Kızılaşlılar ile İvan'ın bir araya gelmesini yansıtır.

Kötü haber simgesi olan kara bulutun Bekir'in evinin üstünden köyün ardındaki dağlara gidişi, Remzi'nin cenaze arabasıyla evden çıkışı ve köyün yakınlarındaki bir dağdan yuvarlanışını anımsatmaktadır.

Bu Topraklar Bizimdi'de Kara Mustafa'nın ineği ayağını kırar ve sahibi de hayvanı kesmek zorunda kalır. Köyün tüm canlıları –insanlar dâhil- kolhoza ait olduklarından Kara Mustafa ailesiyle birlikte, sadece bu sebepten, ağır bir şekilde cezalandırılacaktır. Tabiat, Kara Mustafa'nın sürgün öncesi olayı hissetmişçesine bir hâl alır ve anlatıcı bunu fırsat bilerek doğa aracılığı ile endişe çanlarını çalmaya başlar:

“Yanköy tarafından gökyüzü kirlendi, ekinleri biçilmiş çıplak tarlaların sırtlarında karga türleri havaya yükseldiler, kuru çığlıklarıyla Saldır'ın kıyısındaki selvilere doğru uçuştular. Sazlıklardaki kırlangıçlar da ellerin saçakları altındaki yuvalarına, serçeler ise tavlalara, ahırlara girip gizlenmişlerdi. Sonra kuş sesleri kesildi ve Yanköy tarafındaki göğün kirli eteğinden kestane renginde bir bulut parçası koparak yükseldi, kıvrıldı, korkunç kollarını kalın omuzlarını, gövdesini kıvıra kıvıra geldi. Tavşan pazarı üzerine abandı. Yanköy tarafından hayat tamamen sönmüş, yeryüzünden silinip gitmiş gibiydi.

Fakat karanlık yalnız Yanköy tarafında kalmadı; az sonra tarlaları, yolları, tepeleri, bahçeleri, insan ve hayvan izlerini örterek yavaş yavaş Çukurca'ya yaklaştı. Kooperatifin önündeki köy meydanı boşalıyor, yollarda ihtiyarlar, ellerindeki değnekleri yere vura vura, arada bir başlarını çevirip gittikçe kararmakta olan Yanköy'ün ve Tavşanpazarı'nın üzerinde karanlığa baka baka evlerine gidiyorlardı” (OTB: 114).

Halk öğretisinde ve mitolojide “evin, avlunun, ovanın, vatanın neşe kaynağı” (Ergun, 2015: 116) olan, uzun hayatı, toprağa bağlılığı sembolize eden selvi ağacına toplumca uğursuz kabul edilen ve bağırıldığında kötü olayların olacağı düşünülen kargaların yönelmesi; bunun yanında, kırlangıç ve serçelerin saklanarak kuş seslerinin kesilmesi yaşanacak kötü olayları haber verir cinstendir. Yanköy'den gelen kestane rengi bulutlar, aynı kötülüklerin Çukurcaya da uğrayacağını gösterir. “Kestane rengi bir bulur parçası” henüz yaşanılmamış, sadece duyulmuş olan zulmün simgesidir. Kötü ve can sıkıcı olayların yaşandığı anlamına gelen “üzerimizde kara bulutlar dolaşıyor” deyimini benzerince, bulutlar Çukurca'ya doğru karacaktır. Nitekim duyulan değil de yaşanılacak acıları haber veren, “kötülüğün ve fenalığın” (Ögel, 2014B: 396) sembolü olan kara rengine bürünen hava, rengini ve ruhunu yeryüzündeki doğa unsurlarına da aksettirir ve bu iç karartıcı atmosfer ormana yansır:

“Yanköy tarafından gelen yağmur bulutu gökyüzünü örtmüştü artık. Hayvanların ilerledikleri yolun sağındaki meşeler göğün boz rengini üzerine alıp esmerleşmişlerdi. Meselelerin arasından hayli uzaktaki tepenin gerisinde Kara Mustafa'nın evinin kırmızı kiremitli damı görünüyordu. Etraf sessizdi. Yalnız hayvanların birbirlerine karışan derin iniltileri, boynuzların birbirine çarpmasından çıkan kuru takırtılar duyuluyordu” (OTB: 115).

Tüm bu doğal hareketliliğin ve hislerin arasında anlatıcı, olumsuzlukların asıl muhatabı olacak olan kişinin evini işaret eder. Özellikle mitolojide “savaş tanrılarının

rengi” (Çoruhlu, 2011: 212) olarak anılan ve kanı, acıyı da çağrıştıran kırmızı rengindeki çatısına dikkat çeker. Neticede Kara Mustafa ailesiyle birlikte köyden – tahminen- Sibirya’ya sürülür. Anlatıcı, bu gidişin hüzünlü tablosunu yine doğa unsurlarıyla çizer:

“Hafif, kuru bir rüzgar, Selim’in bayırda kurmaya başladığı evinin yanından geçen yolda, Kara Mustafa’nın ve kuzu Huriye’nin ayak izlerini kurutuyordu” (OTB: 177).

Rüzgâr, Cengiz Dağcı’nın eserlerinde bazen iz silen, maziyi unutturan; yer yer iz bırakan, korkutan, yıkan, kötüyü çağrıştıran; bazen de ferahlık veren bir imge olarak kullanılır. Örneğin *Yoldaşlar* romanında kötü bir olayın habercisi olarak işlenir:

“Başını kaldırdı teğmen. Hava iyice kararmıştı. Ormanın içinde rüzgâr uğulduyordu, yabanıl bir uğultuyla. Rüzgâr soğuktu. Sol taraftaki tarlanın yüzünden esiyordu rüzgâr... Rüzgârda yapışkan bir ıslaklık vardı” (Y: 18).

Özellikle “yabanıl bir uğultu” ifadesi, doğal bir sesin kötüyü imgeleyişidir. Anlatıcı, rüzgâr vasıtasıyla ormana düşecek olan yıldırım hadisesinin askerlerde oluşturacağı korku ve saldırıya uğramış olma gerilimini haber verir.

Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan romanında rüzgâr, insanları toprağından koparan savaşın bıraktığı etkiyi anlatmak için kullanılır:

“Şiddetli rüzgârın bütün insanlarımızı yurdumuzun toprakları üstünden silip süpürdüğünden tam yirmi yıl sonra senin rahmetli olduğunu öğrendim” (AKA: 9).

Ekseriyetle yaşanacak kötü bir hadise öncesi şekil alan ve haberci konumundaki rüzgâr, burada kötü olayın imgesi olarak kullanılır. Anlatıcı, tabiata zarar veren şiddetli rüzgârı işlevsel benzerlikten yararlanarak savaş yerine kullanır.

Kırım halkı, İkinci Dünya Savaşı sonrası bütünüyle topraklarından bilinmezliğe sürülür. Yolda insanların çoğu vefat eder. Cengiz Dağcı'nın kaleminde tabiat ayna gibidir, kendisinde insana dair birçok unsurun yansıması mevcuttur.

Rusya'nın zulmü altında kıvranan Tatarlar, Özbekler, Kazaklar vb. halklar için savaşı Almanya'nın kazanması, lehte bir durum olarak görülür. Ancak Alman yöneticisinin “kara bulutlar” imgesiyle yaptığı açıklama, Türklerin savaş sonucundaki durumunu gösterir niteliktedir:

“Kış geldi (...) Führer ilk defa olarak doğu göğünü kara bulutlar kapladığını itiraf etti” (OTB: 438).

Bu Topraklar Bizimdi romanında köye Berber Hasan'ı ve birçok köylüyü toprağından gece vakti koparıp yaban diyarlara sürmek amacıyla bir kamyon yaklaşır. Bu korkunç olay öncesinde anlatıcı, ses ve bulutları devreye sokarak okuyucusunun algısında gerginlik oluşturmayı amaçlar:

“Birden uzakta, yerin dibinden gelir gibi, bir uğultu duyuldu... Uğultu Çukurca'ya yaklaşıyor, yaklaştıkça korkunç oluyordu. Gökyüzünde bulutlar daha da sıklaşmış, sıklaşıp Çukurca'nın üzerine abanmışlardı. Her yer sessizdi, her yer ölüydü sanki; Berber Hasan'ın köpeği bile susmuştu, Salgır'ın kıyısındaki selviler donmuşlardı sanki” (OTB: 177).

Yazarın sıklıkla adından söz ettiği, “bolluk, bereket, zürriyet sembolü” (Sarıtaş, 2016: 119) olan selvi ağacı, yaşanacaklar karşısında donmuş, hayat belirtilerini kaybetmiş olarak tasvir edilmektedir. Nitekim, sürgünlerden sonra köy, günbegün başka insanların, hayat belirtilerini kaybedecektir. İnsanların vatanlarından sürülmesiyle Çukurca toprağı maddi-manevi sarsıntıya uğrayacaktır. Bulutlar ise kötü haber metaforu olarak kullanılmakta ve “sıklaşmış” eylemi ile Çukurcalıların önceki baskılardan daha büyüğü ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

Cengiz Dağcı'nın romanlarında ağaç, hayatı ve canlılığı temsil eden önemli bir doğa unsuru olarak yalnızca iyiyi çağrıştırmaz. *Korkunç Yıllar* romanında, dâhil olduğu olay akışı ve etkileşim içinde bulunduğu kişilere göre korku sahnelerini andıran bir atmosfere bürünür. Nitekim harpler, yıkım ve sürgünle tüm canlıları etkileyerek insanların yaşadıkları mekânları fizîken ve ruhen değiştirir:

“Biz yürüdükçe, bahçenin badem ve akasya ağaçları gittikçe azalıyordu. Vahşi, karanlık bir ormana giriyorduk. Yürüdüğümüz dar yol, yüzyıllardır insan ayağı basmamış gibiydi. Önümüzü, dikenli ağaçlar kaplıyor; etrafta zehirli çiçekler açıyordu. Ayaklarıma dikenler batıyor; çalılar beni esir etmek ister gibi, yüzümü gözümü tırmalıyordu. Bir an durdum. Etrafıma bakındım. Dede yok olmuştu” (KY: 34).

“Başımı çevirip demin geçtiğim korkunç ormana baktım. Arkamdan hâlâ kaplanlar kovalıyor gibime geldi. Korkudan, ırmağa atıldım. Taşlarda dizlerimi kanatarak, dedenin bulunduğu kıyıya çıktığım zaman, deminki korkuma gülüyordum” (KY: 35).

“Kızgın güneşin altında yanan dikenli toprakta, sivri taşlara ayaklarım takılarak, yılan gibi kurulmuş bodur ağaçlara sürünerek, yıkılarak, kalkarak, hep ilerliyordum. Boğazım kuruyordu. Bu cehennem güneşinin altında, kuru ıssız tepelerde, benim için son umut gene de dedeydi” (KY: 35).

Bahçesaray'a, han saraylarını görmeye giden Sadık Turan'ın geçmişi merak etmesiyle -hayal ile rüya arası bir âlemde- geriye gidiş serüveni başlar. Yazar, Kırım'ın Bahçesaray'ının geçirdiği zorlukları anlatıcı kahramanın gözünden tabiata aksettirir. Bahçesaraylıların Rusya işgalinden sonra yaşadıkları hayatı, sürgün edilişleri temsil eden *“vahşi, karanlık orman”* figürünün yanında insanlara karşılık *“zehirli çiçek, dikenli ağaç, çalılar”* betimlemelerini kullanan anlatıcı, savaş ortasında süren bir hayatı korkunç bir ormanda ilerlemeye benzetir. Tabiat bu noktada, okuyucunun şahit olmadığı olayların tahayyül etmesini, roman karakterleriyle empati kurulmasını kolaylaştırır.

Anlatıcı, *Genç Temuçin*'de tabiatı hem olmuş bir olayın neticesi hem de olacak olan vakaların habercisi olarak kurgular. Ordanın yöneticisi Yesügey Bahadır'ın zehirlenerek öldürülmesiyle halkının karşılaşacağı felaketler arasında konumlandırılan tabiat, metnin olay örgüsünü güçlendiren en önemli öğedir:

“Toprak donuktu. Gökyüzü renksizdi. Alçalmış gökyüzü Kerulen'in üzerine abanmıştı. Suları bulanıktı Kerulen'in. Her an kuduracak gibiydi Kerulen. Kudurup Moğol çadırlarıyla birlikte Moğolları da alıp götürecekti. Gök Moğol ulusu son soluğunu soluyordu. Kuşlar da bunu sezinlemiş gibi 'Karrrr' 'Karrrr' sesleriyle Ordanın üzerinde uçuşuyorlardı” (GT: 143).

Cengiz Dağcı eserlerinde, refah ve umut gibi yaşanılabilir durumlarda gökyüzünü “yüksek ve mavi” olarak betimler. Yukarıdaki metinde bu kullanımın zıttı olarak gökyüzünden “alçalmış ve renksiz” olarak bahseder. Eski Türklerde yağmura ve bulutlara kucak açmasından dolayı gökyüzü için “gök ana” (Ögel, 2014B: 350) ibaresinin kullanılması, gökyüzüne dişilik vasfı yüklendiğini gösterir. Semanın hem alçak hem de renksiz olması, Yesügey Bahadır'ın ölümüyle tüm ordayı temsilen Yulun Eke'nin yüreğine gelen darlığa ve umutsuzluğa işaret eder. Akabinde Karulen'in sularının kabarması ve taşma endişesi, ordada meydana gelecek olan isyanın, ihanetin, dağılmanın habercisidir. Eski toplumlar da su hem kutsal olma hem de azap edici özelliği ile zıtların birleşmesi kavramıyla ifade edilen durumun temsilcisidir (Sarıtaş, 2016: 90). Targutay Kuruldak da dost iken Yesügey Bahadır'ın ölümüyle içindeki düşmanlık açığa çıkar. Ordaya el koyarak dostu Yesügey'in hanımı ve evlatlarını kimsesizliğe ve açlığa mahkum eder.

Anlatıcı, Targutay Kuruldak'ın esiri olan Genç Temuçin'e gizlice yardım edecek olan bir Moğol Hatun'u ve Şorgan Şira'yı harekete geçirmeden önce ırmak ve ayı devreye sokar:

“Onon sessizdi. Ama sessizliğinde bir sır saklıyordu sanki” (GT: 185).

“Ay, bulutların arkasında saklandı” (GT: 187)

Su, tüm canlıların temel gıdasıdır. Eski Türk toplumlarında “su kaynakları, hem suyun öneminden dolayı hem de yer-su ruhlarını barındırmaları sebebiyle kült konusu olmuşlardır” (Sarıtaş, 2016: 97). Bu bağlamda ırmakların kişileştirilmesi olağan bir durumdur. Onon nehrini kişileştiren anlatıcı, onun nezdinde okuyucuya gizli bir iş yapıldığı mesajını verir. Geceleri yol gösterici, aydınlatıcı olan ayın saklanması ise, hayata dair umutlarını kaybetmiş olan Temuçin’in ruh hâlini yansıtır. Anlatıcı, Temuçin’i bir at arabası içinde gizleyerek ordadan çıkarmaya çalışan Şorgan Şıra’nın oğulları Çınba ve Çıla’nın yolculuğu esnasında oluşan gerginliği verirken tabiatın sessizliğinden yararlanır:

“Bozkır cansızdı. Görünürde ne bir kuş, ne de hayvan. Orda’nın çadırlarından uzaklaştıkça Çınba da yavaş yavaş susuyordu.”
“Kıyılardaki yeşil söğütlerin arasında bir kurşun külçesi gibi yatıyordu Onon” (GT: 204).

Hayvanlar, canlılığın nişanesidir. Özellikle metinde geçen bozkır gibi geniş ve ıssız alanda her şeyin yolunda gittiğini gösterir. İnsanoğlu, gökte kuşlar ve yerde diğer hayvanlar sayesinde doğayı okur. Irmağa hakim olan sessizlik, hayvanların da yokluğuyla gizli ve tehlikeli bir işe kalkışan Çıla ve Çınba kardeşlerin kendi iç dünyalarına odaklanmalarına sebep olarak endişelerini arttırır.

Onlar da İnsandı romanında Bekir, tarla işlerini bitirebilmek için kimliği belirsiz iki Rus’u evine alır. Bu durumu köy halkıyla birlikte doğa da hoş karşılamaz:

“Hayvanlar da sessizdiler. Yalnız Bekir’in sofasına ara sıra gece kuşları geliyor, sofanın önünde uçuyor, orada, oturanların yabancı kimseler olduğunu sezmişler gibi birdenbire ürkerek karanlıklarda kaybolup gidiyorlardı” (Oİ: 87).

Hayvanların sessizliği, huzurun belirtisi değil, kaygı ve endişeyi aksettiren bir durumdur. İyi gibi görünüp ahlaken bozuk olan bu kişiler, insanların yanında doğanın da huzurunu kaçırmıştır. Mitolojide kara karganın şeytan ve kötülük temsili (Çoruhlu, 2011: 177) olmasından yola çıkarak Bekir’in sofasına gelen gece

kuşlarının karanlığı temsil ettiği söylenebilir. Kuşlar ahırda yatan iki Rus'un içlerindeki kötülüğü sezerek uçup giderler. Anlatıcı; gece, gece kuşları, karanlık gibi doğaya özgü hâlleri kötü olayların imgesi olarak kullanır. Eserin ilerleyen bölümünde hayvanların sessizliği aksi bir hâl alır:

“Şimdi her evden gecenin perdesini yırtan köpek sesleri geliyordu. Kümeslerde uykulu tavuklar köyde ne olup bittiğini bilmeden hızlı hızlı kanat çırpıyor, sinirli sinirli sığıyorlardı. Ahırlarda öbür hayvanlar da huysuzlanmaya başlamışlardı. Tembel inekler de uyanmışlardı. Başlarını boş yalaklara uzatıp su arıyor, bulamayınca acı acı böğürüyorlardı” (Ol: 92).

Haneye giren iki yabancının varlığı ile ilk etapta çevredeki canlılar tedirgin edici bir sessizliğe bürünür. İlerleyen günlerde hayvanlar durumu tamamen sezinlemişçesine tepki göstermeye başlarlar. Köy halkı, zelzele gibi doğal felaketlerde ince sezgiye sahip olan hayvanların tepkilerinden korkar. Anlatıcı, insanlarla gönül bağı bulunan hayvanların, yaşamdan kopuk olmadıklarını ve hissiyatlarıyla hayatın merkezinde olduklarını gösterir. Nitekim Bekir ineği Macik'i evladı gibi sever. Doğada bir afet meydana gelmeyince hayvanları susturan insanlar, yaşanacak felaketlerden habersiz yaşamlarına devam ederler. Yer yer köyde yaşanan olumsuzluklar Rusların varlığından bilinse de, iyi yürekli Bekir'in acıma hissiyatından dolayı köyden gönderilmezler. Ruslardan biri olan İvan, Bekir'in kızı Ayşe'ye saldıracak, köyde iki kişinin ölümüne sebep olacak, Rusların köye gelmesiyle halka eziyet etmeye başlayacaktır. Nihayetinde köy boşaltılırken askerlere yardım edecek ve Bekir'in evine kalıcı olarak yerleşecektir.

Olumlu hayat koşullarında kişiye huzur veren tabiatın sessizliği, savaş gibi zor hayat şartlarının hüküm sürdüğü, tehlikenin kol gezdiği durumlarda tedirgin eder, “fırtına öncesi sessizlik” deyimine yaraşır şekilde kötüyü çağıran olgu pozisyonu alır. *Korkunç Yıllar* romanında Sadık Turan'ın çocukluğunu anlatırken betimlediği sessizlik, kötü haber geleceğini fısıldar niteliktedir:

“Yaz akşamı açık pencerelerden odalara yürekler acısı bir sessizlik dağıtıyor” (KY: 16).

Bu atmosferin akabinde, pencereye gelen kişi sessizliği bozar ve gerçek manada yürekleri yakacak olan haberi getirir. Sadık Turan’ın babası milisler tarafından mahpusa götürülmüştür.

Bu Topraklar Bizimdi’de Çukurca köyüne genç komünist kurumu kurmayı düşünen ve bu yönde planlar yapan Selim, rüya ya da hayal âleminde, köylünün karşısında konuştuğunu hayal eder. Halkın kızgınlığını hisseder ve ortamın gerileceğini hissettirircesine tabiat düşte dâhi devreye girer:

“Gökyüzü birdenbire kararıyor, ağırlaşıyor, alçalıyor ve köyün üzerine abanıyor. Yerler donuk. Yer ve gök birbirine bağlanıyor sanki ve birdenbire fırtına kopuyor. Acı rüzgarlar köyün dar sokaklarında uluyor” (OTB: 84).

Eski Türk mitolojisinde yaz, kış, rüzgâr ve yağmur vb. tanrılar bulunurdu. Buna en temel etken, bu doğa olaylarının insan hayatının şekillenmesinde büyük rolleri olmasıydı (Ögel (II), 2014: 390). Bu doğa hadiselerinin kişiyi sadece fiziksel değil de ruhsal açıdan da etkilediğini bilen anlatıcı, Selim’in içindeki korkuyu, varlığında endişeye mahal veren alçalmış kara bulutlar ve uluyan rüzgârla somutlaştırır.

Savaştan tek kolu ile dönen Selim köye varmadan önce anlatıcı, doğayı harekete geçirerek hayallerle hakikatin uyumsuzluğunu gözler önüne serer:

“Gök ağarmak üzereydi. Doğudan esen rüzgar, yağmur sicimleriyle pencereleri, teneke damları kamçılıyor; bostanlara çullanıyordu; vahşi ısıklar çıkararak çitlerin dibinden geçiyor, demirhanenin ötesindeki meşeliğe saldırıyor, meşelerin arasında uğulduyordu” (OTB: 377).

Eski Türklerin “en kutsal yönü, doğu idi. Doğudan esen rüzgarlar, insanlara uğur ve iyilik getirirlerdi. Yağmur yağdırmak için kullanılan Yâda taşlarının doğudan getirildiği düşünülürdü” (Ögel (II), 2015: 395). Metinde bu duruma yaraşır şekilde doğu rüzgârı toprağa yağmur getirmiştir ancak toprağa yarardan çok zarar vermeye başlayan kuvvetli yağmur köylüyü yoğun sudan korumak için harekete geçirecektir. Yağmur ile Selim’in durumu eşdeğerdir. Kolhoz reisi Selim’in Kırımlı bir Tatar olması avantaj gibi dururken o, köylünün değil de kolhozun çıkarlarını düşünerek gereğinden fazla komünist rejime çalışmıştır. Köylünün Selim’in gözünü açma çabalarına rağmen kafasının dikine gitmiş ve nihayetinde, hem *Onlar da İnsandı* romanında kendi köylüsünü hem de Çukurcalıları topraklarından eden zihniyet uğruna hayatını riske etmiş ve tek kolunu yitirmiştir.

Yoldaşlar’da anlatıcı, birlikte yol aldıkları arkadaşlarının ölümüne şahit olan ve savaşı sorgulamaya başlayan askerlerin ruh hâllerini, gece ile doğuyu art arda betimleyerek somutlaştırır:

“Doğunun göğü daha da ağarmıştı, ve, yolun sol tarafındaki, gecenin uykulu yorgunluğunu sırtından henüz atamamış ekin tarlası güneşli günü bekliyordu; ormansa uyanıktı; kalın, ihtiyar meşelerin tepeleri hafif bir hışırtıyla titreşiyorlardı hafif esintide” (Y: 51).

Her yeni günle doğu yönünün ağarması, ekin tarlalarının güneşi beklemesi; insanlarda biten geceyle birlikte doğan ümitleri, savaşın bitmesine dair beklentileri ve vatana kavuşma umutlarının perçinlenmesini temsil eder. Yaşanası hayat şartları içerisinde gece, insanı dinlendirirken kan kokan ormanlarda ölümle burun buruna yaşayan askerler için sıkıntılı günün dem aldığı zamandır. Hele ki, ormanın ortasında, ölümün gölgesinde insan dışı şartlarda yaşam sürmek, ruhu ve bedeni yorgun düşürür. Nitekim güneşi bekleyen yorgun ekin tarlası, hayatlarının en verimli dönemlerini, kendi vatanlarını istila edenler uğruna savaşıarak harcayan çaresiz ve bir o kadar da umutlu askerlerin tabiatla şekil bulmuş hâlidir.

Üşüyen Sokak romanında kahraman anlatıcı yönleri neden-sonuç ilişkisi içinde kullanır:

*“Doğu göğü kocaman, ağır ve hareketsiz karaca bulutlarla yüklüydü;
batı göğü ise açık-koyu mavisini ufkun kızıl yansılarını örtmüştü”* (ÜS:
88).

Anlatıcı kahramanın bulunduğu sokak Alman işgali altındadır. Doğu ufkunu esmer bulutlarla betimlerken batı ufkunu açık-koyu mavi şeklinde tasvir etmesi, Rusya’nın Almanya’ya karşı mücadelesinde kötü gidişatına işaret eder. Aynı zamanda batı ufkundaki mavi tonlarda kızıl yansılarının görülmesi, Tatarların umutlarını Almanya’nın galibiyetine bağladıkları ancak Rusların galibiyeti ile hüsrana uğrayacaklarını gösterir.

Çukurca köyünde, işlerin çabuk bitmesi için kolhoz tarafından bahçelere Rus çocuklar doldurulur. Anlatıcının bakış açısı manidardır:

*“Çukurca’nın nazik ve narin bahçeleri yaban kuşlar tarafından
zaptedilmişti sanki”* (OTB: 13).

Bostanı kolhozla elinden alınan ve kendi meyve bahçelerinde diledikleri gibi çalışmayan Çukurcalıların bahçelerinde Rus çocuklarının –yardım amacıyla da olsa- doluşması, köylüyü hüznendirir. Gelecek günlerdeki istila vahşetinin ön gösterisi gibi olan bu tablo karşısında anlatıcı, çocukları “vahşi” (tdk) anlamına gelen yaban sıfatıyla kuşlara benzetir. Bahçeyi tarumar eden yaban kuşları gibi olan bu çocuklar “yerli halktan olmayan kimseler” (tdk) olarak da kelimenin tam karşılığını verirler. Cengiz Dağcı, emek vermeyenin kıymet bilmeyeceği düsturundan yola çıkarak işgalci Rus halkının hoyrat kişilikleri gölgesinde, bu topraklar tamamen komünist rejimin eline geçtiğinde, Çukurcalılar gibi doğaya kıymet vermeyecekleri ve onlara miras olmayan bu nadide mekânların yiteceği mesajını verir.

Savaş atmosferinde sürüklenen insanların hayatını, karla kaplı bir ormanda ilerleyen trene benzeten Cengiz Dağcı, eserlerinin genelinde güneş ve kış imgeleriyle olayları sıklıkla bağdaştırır:

“Tren, ağaçları karlarla yüklü bir orman boyunca ilerliyordu. Ağaçlar arasından bir görünüp bir kaybolan güneşin ışıklarıyla kompartıman arada bir aydınlanıyordu” (OTB: 307).

Yeryüzünü aydınlatan, toprağa besleyerek canlanmayı sağlayan güneşin doğaya verdiği hem maddi hem de manevi güç insanlara da yansır. Anlatıcı, ekseriyetle güneşi zaman belirleyici ya da sevincin, mutluluğun, umudun, bereketin imgesi olarak kullanmaktadır ancak olumsuz imgelediği durumlar da mevcuttur:

Ucu iğne gibi sipsivri çan kuleli bir kilisenin gerisinden kan rengi bir güneş yükseliyor (KY: 226).

Korkunç Yıllar romanında Sadık Turan hem katıldığı savaşlarda hem de esirlik döneminde şahit olduğu onca insan kanından sonra güneşi “kan rengi” ile betimler. Bu tasvir, doğan her günün kana bulandığının ve bulanacağının bir ifadesidir. Kan rengindeki güneşin “çan kuleli bir kilisenin gerisinden” doğması ise, halkı savaşa sokan devletlerin Hristiyanlık inancına mensup olmasındandır.

Cengiz Dağcı, peş peşe gelmelerinin avantajıyla kışı ve ilkbaharı çokta karşılaştırır:

“Kış ne kadar karlı geçtiyse bahar da o kadar güneşli geçiyordu o yıl. İnsanlarda da acayip bir mutluluk vardı” (OTB: 200).

Köylünün bilinmezliğe sürüldüğü kış mevsimi, insanlar için dinlenme ve huzur vakti olması gerekiyorken, acının ve ıstırapın beşiği olmuştur. Anlatıcı, her şeye rağmen baharın gelmesiyle toprağa kavuşacak olan insanlardaki yaşama sevincini güneş imgesiyle verir. Bu nedenle, kışın ortasında istirahatın keyfine varması gereken köylülerin gözleri daime güneşi arar:

“İşte, kışın ortasında bahar ve güneş hasretine toprak hasreti de katıldı (...) Gökyüzü ise demirden kabına kapanmıştı. Güneş

görünmüyordu gökyüzünde. Ama yürek, yürekti. Özlüyordu yürek toprağı” (OTB 345).

Ruhsal izlekte toprak, insanlara geçim kaynağı olmanın yanında dert ortağı ve sığınaktır. Toprağıyla meşgul olan kişi günün dertlerinden, geleceğin kaygılarından kurtularak ruhunu dinlendirir. Toplum nazarında toprağın kişi üzerindeki olumlu etkilerinden dolayı insan tenine teması hâlinde vücuttaki tüm stresi aldığına inanılmaktadır. Nitekim şehir insanı ile köy sakini karşılaştırıldığında, ruhsal farklılıklar kendini gösterir. Ayrıca toprak sadece ekin ekilen yer değil, bir yere ait oluşun somut hâlidir.

Cengiz Dağcı romanlarında çoğunlukla kutsal niteliklerle anılan toprağın *Yoldaşlar* romanında, yaşanan kötü olaylara bağlı olarak anlatıcı nezdinde sevimsizleştiği görülmektedir. Türkistan davası uğruna Rus üniformasıyla savaşıyan Türk askerlerinden üçünün saldırı sonucu ölmesiyle bir yamaçta kazılan mezar üzerine bu tablo çizilir:

Çukurdan yamaca atılmış toprak, onların bildikleri, bir zamanlar sevdikleri sıcacık, dost toprak değildi. Açtı toprak; renksizdi, soğuktu; hastaydı toprak adeta (Y: 51).

“Yaşamak için doğmuştu çünkü, oysa hayat onu bağrından koparıp buraya atmıştı; buradaysa toprak açtı, soğuktu, renksizdi, yabandı; yolda yaşamsızdı (...)” (Y: 53).

Toprağın işlevi değişince insan algısındaki konumu da hemen değişmiştir. Ekin ekilen toprakla mezar olan toprak cismen aynıdır ama fonksiyonel olarak farklılaşmıştır. Cengiz Dağcı’nın eserlerinin geneline bakıldığında, ana yurttaki mezar toprağı ile savaş esnasında yabancı bir yurdun ölüyü yolculayan toprağı aynı duyguları hissettirmez. Anlatıcının gözünde vatan toprağı sıradan bir ekim alanı olmaktan ziyade “yaşam mücadelesini, manevi unsurları bünyesinde bulunduran” (Eliuz, 2018: 448) simgesel ve varoluşsal bir değerdir. Bu nedenle sıladaki mezar toprağı ölüyü başka bir dünyaya uğurlayan dinlenme yeri; savaşın sürüklediği

yaban toprak insanı yutmaya hazırlanmış “aç, renksiz ve soğuk” bir unsurdur. Bu durumda, çoğunlukla insana huzur veren, yaşama sevgisi aşılayan toprak kokusunun da niteliksel değişim yaşadığı görülür:

“Ekin tarlasının yüzünden esen rüzgârın tamamı dinmişti artık, havanın sıcaklığı artıyordu ve yoldaki rutubetli toprak keseklerinden ölü bir koku yükseliyordu” (Y: 59).

Anlatıcı, topraktaki değişkenliğin sebebini roman karakterlerinden Cumay’ın ağzından aktarır:

“Toprak insanoğluna dostça olmaz her zaman. Toprak dostça olmayınca insanoğlunun da sert olması gerekir. Toprak küser, zalim olur bazen orda, ve işte o zaman insan güçsüz olursa ölüm gelip çöker onun yanına” (Y: 90).

Toprağın hayat verici vasfı, nitelik olarak mezara dönüştüğünde hayat alıcı pozisyona bürünür ve insana hoşluk veren kokusu da değişir. Kendisine yabancı olan ölü askerleri bağrına basmaya hazırlanan toprak, insana yaşama sevinci katan toprakla fiziksel olarak aynıdır. Ancak, savaşın gölgesinde sürekli mezar hüviyetiyle anlamlandırılan toprak, kokusuyla ölümü anımsatır. “Sularda yüzen bir toprak parçasının üstünde yer alan kilden yaratıl[an] (Gültepe: 2015: 426) insan, her anında, olumlu ya da olumsuz topraktan beslenir. Sadece insan değil, tüm canlıların hayati devamlılıkları toprağa bağlıdır. Cengiz Dağcı *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan* hikâyesinde, betonlaşmanın artmasıyla topraktan kopuşu ve bunun kişi üzerindeki etkisini vurgular:

“Her yer taşlanmış, atının ayağı toprağa ota basmadığı, gökyüzü görünmediği yerlerden geçen bir insan nasıl korkmasını?” (AKA: 79).

Yeşil ve toprak, her asırda insanoğlunu kendine çekmiştir. Günümüzde de beton yığına dönüşen şehir ile doğal örüntüsünü yitirmemiş bir köyün insanda

uyandırdığı hisler aynı değildir. Köyde büyümemiş bir insan da toprağı ve yeşili özler, gökyüzünü seyretmek ister. Mavinin uyandırdığı “sonsuz[luk] (Çoruhlu, 2011: 214), ferahlık; yeşilin verdiği genç[lik] (Çoruhlu, 2011: 217), yeniden doğuş gibi duygular nezdinde, yaratılışında toprak ve su olan insanoğlunun bu eğilimi, fitratına uygun olandır. Yukarıdaki örnekte, Rusya’nın işgali altında olan ve yabancı insanların dolmaya başladığı Akmesit’in fiziksel değişimine dikkat çeken anlatıcı, doğayı seven ve koruyan Kırım halkının elinden kopan bir şehri resmeder. Küçükyanıköylü Alimcan üzerinden, toprakla büyümüş, köyde hayat süren bir insanın gözünden betonun ruhta oluşturduğu korkuyu aktarır. Gökyüzü insana sonsuzluk hissi verir ve kişi nerede olursa olsun, sema onun için umuda açılan bir kapıdır. Gökle bağlantısı kesilen bir insan, karamsar olur ve ruhen kendini hapiste hisseder. Anlatıcı, doğayla bağlantısı kesilen insanların durumunu Alimcan’ın gözünden şu şekilde verir:

“Ağaçsız, kuşsuz, hayvansız yerlerde oturan insanlar dünyanın en garip insanlarıydı; garip değillerse de kendi içlerinde Alimcan’ın ruhundan değişik bir ruh taşıyan insanlardı. Çünkü adına insan denen yaratığın en yakını ağaç, kuş ve hayvandı” (AKA: 94).

Günümüz insanına bakıldığında, kırsalda yaşayan ile beton bir şehirde yaşayan kişinin ruhu aynı değildir. Modernizm akımıyla insanların yaşam tarzlarının farklılaşması ve bireyselleşmesi, kentleşmenin üst düzeye çıkması, hayatın her alanına bilim ve tekniğin yerleştirilmesi ile (Kırılmaz, Ayparçası, 2016: 33) kişiler birbirinden ve topraktan uzaklaşmıştır. Özü toprak olan insan, ondan uzaklaştıkça benliğinden de uzaklaşmış olur ve ruhi bunalımlar yaşar. Modern çağ denilen günümüzde insanların en büyük problemlerinden biri de budur. Küçük Alimcan, Ruslar’ın işgalinden sonra yüksek binaların boy göstermeye başladığı, betonlaşmanın arttığı Akmesit’e gittiğinde kendi ruhsal değişimini görür ve yukarıdaki kanıya varır. *Berber Geçtik Biz Bu Yolu* romanında, Sliska sokağındaki 57 numaralı bina, İzmail Tavlı’nın ruhunda benzer değişime sebep olur:

“Sliska sokağında 57 numaralı bina yüksek, katların pencereleri çift camlı, kapıları demir sürgülü, avlusu dört bir yandan kalın beton duvarlarla çevrili cehennemî bir kuyu gibi. Bazı gecelerin içinde duvarları beyaz badanalı, damı kırmızı kiremitli, kenar duvarına tavuk kümesi bitişik ev giriyor rüyama. Uyanınca dünyanın en mutlu insanı olduğumu düşünüyorum ve yatağımın içine oturup ağlıyorum” (BGBY: 270).

Annesiyle olan çocukluk yıllarını, insanın özünü oluşturan toprağa ve kişinin ruhuyla uyumlu doğaya yakın geçiren Tavlı için bina, “*cehennemî bir kuyu*” niteliği taşır. Birçok insanın bir araya toplandığı, topraktan uzak, betondan duvarlar dışında irtibata geçilebilecek, doğaya ait hiçbir canlının bulunmadığı apartman dairesi, her insanın olduğu gibi anlatıcı kahramanın fitratına terstir. Ancak, doğdu doğalı betonla temas eden bir kişi, Tavlı’nın fark ettiği çirkinliği anlayamasa da, ruhunda hisseder. İzmail Tavlı ise, toprakta yeşermiş, hayvanlarla yakın temasa bulunmuş kırsal çocuğudur. Kırım’ın yeşil tabiatında yeşermiş, Rusya’nın beton şehirlerinde ömrünü tüketmiştir. Anlatıcı kahramanın mutsuzluğunun temel kaynağı, vatan toprağından kopuştur.

Eski Türklerde kar “temizliğin ve saflığın” (Ögel, 2011 [II]: 359) sembolü iken, kış mevsiminde köylünün iç dünyasına çekilmesi ve dinlenmesi beklenirken insanların güneşi özlemesi, savaştan kaynaklanmaktadır. Cengiz Dağcı kış mevsimini, insan hayatını olumsuz etkileyen yönlerinin ağır basması hasebiyle savaşın imgesi hâline getirmiştir. Metindeki köylünün hasreti sadece bahar mevsimi ve bostan değildir. Soyut eksende “*demir kap*” yitirdikleri özgürlüğü, “toprak” ise kolhozla işgal edilen vatanı imgeler. Gökyüzünün kış mevsiminde kara bulutlarla kaplandığı somut evrende olağan bir gerçek iken, işgal altındaki bir köyde ise “yeryüzüne yağacak felaketlerin” (Ögel, 2011 [II]: 355) habercisidir. Bundan dolayı insanlar savaşın bitmesini, toprağı ısıtıp canlandıran güneş gibi kendilerini de yeniden yeşertecek özgürlüğün gelmesini gözlemektedir.

İkinci Dünya Savaşı’nda Almanlara karşı Kızılordu üniforması giyen Selim Ukrayna’dadır. Anlatıcı, savaş nedeniyle insansız kalan bu toprakların hâlini betimlemeleriyle gözler önüne serer:

“Bahçe çitleri boy boy tutmuş otlar, Ukraynalı papazların enselerini örten saçlar gibi, patika ve dar toprak yolları örtüyorlardı. Bahçelere uzun süredir insan ayağı basmadığı belliydi. Bazı yerlerde çitler ya da yaban böğürtlenler üstünde yatan kağıt parçaları çarpıyordu göze. Kağıt parçaları uzun zamandır çalılara ilişmiş, yatıyorlardı herhalde, sararmaya başlamışlardı” (OTB: 289).

Tabiatı birtakım sebeplerden ötürü meydana gelen bozulmalar canlı-cansız tüm varlıkları etkiler. Canlıların içsel değerlerini tanıyan ve insanları yaşam ağının bir parçası olarak gören derin ekolojiye (Dindar, 2012: 62) bakıldığında toprak, doğal hayatın en etkili organıdır ve insan-tabiat ilişkisinin kilit konumundadır. Savaşın insan hayatında meydana getirdiği yıkım direkt olarak toprağı, bu bağlamda tüm canlıları etkiler. Ölüm ya da göç sebebiyle toprağından kopan insan da toprak da mağdurdur. Metinde de uzun süredir insan ayağının değmemiş oluşuna dikkat çekilen savaş altındaki Ukrayna toprağı, yaban otlarının ve çöplerin istilasına uğramıştır. Bu durum, işgal altındaki tüm vatan topraklarını temsil eder niteliktedir.

Yoldaşlar romanında anlatıcı, insan ile doğanın arasına giren savaşa dair verdiği örnekle genel çerçeveye ışık tutar:

“(…) yol ile ormanın güneşe bakan kenarı arasındaki arazide, patates tarlası bulunuyordu. Tarlanın kıyısındaki patatesler topraktan çıkarılıp yola atılmışlardı, ve ordan ağır bir koku yükseliyordu havaya” (Y: 125).

Cengiz Dağcı eserlerinde, savaşın hem toplumlar hem de tabiat ekseninde kıyımlarına sıklıkla yer verir. İnsan ile toprağı birbirinden ayıran savaşın doğa-insan uyumunu bozuşunu örnekleriyle okuruna sunar. “Ekoeleştirel kurama göre edebiyat, insanda ekolojik benlik oluşturmalıdır çünkü insanlar doğal tahribatın açıklandığı bilimsel verilerde boğulmak yerine bir roman, hikaye ya da şiiri okumaya daha yatkındır” (Yavuz, 2019: 2479). Cengiz Dağcı’nın eserleri, ekolojik benlik oluşturmada aydınlatıcı tarihî belge niteliğı taşır. Derin ekoloji çerçevesinden savaş faktörüne bakıldığında doğa-insan ilişkisini bozmasıyla ortaya, gıdanın tahribi ve

insanın beslenme yoksunluğu çıkar. Eserde patates örneği ile köylerin boşaldığı ve ekinlerin sahipsiz kaldığı görülmektedir. Bu durum yaşamsal döngüleri birbirine bağlı olan doğa ve insanı olumsuz yönde etkiler. Toprağa dokunan köylü yoksa mahsul yoktur ve bu durum köylüsünden şehirlisine tüm insanların mahrumiyet yaşamasına sebep olur.

Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri* romanında savaşın götürülerini Almanya topraklarına, doğasına, insanına yansıtır:

“Yürüdüğümüz yolun üstündeki ağaçların kızıl renkli yaprakları, ömürlerinin sonu gelmiş kelekler gibi, yerlere, ayaklarımızın dibine düşüp soluyorlardı. Karga sürüleri, nadas edilmemiş, kimsesiz, kara ve aç topraklardan kalkıp gırtlaklarından kuru ve garip sesler çıkara çıkara uçuşuyor, toprak ve gökyüzü gittikçe mosmor kesiliyordu (...) Bu toprakların yeşilliklere bürünüp güneşin altın ışınlarında yıkandığı zamanlar da oluyormuş... Olur ya! Ama bu yol boyunca böyle tabutlu arabaların ardından ilerleyip tıpkı benim gibi gönlü kuru ve kara, kim bilir kaç ana, kaç gelin toprağın yeşiline gözyaşı dökmüştür ” (ÖKG: 51-52).

Metinde “*nadas edilmemiş, kimsesiz, kara ve aç toprak*” ifadesi, savaşın canlılar üzerindeki sömürsünü özetler. Ekolojik edebiyat eleştirisi edebî bir metinde doğanın betimleniş şeklini, içinde bulunduğu pozisyonu ve temsil edilmesini incelerken, doğaya kendini ifade etme hakkı verir (Sarıkaya, 2012: 101). Güçlünün güçsüzü ezdiği, insanın toprağından ölüm ya da göçle ayrıldığı savaş atmosferinde kişi, sonbaharda dökülen kızıl yapraklara benzetilir. Kızıl renginin “kuvvet, güç, iktidar, şiddet, yoğunluk” (Çoruhlu, 2011: 212) anlamlarına bakıldığında, savaşın oluşturduğu şiddet atmosferinde toplumların duygularını yoğun bir şekilde yaşadıkları, ölümü de ayrılığı da en acı şekilde deneyimleyerek yittikleri tezine erişilir. Ayrıca kızıl, kırmızıyla ilişkisi bakımından kanı da anımsatır. Teresa’nın annesi, eşini Birinci Dünya Savaşı’nda kaybetmiş, yetim kızını İkinci Dünya Savaşı gölgesinde, yokluk içinde büyüttüştür. Teresa çocukluğunda baba hasreti çekmiş,

zorluklara maruz kalmıştır. Bundan dolayı gönlünü “*kuru ve kara*” olarak betimler. Aynı toprakların “*yeşilliklere bürünüp güneşin altın ışınlarında yıkandığı zamanlar*”ına özlem duyan anlatıcı, “gençliğe, umuda, yeniden doğuşa, cennete” (Çoruhlu, 2011: 218) işaret eden yeşili vurgulayarak savaş öncesi hayatın güzelliğine dikkat çeker. Savaş sonrası ise duyguları kurumuş toprak misali yaşama dair emarelerini yitirmiş, “boşluk, ölüm karanlığı, tahribat, üzüntü” (Çoruhlu, 2011: 209) gibi kavramları temsil eden kara rengine bürünmüştür. Annesini mezara götürdüğü güz mevsimi doğanın -geçici de olsa- ölümüdür. Şartlar neticesinde Teresa ve annesinde olduğu gibi insan hayatına dair tüm güzellikler sona ermiştir. Son yolculuğunda dahi bireyin duygularını hiçe sayan esaretin eziciliği kendini gösterir:

“Hava biraz daha karardı, mezarlığa varmadan sulu sepken kar yağmaya başladı. Yeryüzüne inmeden havada eriyordu kar. Hava o kadar kararmıştı ki, üç yüz adım ötedeki mezarlığı bile göremiyordum” (ÖKG: 53).

Havanın iyice kararması, Teresa’nın gönlündeki karartıdan ve az sonra annesinin tabutunca arama yapacak olan Alman askerlerinden kaynaklanmaktadır. Mezarlığın girişinde bekleyen askerler, savaşın öldükten sonra dahi insanın peşini bırakmadığını, tüm değerlerini zedelediğini gösterir. Yirmi altı yıllık hayatında bu atmosferden yılan Teresa, olaylar karşısında hissizleşir ve dünya görüşünü “*bu hayat kaskatı olmuş, soğumuş anneme gereksiz olduğu gibi, bizim için de saçma bir hayattı*” (s.54) şeklinde ifade eder.

Onlar da İnsandı romanında Bekir’in ölümüyle tarlasının büründüğü hâl, insan-tabiat ilişkisini örnekler niteliktedir:

“Tütünler, armutların yeşil dalları, Kızılaşlıları beklemiş, hiç kimse gelmeyince dertten kederden kurumuşlardı. Kuşkaya’nın tümsekleri üstünde sadece gelincik çiçekleri açmıştı; yani ayrılık çiçekleri!” (s. 433).

Anlatıcı, duyu aktarımıyla tarladaki bitkileri, Bekir'in durumu karşısında merhametli her bireyin alacağı ruh hâline büründürür. Yeşermek ve kurumak hadiseleri bitkilerin tabii döngüdeki olağan kaderi iken anlatıcı bunu kendi duyguları ile bağdaştırır ve tarlanın toprağı altında yatan Bekir'in yokluğuna gönderme yapar. Tüm varlıklar ile doğanın birbiriyle iletişim ve etkileşim hâlinde olduğu (Şahingil, 2012: 241) düşünüldüğünde, Bekir'in uğruna canından geçtiği toprağındaki bitkilere anlatıcının duygu vermesi yerindedir. Nitekim bitkiler de canlıdır, ilgi göreni ile görmeyenin verimlilik durumu değişkendir. Bir saksı çiçeğı dahi bakıma ve sevgiye ulaşamadığı bir ev ortamında kuruyup yitmekten başka yol bulamaz. Bu durum ilk bakışta bitkilerin olağan döngüsü gibi dursa da, tabiattaki insan-doğa ilişkisinin en somut kanıtlarındandır.

Oy, Markus, Oy! adlı hikâyede Dorothy Hanım'ın vefatı ile bahçesinin geldiğı durum, insan-tabiat ilişkisine ayrı bir pencere açar:

“Dorothy Hanım'ın vefatından sonra (...) Üç yıldır bahçeye bir tek kişinin ayağı basmamıştı. Çimler olağanüstü boy atmışlardı; çimliğı nehirden ayıran duvarı yabanıl bitkiler sarıp sarmalamıştı; bahçeyi komşunun bahçesinden ayıran ahşap çit çürüyüp çökmüş, Hibiskus çalıları ve Camelia'nın bazı dalları kurumuş ve (Dorothy Hanım'ın gözlerini hayata kapatmış olduğunu biliyorlarmış gibi) serçeler de uğramaz olmuşlardı yabanıl elma ağacına” (OMO: 13).

Tabiat ve insan, birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur. Varlığıyla insan hayatına hem ruhsal hem fiziksel hem de biyolojik değerler katan tabiat, insan yokluğunda bakımsızlığın gölgesinde tahribata mahkûm olur. Anlatıcı, tabii güzelliklerle mutlu olan Dorothy Hanım'ın ölümüyle canlılığını devam ettiren doğayı verirken, serçeleri dahi kendinden uzaklaştıracak cinsten bir ruh yoksunluğuna işaret eder.

Korkunç Yıllar romanında anlatıcı kahraman Sadık Turan, esirlerle birlikte Kirovgrad şehri içinden kampa kadar yürütölür. Sadık Turan, savaşın köyden şehre her yerde etkili olduğuna eserin farklı bölümlerinde şahit olur:

“Buradan geçen harp fırtınası hayatı da beraber alıp gitmiş gibiydi. Sokaklar boş, evler, dükkanlar kapalı; etraf derin bir sessizlik içindeydi. Bazen, sahibini kaybetmiş bir köpek, sağına soluna dokunarak kuyruğunu sallaya sallaya önümüzden geçiyor; köşe başında yalınayak bir kadın, yavrusunu göğsüne bastırarak, bir el ile gözlerinin yaşlarını silerek aramızda kocasını araştırıyordu”
(KY: 125).

“O gün bir köyden geçtik fakat ne insan, ne de hayvan görebildik. Her yer sessizlik içindeydi” (KY: 154).

Sessizlik, savaşın uğradığı topraklarda huzuru, sakinliği çağrıştırma yetisini kaybeder. İnsanın yokluğundan kaynaklanan bu durum, doğadaki tüm varlıkları derinden etkiler. Olağan akışını yitiren günlük hayat içinde varlıkları birbirine bağlı olan canlılardan birinin yokluğu zincirin kopan bir halkası gibi tüm düzeni yerle bir eder. Eşi savaşa giden bir kadının yavrusuyla çaresizce kocasının yolunu gözlemesi acı bir durumdur ve savaşın kişileri içine soktuğu zorlu süreçten sadece biridir. İnsanların bakımına muhtaç olan bir köpeğin çaresizliğinin vurgulanması, köyde hayvan bulunmaması da insan-doğa ilişkisinin kopmaz bir boyutuna dikkat çeker.

Yoldaşlar’da Rusya için savaşmaya giden Türkistanlı (Tatar, Özbek, Kazak vb.) askerler, geçtikleri yerler öz vatanları olmamalarına rağmen toprağın acısını hissederler:

Ama insandılar da; umutsuz yollarda yürürlerken terk edilmiş evlerde, ekini biçilmemiş tarlalarda gizli kalmış yaşam sevgisi de onlarla - onların içinde ve onların yanı başlarında- adımlıyordu (Y: 10-11).

Yaşadıklarıyla şahit oldukları örtüşen insanoğlunun ânı duyumsaması olasıdır. Vatan topraklarından kopararak işgaline uğradıkları bir millet uğruna savaşan askerler, tabiattaki kimsesizliği tanırırlar. Nitekim toprağından sürülmüş bir Kırım köylüsü ile sonu belirsiz bir savaşa sürüklenmiş Kırımlı bir gencin durumu farksızdır. İkisi de toprağına hasrettir ve her öksüz toprak kendi yurtlarına kardeştir. İnsanı hayatta

tutan yaşama sevinci tüm bu ayrılık ve kaygılara rağmen tükenmez. Doğanın –ne durumda olursa olsun- bulunduğu her yerde insan, kendisinden bir parça bulur ve hayata tutunur.

“Toprakla karışık bir barut dumanı, servi boyu yükseldikten sonra incelik incelik ekin tarlasına çöküyor” (KY: 80).

Köylünün arazisi çevresinde yaşanan çatışmalarda toprağın ve ekinin zarar görmesi, “doğanın yok olması kendi öz benliğimizi tehdit eden bir unsurdur” (Sarıkaya, 2012: 62). O günün insanının ve dahi gelecek nesillerin maddi-manevi etkilenmesine sebep olur. Toprağı ekemeyen, mahsul toplayamayan, savaş sebebiyle üretimin ve ulaşımın durduğu yerde onur kırıcı açlık süreci de peyda olur:

1921’de Kırım’da büyük bir açlık olmuştu. Köylerde ne kedi, ne köpek kalmıştı. Aç köylüler hepsini tutup tutup yemişlerdi. Ben o zamanlar üç yaşındaydım (KY: 86).

Her canlının varlığı birbirine bağlı olan ekosistemde savaş, toprağı insandan kopararak doğal döngüye ket vurur. Kırımlılar, toplumları besleyen ve neslin devamlılığına katkıda bulunan toprak anaları işgale uğradığından, inançları gereği yemekten uzak durdukları sokak hayvanlarına muhtaç kalırlar. Yazar, savaşın maddi götürülerini vurgularken manevi yıkımı da gözler önüne serer.

İnsanların, yaşandığına inandıkları olaylar neticesinde doğadaki varlıklara anlamlar yükledikleri mitolojide ve halk anlatılarında sıkça rastlanan bir durumdur. *Genç Temuçin* romanında, kabilelerin kendi bayrakları yanında ak kartallı sancağı dikmeleri de insan-doğa ilişkili olayların neticesi olduğu anlatılır:

“Burhan dağı Moğolları korumuştur. Şamanların söylediklerine göre, Burhan dağında son lokmaları tükendiği zamanda dağın doruğu üstünden ak bir kartal yamaçlara inip Moğollara aş getirmiş, ak

kartalın getirdiği yemekle analar yavrularını yedirip beslemişler. Bu yüzden Yesügey Bahadır da, Yesügey Bahadır'dan öncekiler de öz kabile bayrakları yanına her zaman ak kartallı sancağı dikmişler” (GT: 211).

Eski Türk toplumlarında ırmaklar gibi dağlara da kutsiyet atfedilirdi. İnsanlar, buralarda birtakım ruhların yaşadığına inanmaktaydı (Sarıtış, 2016: 97). 1890 yılında bir Türk topluluğuna yapılan ziyaret neticesinde, yakın tarih olmasına rağmen, dağ ve su tanrısına inandıkları görülür (Çoruhlu, 2011: 18). Metinde dağın insanları koruduğunun ifade edilmesi, dağı tanrılaştırmaktan ziyade ruhları barındırdığına inanılmasındandır. Kartal ise Türk mitolojisi yanında Orta Asya mitlerinde geniş bir yere sahiptir. Kötüye karşı iyi olanı temsil eden kartal, İslamiyet'in öncesinde ve sonrasında güç, kuvvetle ilgili simgesel anlamları taşımaya devam etmektedir (Çoruhlu, 2011: 156). Örneğin Anadolu Selçuklu Devleti, Memlûkler, Kutsal Roma İmparatorluğu, Arnavutluk vb. ülkelerin bayrağında çift başlı kartal sembolü kullanmıştır.

Onlar da İnsandı romanında Kızıltaş'ın Gelinkaya'sına atfedilen bir efsane vardır:

“Kızıltaşlılar bu kayaya Gelinkaya derlerdi. Çok eskiden Kızıltaş'a yakın Dermenköy'de çok güzel bir kız varmış. Kızıltaşlı bir çoban, bu kıza aşık olmuş, kız da çobanı seviyormuş. Çoban beklemiş, kız çağını bulmuş, çoban kıızı istemiş. Fakat kızın babası çobanın bu isteğini reddetmiş, kızını Kızıltaşlı namı bir zengine vermiş. Gelin, Dermenköy'den gelirken Kızıltaş'ın yiğitleri tam bu tepenin üstünde faytonun önünü kesmiş, gelinden mendil istemişler, gelin atlılara mendil verirken aralarında sevdiği çobanı görmüş, yüreği tutuşmuş, birden kendini faytondan atmış. Ama uçuşunun dibine düşmemiş, yarı yolda taş kaya uçuşuna saplanmış kalmış. O günden sonra Kızıltaşlılar bu kayaya Gelinkaya demişler” (Oİ: 41).

Anlatıcının genç ve güzel Ayşe'yi tanıtırken Gelinkaya'dan bahsetmesi, insan tanımada ve kişinin kader çizgisini sezinlemede doğanın rehberlik edebileceğini gösterir. Ayşe, gelinin dirilmesini ve çobana kavuşmasını ister. O, kalbi çok temiz bir genç kızdır fakat ilerde yaşayacakları Gelinkaya'nın hikâyesinden daha acıklı olacaktır.

Korkunç Yıllar romanında anlatıcı kahraman, bulundukları konuma göre savaşın geldiği ve Rusya'nın coğrafi olarak bulunduğu yön olan kuzeyi sıklıkla kullanır:

Kuzey göklerini, gittikçe kararan ağır, kurşunî bulutlar kaplamıştı. Bir fırtına kopacağa benziyordu (KY: 38).

Çok iyi hatırlarım, sıcak, sıkıntılı bir yaz akşamıydı (...) Gece yarısına doğru şiddetli bir rüzgar koptu. Hepimiz uyandık. Annem pencerelerin kapılarını kapadı. Evin altında ahırda, hayvanlar garip garip sesler çıkarmaya başladılar. Annem, hayatında böyle şiddetli bir rüzgâra rastlamamıştı galiba, yatağımıza gelip her birimize ayrı ayrı kucaklayarak dua etti. Annemin okuduğu dualar, dışarıda rüzgar ve altımızda, ürkmüş hayvan sesleri birbirine karışıyordu (...) Ayı dağı tarafına bakan penceredense, ayın kurşunî bulutları yararak, kuzeyin karanlıklarına doğru kaçtığı görülüyor. Nihayet, azgın rüzgarlar kapılarımızı kırdı (...) Yayladan, üstümüze doğru, kapkara, ejderha misali bir bulut geliyor, nefesimiz kesilir, boğulur gibi oluyorduk. Sonra, sanki cehennemin tâ dibinden gelen bir gümbürtüyle beraber evimiz temelinden sarsıldı (KY: 87).

Anlatıcı Kırım'da 1927'de meydana gelen zelzeleyi anlatırken rüzgârı, hayvan seslerini, ayı, kötü olayların habercisi kara bulutları kullanır. Deprem tabiata ait bir afettir ve anlatıcı buna binaen doğayı tüm ayrıntılarıyla dile getirir, yönleri seçerken de titiz davranır. Geceyi aydınlatan, yol gösterici olan ayın “*kuzeyin karanlıklarına*” kaçtığını belirtir. Kuzey yönü kötülüğün ve fenalığın imgesi kara rengiyle sembolize edilir (Ögel, 2014B: 396). Aynı zamanda Kırım'a savaş açan ve

halkı yerinden, canından eden Ruslar da kuzeydedir. *Yoldaşlar* romanında ise aynı bulutların batıdan geldiği görülür:

“Batının ufku üzerine birikmiş kara bulutlar ormana doğru aktılar, ormanın gerisinden göğe yükselen kestane renginde bulutlar batıya doğru aktılar, sonra durdular, az daha kabarıp korkunçlaştılar (...) sonra da iki bulut, iki zalim kardeş gibi karşı karşıya durdular, ve durunca, iki kardeş olduklarını aniden anlamışlarcasına, birbirlerine sarılıp kucaklaştılar, ve güneş bu barışın şerefine daha bir güçle parladı, parladı da yeri ve göğü gümüşten sicimlerle bağladı” (Y: 113).

“Batıda ufuk, güzün sisleri altında yatan Zaparojye ovasından kopmuş bir parça misali, mosmordu” (Y: 133).

Yoldaşlar romanında askerler Rusya için savaşmaktadır ve düşman safında olan Almanya batı yönünden gelir. Bu nedenle eserin genelinde batı, olumsuz çağrıştırır. Anlatıcı, *“kestane rengi bulutlar”* benzetmesiyle, iki düşman tarafın askerlerine işaret eder. Bulutların kardeş olduklarını anlayarak sarılıp kucaklaşması; askerlerin savaştan yana olmadıklarını, kendi hâllerine bırakıldıklarında kimsenin toprağına ilişmeden hayat süreceklerini imgeler. Nitekim Almanya da Rusya da kendi halkından olmayan insanları kendi amaçları uğruna savaştırır. Bu insanlar, mecbur bırakıldıkları için ölür ve öldürürler.

Cengiz Dağcı olumsuz çağrıştırıcı olarak *Korkunç Yıllar*’da kuzeyi, *Yoldaşlar*’da batıyı sıklıkla kullanırken *Yurdunu Kaybeden Adam*’da doğuyu düşman safı olarak imgeler:

“Doğu göklerini, dağlar gibi heybetli bulutlar kaplamıştı. Batı gökleriye açık ve yıldızlıydı.” (YKA: 137).

Korkunç Yıllar romanında Rusya için savaşan Sadık Turan Almanlara esir düşer ve Almanya safında savaşmak üzere yetiştirilir. *Yurdunu Kaybeden Adam* romanında, Türkistan davası için Rusya’ya karşı savaşan birçok Özbek, Uygur,

Kazak gibi Sadık Turan da Kırım halkının özgürlüğü için silah tutar. O, Kırım toprakları baz alındığında batıdan gelen Alman ordusunu Kırım'ın kurtuluşu olarak görür. Bu nedenle batı gökleri aydınlıkken doğu göklerinde tehlikeyi imgeleyen bulutlar görünmektedir. Çünkü doğuda Almanya ile Rusya, Kırım'ın kaderini belirleyecek bir kavgaya tutuşmuştur:

“Doğuda ne var? Hayat ve hareket? Belki de galibiyet?.. Son fırtına başladı mı yoksa?” (YKA: 154).

Anlatıcı bu savaşın Kırım'ın kaderini köklü bir şekilde etkileyeceğini bilerek *“son fırtına”* ifadesini kullanır. Nitekim Kırım yıllardır savaş altındadır ancak bu seferki başkadır. Almanya, romanda yer yer halkın aleyhine hareket etse de Rusya esaretinden kurtuluşun tek yolu olarak görülür. Fakat *“Doğudan batıya nakledilen askerler aç ve perişandı”* (YKA: 162) ifadesiyle durumun beklenilenin aksine geliştiği görülür. Savaşı, Almanya'nın kazanacağı düşünülürken Alman askerinin hezimete uğramaya başlamasıyla dengeler değişime uğrar. Anlatıcı, bunu bulutlar aracılığı ile verir:

“Doğu ufuklarında ağır bulutlar hareketsiz yatıyor, biz ilerledikçe, kırmızı gölgelerin gerisinde bazan kararıp, bazen ağararak korkunçlaşıyorlardı” (YKA: 165).

Anlatıcı bu gidişatın neticesinde yaşanacak kötü olayları sezdirmeye başlar:

Orada bizim geleceğimiz hakkında karar veriliyormuş gibi, hepimiz, doğunun kızıl ufuklarına, gittikçe daha sessiz bakıyoruz” (YKA: 165).

Doğu ufku, ölümü ve kanı anımsatan, gün batımı rengi olarak sona erişi imgeleyen *“kırmızı”* ve *“kızıl”* renklerine bürünmüştür. Kırım halkı için bedeninin mezara girmesi ile vatan toprağını kaybetmek aynıdır. Anlatıcı kahraman, savaş sonunda Kırım halkının yaşayacağı sıkıntıları tabiatın diliyle verir:

“Gece zifiri karanlık. Yalnız doğu ufuklarında akşamki kızılık koyulaşıyor, bazan kan rengi alıyor. Ufuklar kızardıkça gece daha derin karanlık daha korkunç... Uzaklarda Alman sesleri, karanlıkta birbirini arar gibi daha garip, daha ümitsiz.

Doğu ufukları yanıyordu, fakat doğu ufuklarında yükselen o alevlerin, benim yurdumu altüst ve milletimi perişan edecek son fırtınanın yollarını aydınlatıldığını ben daha bilmiyordum” (YKA: 169).

Kızıl ile kan renginin bağdaştırıldığı açıkça görülmektedir. Anılarını aktaran anlatıcı kahraman, bu savaşın Rusya’yı simgeleyen doğu ufku lehine biteceği ve bu neticenin Kırım halkı için olumsuz olaylara sebep olduğunun ön bilgisini verir. Doğuda yükselen alevler Rusya’nın galibiyetini temsil eder. Bu alevlerin aydınlatıldığı yol Kırım halkını için ölüme ve sürgüne çıkacaktır.

Yoldaşlar’da, anlatıcı, teğmenin bir tabiât kokusundan hatıralarına gittiğinden bahseder:

Teğmen, boyunun bütün uzunluğuyla yere uzanmış, üzerlerinden uçan uçakları sayıyordu: bir... iki... üç... Ve uçakları sayarken, şakağının altındaki ıslak yaprakları kokluyordu. Yurdunda, oturduğu evin yakınındaki eski mezarlığın kocaman meşeleri altındaki ıslak yapraklar da böyle korkarlardı güzün. Oradaydı sanki teğmen (Y: 31).

Gerçek hayatta kokuların insanı geçmişe, olumlu ya da olumsuz anılara götürmesi sıkça rastlanılan bir durumdur. Bilim dünyasında, hafıza ile kokular arasında sıkı bir ilişki olduğunu iddia edilmektedir. Teğmen, tıpkı emrindeki askerler gibi toprağından koparılmış bir köylüdür. İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşme ile birlikte insanların fabrikalara esir edilmesi başlamadığından, yaşam kaynağı topraktır ve kişiler Kırmılı, Özbek, Ukraynalı ya da Tatar fark etmeksizin ekseriyetle köyde yaşar. Doğanın kokusuyla büyümüş olan bu insanların savaş esnasında dahi bir yaprak kokusuyla duygu dünyasının değişmesi, değişmeyen tabiat ile değişken insan yapısı arasındaki eskimeyen bağı gösterir.

Cengiz Dağcı doğa olaylarını, eserine yön veren meselelerden önce ya da sonra kullanarak, tabiat aracılığı ile vakalara anlam yükler. *Onlar da İnsandı* romanında Ivan Kızıлтаşlı Bekir'in evine iyice yerleşmiştir. Hatta köye yol yapım çalışmaları için gelen Ruslarla evin bir köşesini eğlence mekânı olarak kullanmaya başlar. Köy ahalisi yaşananlardan hoşnut olmasa da, işlerin arkasında Rus komiser İvan bulunduğu için çekinirler. Tabiat, bu çirkin durum karşısında anlatıcı nezdinde harekete geçer. Sürekli olumsuz olayların yaşanmaya başladığı köydeki olaylar yaşanan boran ile temsil edilir:

“O sene havada huysuzluk vardı. Güz yıldırımlar, yağmurlar, rüzgarlarla başlamıştı. Birçok damlar çöktü, içten çürük ağaçlar devrildi, birçok duvarlar yıkıldı, damların tenekeleri yırtıldı (...) Hayvanlar iştahsızdılar. Atlar, inekler ahırlardan avlulara, temiz havaya çıkmak istemiyor, huysuzluk ediyor, yem yemiyorlar, kuşlar köyden, güneşten kaçarak derin, karanlık derelere saklanıyorlardı”
(Oİ: 247-248)

Geçim kaynağı tabiat olan ve hayvanlarını insandan aşağı tutmayan Kızıлтаşlılar, doğadaki işaretlere ve hayvanların durumuna kayıtsız kalmaz. Bin yıldır huzur içinde yaşayan, ardı ardına olumsuz olaylara şahit olmayan köylüler, meydana gelen felaketleri Rusların varlığına bağlamaktadırlar. Eski Türkler de yıldırım ve şimşegi “Tanrı’nın istek ve arzusuna bağlamışlardı” (Ögel, 2014[B]: 365). Kızıлтаşlılar da inançsız ve kendileri gibi hassasiyetlere sahip olmayan Rusların varlığının, Tanrı’dan ceza gelmesine sebep olduğunu düşünürler. Nitekim yıldırım ve aşırı yağmur, insanların felaketine sebep olan doğa olaylarıdır. “[Ayrıca] insan ruhunun mistik bir yanı var. Bu sebeple bütün insanlar gibi, Türkler de uğur ve felaket getiren, sembol ve işaretlerden kurtulamamışlar[dır] (Ögel, 2014[B]: 365). Bekir’in hanımı Esma’nın olaylar karşısındaki tutumu, bu tezi kanıtlar niteliktedir: *“Onlar getirdi belayı, onlar... Belanın kökü Kala Mala’da... (...) Macik hastalandı, yattı, bir! Haksızca çoban Seyd-Ali’ye sövdün, iki! Remzi ile Ayşe’nin sebepsiz kalbini kırdın, üç! Enver’in oğlu damdan düştü, taşlarda kafasını ezdi, dört! Ensende çıban çıktı, beş! İki kabak sürgünü kurudu, altı! Vallahi billahi bu kadar*

belayı bu köy, altı senede görmezdi eskiden” (s. 117-118). Köyden tüm insanlar sürülünceye kadar Esma’nın saydığı işaretlere yenileri eklenmeye devam edecektir.

Kızıлтаş’a yol yapımı için gelen Ruslar’dan destek alarak, yol yapımında çalışan köylüye baş olan İvan’ın zulümleri artar, köy asla eski ruhuna kavuşamaz. Her yeni gün yeni bir felaketle gelmektedir ve anlatıcı bu olaylar öncesinde doğayı devreye sokar:

“Hava bulandı, ufuklarda bulutlar parçalandılar, karardılar. Biraz sonra gök alçaldı. Kızıлтаş’ın üzerine indi. Köylüler sofralarına oturmuşlardı ki zifiri bir karanlık bastırdı, havanın böyle ani değişmesinde bir tehlike sezen köpekler havlamaya başladılar (...) Dağlarda boran toplanıyordu (...) Gökyüzü öyle alçalmıştı ki toprağı ve hayatı bastırmak, boğmak istiyordu adeta (...) Derelerde, yıkık kuyular etrafındaki sular bulandı, köpekler uludu, tütün aramları gerisindeki çayırları çeviren sık ormanlar uğuldamaya başladı (...) Karanlık müthiş oldu, sanki gök yere indi, dünya göğe çıktı. Her yer, yeryüzünde karmakarışık oldu. Köpekler uluyor, atlar eşiniyor, inekler garip böğürüşüyorlardı. Uzakta, karşı mahalle gerisinde tüfek seslerine benzer sesler işitiliyordu” (Ol: 260- 264- 265).

Ruslar, köyün önemli gençlerini toplamış ve köy içindeki küçük hapslere atarak cezalandırmak istemişlerdir. Uzaktan gelen tüfek seslerinin sebebi de budur. Anlatıcı, alışılmışın dışına çıkarak doğadaki felaket belirtilerini bu olaydan önce ya da sonra vermez. Vakalar paralel ilerlemektedir. Köylüler tabiattaki huzursuzluğu yaşarken aynı zamanda da köyden insanları askerlerin topladığını bilmektedirler. Tabiatın huzursuzluğu, insanların haksızlığa uğramasıyla bağdaştırılır. Neticede güçlü bir zelzele olur ve köylüler hapslere atılmadan zindanlar yıkılır, Rus askerleri korkarak kaçarlar. Uzun süre köye uğramayan Ruslar sayesinde köylü biraz nefes alır. Doğa adeta insanların imdadına yetişmiştir.

Bay John Marple’in Son Yolculuğu hikâyesinde Dorothy Hanım ölen eşinin küllerini denize dökmek için ilk tatillerini yaptıkları sahile gitmek isterken bozuk havayla karşılaşır:

“Upminster yönünden gelen bulutlar nehrin üzerindeki hareketsiz iki parça bulutu yuttular; bulutların göğüsleri daha da karardı, ve kıvrıla kıvrıla batıya aktılar.

Tekrar gök gürledi.

Bu kez de uzak ve boğuk. Hava az daha karardı ve çimliğin ucundaki yabanıl elma ağacından havalanmış serçeler; rüzgârın havaya savurduğu güz yaprakları gibi, suları kabarmış nehrin üzerinden Bishops Park’ın akçaağaçlarına doğru uçtular (BJMY: 26)

“(…) dışarıda yağan yağmurun sürekli ve monoton şırıltısının kendisini oturma odasının dört duvarı arasında hapsettiğini hissediyordu” (s.27).

Güneşli bir gün ile yağmurlu bir günün arasındaki en önemli farklardan biri, tabiatı planlanan bir işin gerçekleşme durumudur. Dorothy Hanım’ın önemli işine engel olan yağmurlu hava, eserin olay örgüsünde ve insanın günlük işleyişinde tabiatın şekillendirici etkisini gösterir. Aynı zamanda anlatıcı, tabiatındaki hareketlilikle kahramanın ruh hâline ayna tutar. Güz yaprakları, Dorothy Hanım’ın eşi Bay John Marple’nin vefatıyla duygusal düzlemde buluşur. Bu yaprakların nehrin üzerinden akağaçlara doğru uçması, ölen bir canlının bir dünyadan başka bir dünyaya yolculuğuna işaret eder. Bay John Marple de Dorothy Hanım’ın düşüncesinde göre, küllerinin denize dökülmesiyle huzura ereceği bir âleme kavuşacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ

Kırım, üç yanını çevreleyen denizi ve bereketli topraklarıyla tarih boyunca gözde bir mekân olmuştur. Topraktan geçimini sağlayan, birlik beraberlik içinde hayatını idame ettiren Kırım insanının düzeni 18. yy'ın ikinci yarısında bozulmuş, güzel topraklar önce Çarlık rejimin, sonra da Sovyet rejimin hükmü altına girmişir. Asimilasyona maruz kalan Kırım Tatarları özlerinden taviz vermeyerek Rus rejimin hışmını üzerlerine çekmiş ve bu uğurda nice can kayıpları vermiştir. Bin yıldır Kırım toprağında hayat bulan insanlar için tabiat her şeydir. Toprağa ve suya hâkim bir millet güçlüdür, hayatını bağımsızca idame ettirebilir. Bu toplumlar esarete boyun eğmez ve değişmezler. Bunu gören Rus rejimi insanları öldürmekle, kısmen sürgünlere göndermekle yetinmeyerek onları toplu şekilde ölüme gönderir. Sürgün yolunda yarısı vefat eden Tatar Türklerinin kalanları için de vardıkları yer ölümden acı olacaktır.

Savaş sonrası kaçmak zorunda kalanlarla sürgün edilenlerin kaderi aynıdır. Doğal güzellikleri yanı sıra insanı toprağa bağlayan tarihi ve ailevi bağlar da bu olaylar neticesinde kopar. Her iki duruma maruz kalan insanlar için vatan toprağı acının, ızdırabın yaşandığı; güzel günlerin çok uzaklarda hayal olarak kaldığı, taşına toprağına hasret duyulan yerdir. Cengiz Dağcı bu acıyı ve hasreti çeken biri olarak Kırım'ın sesi olmuş, sadece kendi soyundakilere değil, Tüm dünyaya Kırım'ın güzelliklerini tanıtarak halkının acılarını göstermiştir. Bunu yaparken halkını yüceleştirip Rusları tamamen yermek yerine, her iki tarafı yanlışı ve doğrusuyla göstermeye çalışmıştır. Aynı zamanda sadece kendi halkının acılarını yansıtmakla kalmayarak savaştan etkilenen, kendisinin de şahit olduğu insan ve mekânları içeren eserler yazmıştır.

Cengiz Dağcı'nın, postayla gönderdiği anılarının Türkiye'de neşredilmesi ile Kırım halkının yaşadığı acı bütün boyutları ile bizzat yaşayan tarafından gösterilmiş, Anadolu halkı bu drama şahit tutulmuştur. Ancak Cengiz Dağcı'ya olan ilginin ömrünün son dönemlerinde artması manidardır. Hatta Yaşar Nabi Nayır öldükten sonra Varlık Dergisi'nin Cengiz Dağcı ile bağlantıyı koparması, 1980'li yıllarda Türkiye'nin siyaseten Rusya'dan etkilendiğini göstermektedir.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde tabiatın ele alınış şekli şunu göstermektedir ki doğal güzelliklerin var olması tek başına yeterli değildir. İnsanoğlunun da o güzellikleri görebilecek yaşam kalitesine, fiziksel ve ruhsal motiveye sahip olması gerekir. Hayatı idame ettirecek temel gereksinimlerden yoksun, hayata bağlayacak aile ve yuva bağlarından kopmuş bir insan siyah gökyüzüne bakıp mavi hayaller kuramaz. “Dünyası kararmak” deyiminde dünya gerçekten kararmadığı gibi, yaşadığı ızdıraplardan dolayı gökyüzünü siyah gören biri için de semanın kara olması gerekmemektedir. Ters istikamette düşünüldüğünde de kar her insan için aynı anlamı ihtiva etmez. Özgür bir memlekette, sıcak yuvasında oturan bir birey için kış, dinlenme ve huzur zamanıdır. Oysa savaşta yaşam mücadelesi veren, yolculuk yapmak zorunda kalan, hastaneye yetişmesi gereken biri için kar ölüm olabilmektedir.

Ağaç gibi derin mitolojik anlamlara sahip tabiat unsurları Cengiz Dağcı'nın eserlerinde misyon yüklenerek, tükenmiş bir milletin son umudu olma gibi dirilişe etki edecek mevzuları temsil edebilmektedir. Örneğin ağaç, Kırım halkının incindikleri, yıkıldıkları, bittikleri yerden yeniden kalkacakları mesajını veren bir imge hüviyetindedir. Cengiz Dağcı bu mesajı verirken yapılması gerekenleri öğütlemekten geri durmaz. Özellikle son dönem öykülerinde milletin birlik ve beraberliği yakalayarak çoğalmaları gerektiğini bildirir.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde tabiat, yaşatan ve yaşanan olmanın yanında, vahşi ve öldürücü yüzüyle de karşımıza çıkar. Özellikle savaşın ana tema olduğu, kişilerin esir ya da evsiz olduğu durumlarda kar, yağmur, fırtına, aşırı sıcak vb. tabiat unsurlarının hayatı zorlaştırdığı, kişilerin hayatlarına mâl oldukları görülmektedir. Esaret altındaki insanlar kışın donarak ölürken, yazın sıcaktan ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı zarar görürler. Nehirler ve sık ormanlar askerlere geçit vermeyebilirken ve bu zorlu doğa koşulları erlerin hayatlarını tehlikeye sokar.

Sonuç olarak tabiat Cengiz Dağcı'nın eserlerinde üçüncü bir kişidir. Gösterilmek istenen gerçekliklerin tanık yüzüdür, anlatıma renk ve akıcılık katmanın yanında onu bütünler. Tabiatı imgeleştirerek anlatmak istediklerini etkili ve kalıcı bir yolla bugüne aktarmayı başaran Cengiz Dağcı, mesajlarını şüphesiz gelecek kuşaklara da ulaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Cengiz Dağcı'nın Eserleri

- Dağcı, C. (1988). *Yansılar-1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (1990). *Yansılar-2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (1998). *Hatıralarda Cengiz Dağcı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2012). *Yansılar-3*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2012b). *Yansılar-4*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2019). *Aanneme Mektuplar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2019b). *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2020). *İhtiyar Savaşçı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2020b). *Korkunç Yıllar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2020c). *Benim Gibi Biri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2021). *Dönüş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2021b). *Badem Dalına Asılı Bebekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2021c). *Yoldaşlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2021d). *Yurdunu Kaybeden Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022). *Bay Markus Burton'un Köpeği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022b). *Genç Temuçin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022c). *O Topraklar Bizimdi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022d). *Oy, Markus, Oy!*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022e). *Ölüm ve Korku Günleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022f). *Rüyalarda: Küçük Ana ve Küçük Alimcan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2022g). *Üşüyen Sokak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2023). *Bay John Marple'in Son Yolculuğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, C. (2023b). *Onlar da İnsandı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Diğer Kitaplar

- Adler, A., *İnsan Tabiatını Tanıma*, (Çev. Hasan İLHAN), Sayfa Yay., İzmir, 2014.

Bacon, F., *Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Sözler*, (Çev. Sema Önal), Say Yay., İstanbul, 2012.

Bookchin, M., *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, (Çev. Fuat Dara Elhüseyni), Berdan Matbaacılık, Ankara, 2017.

Bulut Sarıkaya, D., “Gılgamış Destanına Ekoeleştirel Bir Bakış”, (Ed. Serpil Opperman), *Ekoeleştiri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.

Cassirer, E., *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev. Necla Arat), Remzi Kitabevi, Ankara, 1980.

Cömert, B. (2006). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yay.

Dindar, G., “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli”, (Ed. Serpil Opperman), *Ekoeleştiri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.

Elçin, Ş. (1995). *Türk Edebiyatında Tabiat*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. (s 66).

Ergun, P., “Türk Mitolojisinde Ağaç Kültü”, (Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan), *Ekoeleştiri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.

Eyüboğlu, İ. Z. (2007). *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Derin Yay.

Gültepe, N. (2015). *Türk Mitolojisi*. İzmir: Kum Saati Yay.

İvgin, H. (2014). *Derin Mitoloji (İnançlarda, Söylencelerde, Folklorlarda, Geleneklerde)*. Ankara: Kültür Ajans Yay.

Kara Düzgün, Ü., “Türk Mitolojisinde Ateş Kültü”, (Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan), *Ekoeleştiri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.

Karataş, R., “Türk Mitolojisinde Taş Kültü”, (Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan), *Ekoeleştiri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.

KILIÇ, S. (1995). *Tabiatta Metafizik ve Guenon’un Metafizigi*. Ankara: Akçağ Yay.

Kocakaplan, İ. (2012). *Kırım’ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Opperman, S., “Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü”, (Ed. Serpil Opperman), *Ekoeleştiri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.

Ozan, M., “Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, (Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan), *Ekoleştirir*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.

Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi- I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi- II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sarıtaş, S., “Türk Mitolojisinde Ak İyeler”, (Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan), *Ekoleştirir*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.

Şahingil, D., “Suya Dönmek: Benlik Kavramına Ekoleştirir ve İçten-Etkin Yaklaşımlar”, (Ed. Serpil Opperman), *Ekoleştirir*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.

Türkçe Sözlük (1995), Ankara: Türk Dil Kurumu

Uslu, B. (2017). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yay.

Tez/ Makale

Araz, R., “Müpteladır Gemiler Benim Denizlerime”, *Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi*, 15, 2003, 64-73.

Armağan, B. (2019). “Türk Romanında İşçiler”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Karadeniz Teknik Üniversitesi*. Trabzon.

Armağan, B., “Kolektif Bilinç Ürünü Olarak Kızılelma’nın Edebi Metinlerdeki Algılanma Görüntüsü: Ziya Gökalp’in ve Cengiz Aytmatov’un Kızıl Elma Anlatıları”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 2022, 641-650.

Ayparçası, F. Ve Kırılmaz, H., “Modernizm ve Posmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları ”, *İnsan&İnsan*, 3, 2016, 32-58.

Büyükcan Sayılır, Ş., “Türklerin Ağaç ile Mitolojik ve Tarihi Bağları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, 2021, 187-198.

Demir, B. (2019). “Kırımlı Yazar Cengiz Dağcı’nın Hayatı ve Eserlerindeki İslami Motifler”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*. Eskişehir.

Erbay, N. K. (1997). “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Tabiat”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Hacettepe Üniversitesi*. Ankara.

Özher Koç, S., “Cengiz Dağcı’nın ‘Badem Dalına Asılı Bebekler’ Adlı Romanında Geçen Sembolik Görüntüler Üzerine Bir Çözümleme ”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2018, 39-51.

Öztür, Ş. (2015). “Türk Kültüründe Renk Kavramı ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Erciyes Üniversitesi*. Kayseri.

Sever, M., “Türk Mitolojisinde Kuşlar”, *Milli Folklor Dergisi*, 42, 2011, 83-88.

Şahin, İ. (1992). “Cengiz Dağcı’nın Hayatı ve Eserleri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Gazi Üniversitesi*. Ankara.

Şengül, A., “Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 26, 2008, 61-73.

Uca, A., “Türk Toplumunda Hıdırellez- II”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 2007, 251-284.

Yavuz, Y., “Edebiyat ve Ekoeleştir: Latife Tekin’in Manves City ve Sürüklenme Adlı Romanları”, *Edebi Edeştiri Dergisi*, 3, 2019, 245-259.

Bildiri

Bayrak Akyıldız, H., “Badem Dalına Asılı Bebekler: Bir Çocuğun Gözünden Kırım Gerçekliği”, Ankay, N. ve Depe D. (Ed.), *Uluslar Arası Cengiz Dağcı Bildiri Kitabı Sempozyumu* (58-63) , Eskişehir, 2017.